

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
Миколаївський інститут розвитку людини
Миколаївський фаховий коледж

**ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ, ПРИОРИТЕТИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

*Збірник тез за результатами
практичної складової освітніх програм*

**Миколаїв
2022**

УДК 371: 387

ББК 72 + 74

Практична складова освітньої програми майбутнього фахівця в умовах воєнного стану в Україні: особливості, пріоритети, перспективи:
Збірник тез за результатами практичної складової освітніх програм / За аг. ред.
А.М. Старєвої. Миколаїв: МІРЛ та МФК Університету «Україна», 2022. 222 с.

Друкується за рішенням Вченої ради Миколаївського інституту розвитку людини закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (№ 3 від 22 грудня 2022 р.)

Випуск містить основні результати наукових пошуків сучасного стану та перспектив розвитку економіки, фінансів та обліку під час військового стану в країні; організаційно-економічних аспектів функціонування підприємств сфери гостинності; фізичної терапії та ерготерапії осіб, які постраждали внаслідок бойових дій та інших надзвичайних ситуацій; психологічної допомоги населенню країни; розвитку спеціальної та інклюзивної освіти тощо.

Розвідки подані в авторському варіанті. За достовірність поданих у них даних відповідальність несуть автори.

© Миколаївський інститут
розвитку людини Університету
«Україна», 2022

ЗМІСТ

СТАН ТА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ, ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В КРАЇНІ

Бруцький Д.О.	7
Форми функціонування підрозділів підприємства	
Буряк Є.М.	10
Управління техніко-технологічним розвитком підприємства	
Воронова Г.Ю.	13
Стратегії підприємств при виході на зовнішній ринок	
Домбровська Д.Д.	17
Управління розвитком персоналу ІТ-компанії «ЕРАМ Ukraine»	
Заворотня І.М.	27
Визначення внутрішнього економічного механізму	
Земляницький І.А.	30
Механізм функціонування підприємства	
Зигар Д.А.	32
Аналіз сформованих фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна»	
та напрямів їх розподілу	
Колісник М.О.	41
Формування економічних регуляторів виробничої діяльності підприємств	
Кононенко Н.Ю.	44
Світовий досвід розвитку інноваційної діяльності	
Кубаренко І.М.	46
Напрями підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємства	
Лозинський С.О.	49
Механізм управління прибутком підприємства та фактори впливу на його	
функціонування	
Лопушинський С.В.	53
Структура фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності	
функціонування підприємства	
Мілейко О.С.	56
Аналіз внутрішньої структурної будови підприємства	
Несірова Н.А.	59
Стан сформованості фінансових ресурсів АТ «Державний ощадний банк	
України»	
Панков А.О.	68
Впровадження системи моніторингу фінансового стану підприємства	
Петренко В.В.	71
Внутрішній аудит у системі управління акціонерним товариством	
Платонов С.О.	73
Підвищення ефективності економічного планування підприємства	

Пустовойт В.В.	.....
Теоретичні основи формування комплексу просування продукції підприємства на зовнішні ринки	
Редька Д.Л.	80
Рефлексійний підхід в управлінні стратегічними альянсами	
Самойленко А.С.	83
Види, цілі та підходи до фінансового планування	
Саратян А.В.	85
Типи систем управлінського контролю	
Судібор С.С.	89
Управління акціонерним товариством	

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ТА ЕРГОТЕРАПІЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ ТА ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Кекул Д.С.	92
Основні чинники, що впливають на формування професійних якостей майбутніх фахівців з фізичної реабілітації	
Кобан М.В.	95
Професійні компетентності як фактор формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації	
Корогод А.С.	97
Фахівець з фізичної реабілітації: вимоги сучасності	
Лукаш С.О.	100
Ерготерапія: новий підхід у фізичній терапії	
Свірська Т.О.	103
Формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації	
Семененко А.В.	106
Спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»: організація підготовки у закладах вищої освіти	
Чайченко К.М.	109
Фахівці з фізичної реабілітації: сучасний погляд на перспективи розвитку професії	

ПСИХОЛОГІЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Багнюк Г.І.	112
Імідж компанії як чинник мотивації діяльності працівників	
Безбородько М.В.	115
Результати дослідження компонентів психологічного здоров'я студентської молоді	
Боднарь Г.Л.	118
Психологічні особливості гіперактивності молодшого школяра	

Буймер В.В.	121
Теоретичний аналіз особливостей психології спілкування в організації	
Душаченко Г.М.	124
Війна як причина травматизації психіки підлітків, ознаки травмування	
Душаченко Д.Л.	126
Втрата близької людини як чинник психологічної кризи	
Сльницька-Погибко Т.В.	129
Технологія розв'язання міжособистісних конфліктів у військовому середовищі	
Нікора А.О.	132
Ментальне здоров'я дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни	
Струк О.В.	135
Особливості психологічної готовності призовників до строкової служби	
Філійончик Н.Г.	138
Особливості міжособистісних конфліктів між батьками та їх дітьми юнацького віку	
Чорна О.М.	142
Особистісне зростання засобами тренінгової діяльності в умовах війни: експеримент	

**СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА:
ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА, ПРАКТИКА**

Балан Т.М.	147
Особливості психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення	
Бєловол О.В.	151
Особливості корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку	
Бєлошицька З.М.	153
Психолого-педагогічний супровід дитини із ЗПР у закладі середньої освіти	
Борейко А.В.	156
Педагогічні умови підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання початкової освіти	
Буланча О.Ю.	159
Teорія та практика використання дидактичних ігор у корекції порушень звуковимови	
Галаєва А.С.	162
Виховання інтересу до занять фізичною культурою в учнів з інтелектуальними порушеннями	
Донченко Ю.П.	165
Teоретико-методологічні засади корекції зайкання у старших дошкільників	

Дульченко Н.О.	169
Порівняльний аналіз інклузивної освіти у США та Україні	
Жадик С.О.	172
Методика розвитку жрібної моторики рук дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор	
Іванова О.М.	179
Перспективи та проблеми впровадження новітніх арт-терапевтичних технологій під час вивчення курсу «Логопсихологія »	
Калкутіна Н.В.	183
Вплив викладання історико-педагогічних дисциплін на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта	
Клименко Ю.С.	186
Психолого-педагогічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку	
Кобченко Л.С.	189
Особливості роботи логопеда щодо подолання дефектів звуковимови у старшому дошкільному віці	
Лаврик О.О.	193
Трудове виховання дітей із загальним недорозвитком мовлення	
Леунова К.В.	196
Мова дитини як засіб передачі інформації	
Мойсеєнко Н.О.	198
Форми та методи фізкультурно-оздоровчої роботи зі школлярами підліткового віку з освітніми потребами у розвитку навичок здорового-способу життя	
Нікора А.О.	205
Інклузивне освітнє середовище Нової української школи	
Стратій Л.М.	208
Формування дрібної моторики у дітей дошкільного віку з ДЦП	
Утюжникова Ю.В.	212
Вимоги до особистості фахівця зі спеціальної освіти в умовах інклузивної освіти	
Шашлова А.Л.	215
Специфіка розвитку професійних компетентностей фахівців інклузивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи	
Шевченко А.Ф.	219
Педагогічні умови формування навичок трудового виховання у дітей із ЗПР	

СТАН ТА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ, ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В КРАЇНІ

Д.О. Бруцький,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

ФОРМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ПІДПРИЄМСТВА

В економічній літературі виділяють такі форми функціонування підрозділів [1]:

- 1) підрозділи – центри витрат;
- 2) підрозділи – центри прибутку, серед яких виокремлюють:
- 3) підрозділи, що формують розрахунковий умовний прибуток;
- 4) підрозділи - центри реального прибутку.

Підрозділи, що є центрами витрат, виготовляють, як правило, продукцію внутрішньо-коопераційного призначення. Їх діяльність досить жорстко регламентується, а ефективність оцінюється за показниками витрат. Це підрозділи (цехи, дільниці) технологічної спеціалізації, яким притаманні зв'язки в межах технологічної послідовності обробки.

Підрозділи, що є центрами прибутку, виготовляють або кінцеву продукцію, яку реалізують на ринку, або проміжну продукцію внутрішньо-коопераційного призначення, яку передають іншим підрозділам за внутрішніми планово-розрахунковими цінами і створюють таким чином розрахунковий умовний прибуток як частину прибутку підприємства. Як правило, це підрозділи предметної та змішаної спеціалізації.

Загалом ми погоджуємося з даним поділом та вважаємо його достатньо обґрунтованим.

Значна кількість підрозділів промислових підприємств (відділи, цехи, дільниці та ін.) є центрами витрат [2].

Центри прибутку працюють на основі фінансової відповідальності та

повної чи часткової самоокупності. Взаємини між центром прибутку та адміністративним центром, а також між іншими підрозділами підприємства ґрунтуються на договірній системі. Виробництво і реалізація продукції здійснюються на основі бюджету, узгодженого з адміністративним центром. Діють внутрішні ціни, за якими визначається виробнича ефективність діяльності підрозділів. Можлива наявність окремих податкових платежів, а також відрахувань для утримання адміністративного центру. Можливе ведення самостійного балансу та певних платежів [4].

Заслуговує на увагу думка Атаманчука Ю.М. про вживання словосполучення «структурний підрозділ», під яким доцільно розрізняти внутрішні підрозділи, розташовані за місцем знаходження господарської організації, та відокремлені підрозділи, розташовані поза місцем знаходження господарської організації [3]. Ми дотримуємося думки, що внутрішній економічний механізм підприємства охоплює діяльність усіх підрозділів, як внутрішніх, так і відокремлених.

Як відомо, центри витрат та центри прибутку в науковій літературі називають центрами відповідальності. Концепцію центрів відповідальності, на якій базується сучасний підхід до організації управління витратами на підприємстві, вперше було сформульовано Джоном А. Хігінсом. Фахівці Рей Вандер Віл, І.Т. Хорнген та Дж. Фостер стверджують, що центр відповідальності – це частина організації, за якою доцільно акумулювати бухгалтерську інформацію про діяльність центру [3]. Ми погоджуємося з твердженням Сопко В., який під центром відповідальності розуміє місце виникнення правових відносин між учасниками господарських процесів [41, с.54].

Досить обґрунтованою ми вважаємо класифікацію форм функціонування внутрішнього економічного механізму підприємства, запропоновану Крушем П.В. [1, с.124]:

1) пряме планове регулювання - передбачає керування підрозділами з боку керівництва за допомогою системи деталізованих показників;

2) договірне регулювання - передбачає керування підрозділами на основі укладених договорів між підрозділами та між підрозділами і керівництвом;

3) синтезоване (змішане) регулювання - передбачає поєднання в собі окремих рис двох попередніх форм, тобто поєднує координацію і контроль з відносною самостійністю.

Доцільно розглянути чотири основні форми функціонування внутрішнього економічного механізму підприємства:

- 1) централізована;
- 2) частково децентралізована;
- 3) децентралізована;
- 4) змішана.

Централізована форма, на наш погляд, характеризується повним регулюванням діяльності підрозділів з боку центрального апарату управління та об'єднує, як правило, підрозділи-центри витрат. Її перевагами є: визначеність та простота у функціонуванні; чіткий розподіл повноважень; ієрархічність управління, за якої кожний нижчий рівень контролюється вищим та підпорядковується йому. Проте даній формі властиві і певні недоліки, зокрема: надмірна централізація управління виробництвом на підприємстві; низький ступінь самостійності підрозділів; висока залежність від центрального апарату управління. Централізована форма є найбільш оптимальною для малих за розмірами господарюючих суб'єктів.

Література:

1. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
2. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль, 1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).
3. Кирчата І.М. Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омельяненко Т.В., Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

Є.М. Буряк,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

УПРАВЛІННЯ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Інноваційний розвиток будь-якого підприємства ґрунтуються на підставі його технічного стану і передбачає його технологічне оновлення. Таким чином, система управління техніко-технологічним розвитком підприємства є складовою загальної комплексної системи управління підприємством.

Під системою управління техніко-технологічним розвитком розуміємо складну сукупність взаємопов'язаних елементів, підсистем, процесів, зворотних зв'язків, об'єднуючих технічну та технологічну складову діяльності підприємства, які забезпечують його ефективне функціонування.

Організаційно-економічний механізм управління техніко-технологічним розвитком підприємства (ОЕМУТТРП) являє собою складову системи управління підприємством як сукупності дій, заходів з певними законами та закономірностями систем, функціями, принципами, формами і методами організації у процесі господарської та інноваційної діяльності підприємства, які спрямовані на досягнення цілей та підвищення ефективності його діяльності. Всі складові елементи механізму знаходяться у взаємозв'язку та мають взаємний вплив.

ОЕМУТТРП спрямований на ефективне управління техніко-технологічним розвитком підприємства або на розвиток техніко-технологічної бази, об'єднуючи у собі вдосконалення технічної та технологічної складових як системи, і тим самим забезпечує інноваційний розвиток підприємства.

Техніко-технологічна база підприємства (ТТБ) – системна сукупність найактивніших елементів виробництва, яка відображає техніку і технологію одержання продукції (виконання робіт, надання послуг), тобто сукупність

машинної техніки (устаткування, приладів, апаратів), різноманітних транспортних, передавальних, діагностичних та інформаційних засобів, організованих в технологічні системи (комплекси) в складі цехів, технологічних переділів і підприємства у цілому [4, с.311].

Поняття техніко-технологічного розвитку є ширшим і змістовнішим, ніж поняття ТТБ, оскільки розвиток характеризується тривалістю в часі і має на увазі перспективне подальше направлення. Техніко-технологічний розвиток нерозривно пов'язаний із впровадженням інновацій у діяльності підприємства.

Розвиток техніко-технологічної бази включає науково-дослідні і проектно-конструкторські роботи; створення, освоєння нових і підвищення якості тих видів продукції, що виготовляються; запровадження прогресивної технології, модернізація та автоматизація виробничих процесів; зведені результати здійснення заходів технічного розвитку [1, с.134].

У структурі ОЕМУТТРП вважаємо за доцільне виділити наступні складові (підсистеми): цільову підсистему; керуючу підсистему; керовану підсистему; підсистему забезпечення; функціональну підсистему; інформаційну підсистему.

Цільова підсистема включає в себе цілі, завдання та основні результати діяльності підприємства з критеріями їх оцінки.

Керуюча підсистема – це керівництво підприємства, менеджери, спеціалісти, науковці, аналітики, експерти, консультанти, новатори.

Керованою підсистемою в цьому разі виступає техніко-технологічний розвиток підприємства, спрямований на впровадження новітніх технологій, вдосконалення матеріально-технічної бази та створення нової конкурентоспроможної продукції.

Підсистема забезпечення складається з виробничої, правової, ресурсної, наукової, технічної, фінансової тощо складових.

До складу функціональної підсистеми входять: планування, організація, мотивація, контроль, регулювання, аналіз, фінансування, облік.

Окремим блоком виділено інформаційну підсистему, яка відповідає як за

збір та аналіз інформації про внутрішнє середовище підприємства, так і про стан зовнішнього середовища [3, с.167].

Для формування організаційно-економічного механізму управління ТТР підприємства вважаємо за доцільне використати функціонально-цільову схему управління підприємством, яка містить у собі функціональну підсистему, підсистему забезпечення, цілі підприємства, які воно прагне досягнути, та організаційно-економічні важелі, які впливають на ОЕМУТТРП.

ОЕМУТТРП має узгоджувати та координувати взаємодію складових техніко-технологічного розвитку підприємства, оскільки підприємство, яке стає на інноваційний шлях розвитку, має в комплексі провести заміну застарілого обладнання на більш прогресивне та перейти на нову технологію виробництва (впровадження технологічних інновацій), що є неможливим при використанні застарілого обладнання з певним ступенем морального зносу.

Таким чином, розроблений ОЕМУТТР підприємства є складною системою, ефективне функціонування якої залежить від взаємопов'язаності і взаємоузгодженості всіх його підсистем і процесів, яке спрямоване на впровадження прогресивної техніки і технологій. Перспективою подальших наукових досліджень за цією темою має стати розроблення ефективної системи показників кількісної та якісної оцінки техніко-технологічного розвитку підприємства.

Література:

1. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
2. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль, 1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).
3. Кирчата І.М. Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омеляненко Т.В, Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

Г.Ю. Воронова,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
*Науковий керівник – канд. фіз-мат. наук,
д-р екон. наук, професор А.В. Завгородній*

СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ ВИХОДІ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК

Будь-яке підприємство на стадії активного розвитку та стабільної підприємницької діяльності починає розширювати економічні зв'язки та прагне вийти на зовнішні ринки. Сучасний міжнародний ринок створює надзвичайно великі перспективи для вітчизняних підприємств. Але водночас висуває свої додаткові вимоги. Характерною рисою для зовнішніх ринків є жорстка конкуренція, тому вихід на зовнішній ринок передбачає використання лише сучасних методів управління підприємством.

Процес стратегічного планування міжнародної діяльності, будучи частиною планування підприємства в цілому, реалізується як на основі специфічних процедур, так і через рішення управлінських задач загального характеру. Початковим кроком стратегічного планування розробки комплексної стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок є розробка місії. Такий варіант в цілому правомірний, але не потрібно абсолютновати первинність кроку: йому повинен передувати аналіз ситуації на ринку споживача, конкурентним обставинам та можливостям підприємства. Але можливий і інший підхід, коли генеральна ціль підприємства обирається на основі переваг та амбіцій власників і менеджерів. Наступний крок – вибір цілей та задач. Ці елементи стратегічного планування зовсім неоднорідні між собою та мають своєрідну ієрархічність [1]. В зв'язку з цим, сама процедура вибору цілей та задач діяльності підприємства на зовнішньому ринку є не однорідною та включає зовсім різні види управлінської діяльності. Перехід від одних цілей загального характеру до поняття відповідних задач вимагає проведення попереднього аналізу зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку підприємства. Відповідний аналіз умов діяльності підприємства необхідний для формування

загальних цілей, при цьому достатньо використати матеріали, отримані при виборі місій.

Формування задач на підприємстві потрібно здійснювати в два етапи. На першому з них задачі міжнародної діяльності підприємства, та задачі які ставляться в країні базування, описуються окремо, оскільки вони є проміжною ланкою від місії до стратегії та розробленим на їх основі локальним планам. Це допомагає краще усвідомити мотиви та обставини наслідку виходу підприємства на зовнішній ринок. На другому етапі потрібно всі обрані задачі переглянути проаналізувавши їх з позиції протиріччя – наявність взаємної підтримки дозволяє оцінювати сформовану сукупність як робочий варіант, який можливо має резерви для удосконалення, але принципово вже придатний для подальшого обґрунтування стратегії. У випадку виникнення між окремими задачами протиріччя, вони підлягають проведенню негайної перевірки.

Реалізація стратегії включає у себе: розробку програми, планів, їх виконання, контроль, облік, аналіз та оцінку ефективності діяльності підприємства. Програми та проекти, розроблені в розвиток прийнятої стратегії, складають основу для формування поточних планів діяльності структурних підрозділів підприємства, які потім висвітлюються в оперативних планах [2]. Кожен з перелічених документів може включати рішення по діям, як в межах базування підприємства, так і за кордоном, але при цьому можливість такого змішання в значній мірі залежить від типу його організаційної структури. Доцільне виконання оперативних планів завершує цикл, який почався вибором місії. Дійсно, більш ніяких нових планів розробки документації не вимагається – достатньо корегування й натурального обновлення змістової сторони документу. Розробка управлінських функцій є важливою основою для оцінки та актуалізації прийнятих раніше рішень на всіх рівнях – від оперативних планів діяльності підрозділів до стратегічних цілей підприємства. При цьому, хоча цілі підприємства не є видом планової діяльності, їх слід розглядати як невід'ємний елемент системи стратегічного планування без якого вона просто не може функціонувати.

Одним з найголовніших аспектів зовнішньоекономічної діяльності України починаючи з моменту проголошення незалежності стало формування нового торговельного режиму з подальшою його інтеграцією у світове господарство.

В умовах насиченого ринку недостатньо розробити новий якісний товар, встановити на нього оптимальну ціну і обрати ефективні канали розподілу. Все більшої ваги в управлінні підприємством набуває така складова комплексу маркетингу, як система маркетингових комунікацій. Система маркетингових комунікацій спрямована на інформування, переконання, нагадування споживачам про товар підприємства, підтримку його збути, а також створення позитивного іміджу.

Вибір стратегії виходу на зовнішні ринки залежить від мети підприємства, масштабів діяльності, характеру товару й намірів контролювати продаж. Враховується також потенційний обсяг продажу, витрати й інвестиції на організацію руху товарів, наявність підготовленого персоналу (продавців) та інші умови.

Стратегія прямого інвестування передбачає вкладання капіталу в створення за кордоном власних складських або виробничих підрозділів, забезпечуючи найбільш повне залучення підприємства до ЗЕД. Створення закордонної виробничої філії є формою прямих інвестицій в економіку іноземної держави, головною перевагою якої є те, що підприємство таким чином може заощадити кошти за рахунок більш дешевих сировинних або трудових ресурсів, за рахунок скорочення транспортних витрат а також пільг, наданих іноземними урядами закордонним інвесторам тощо [3].

Комплексний підхід передбачає кількісну оцінку кожного ринку за системою показників або глибоке аналітичне обґрунтування. Цей підхід є найбезпечнішим, оскільки він мінімізує ризик від виходу підприємства на неадекватний ринок, підвищує обґрунтованість управлінського рішення і потребує значних витрат на проведення дослідження. Тому за обмеженості фінансових ресурсів підприємства найчастіше застосовують дискретний підхід.

В умовах насиченого ринку недостатньо розробити новий якісний товар, встановити на нього оптимальну ціну і вибрати ефективні канали розподілу. Дедалі більшого значення набуває така складова комплексу маркетингу, як маркетингові комунікації.

Участь у міжнародній виставці є одним із найбільш ефективних засобів розширення ринків збути в системі маркетингових комунікацій. Добре спланована виставкова діяльність є дієвим засобом комунікаційної політики в міжнародному маркетингу, яка стимулює продаж товарів і послуг на зовнішніх ринках, є ефективним методом в конкурентній боротьбі. А найбільш вдалою стратегією для підприємств, що тільки починають свою зовнішньоекономічну діяльність або мають намір освоїти новий ринок збути, виступає експорт, – найдешевший і найменш ризиковий спосіб організації зовнішньоекономічної діяльності.

Отже, основними цілями, з якими підприємства виходять на зовнішні ринки, є максимізація прибутку за рахунок більшого обсягу продажу товарів і послуг на зовнішньому ринку та забезпечення довгострокового успішного збути і, відповідно, економічного зростання. Успішна робота підприємства в умовах гостро конкурентного закордонного ринку передбачає поглиблений аналіз усіх «за» і «проти» і ухвалення рішення про доцільність виходу на зовнішній ринок. Після того, як підприємство вирішило займатися збутом продукції в тій чи іншій країні, воно повинно обрати стратегію виходу на обраний ринок (може зупинитись на трьох варіантах: експорт, спільна підприємницька діяльність, пряме інвестування за кордон).

Література

1. Гончар І. А., Бабірад-Лазунін В. О. Характер формування зовнішньої торгівлі України: статистична оцінка. *Статистика України*. – 2015. № 2. С. 16–20.
2. Мельник О. Г., Нагірна М. Я. Діагностика факторів впливу на експортну діяльність підприємства. URL: <http://www.inek.ua/>
3. Реалізація стратегії та контроль за виконанням управлінських рішень. URL: <https://buklib.net/books/24529/>

Д.Д. Домбровська,
спеціальність 073 «Менеджмент»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.екон.наук,
доцент Л.В. Домбровська

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ІТ-КОМПАНІЙ **ЕРАМ UKRAINE**

За умов висококонкурентного ринку ІТ-послуг та інтенсивних темпів розвитку технологій пріоритетним напрямом управління персоналом у вітчизняних ІТ-компаніях є розвиток персоналу та підвищення ефективності його роботи.

Персонал компанії ЕРАМ Ukraine – це команда фахівців, які поєднують компетенції в різних сферах бізнесу і дизайнерське мислення, а також керуються сучасними методами управління й передовими інструментами для оптимізації продуктивності. Компанія використовує гнучкі методології, перевірені підходи до співпраці з клієнтами, інструменти вдосконалення розробки й гіbridні команди.

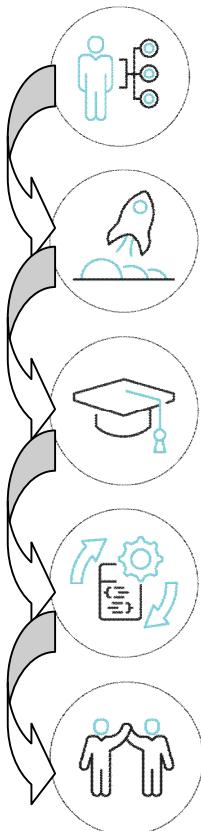
З 1993 року ЕРАМ Ukraine допомагає світовим лідерам проєктувати, розробляти і впроваджувати програмне забезпечення, яке змінює світ. Починаючи з 2005 року, компанія ЕРАМ Ukraine пропонує свою експертизу в області інженірингу та розробки продуктів, допомагаючи своїм клієнтам успішно вирішувати найскладніші бізнес-задачі й ефективно керувати процесом цифрової трансформації від початку до кінця.

З початком свого існування компанія мала намір стати найкращим осередком для ІТ-спеціалістів, які прагнуть реалізувати свої ідеї і потенціал, працюючи над найцікавішими та найскладнішими рішеннями із застосуванням найновітніших передових технологій. Це і надалі залишається одним із пріоритетів компанії. У своїй щоденній роботі ЕРАМ Ukraine дотримується принципів, які допомагають їй досягти глобальної стратегії – підтримувати усіх співробітників у їхніх починаннях, ідентифікувати варіанти розвитку та разом

відзначати успіх співробітників.

Бути EPAM-ером означає ніколи не припиняти навчання та професійно зростати. Це основа стартап-культури компанії.

Постійний професійний розвиток в EPAM Ukraine забезпечується циклічністю певних етапів – від відправного пункту COMPETENCY до отримання рекомендацій від експертів ASSESSMENT (рисунок 1).

COMPETENCY (відправний пункт)

Ідеальний початок кожної справи – це визначення місця перебування в певний момент часу. Global Competency Framework допомагає це зробити і спланувати майбутню кар’єру, надаючи інформацію про професійний досвід, знання домену та комунікативні навички, які компанія очікуватиме від потенційного співробітника на позиції, до якої він прагне

GROW (зростання)

Внутрішня системі Grow містить все необхідне для того, щоб співробітники могли ставити цілі та слідкувати за їх виконанням, зокрема, шаблони зростання від лідерів EPAM, набір корисних матеріалів для обраних навичок і необхідну підтримку менторів EPAM та особистого менеджера

LEARNING & DEVELOPMENT (навчання)

Навчання в EPAM не обмежується звичайними тренінгами та онлайн-курсами. Екосистема побудована на основі моделі Bersin 4E: освіта (education), середовище (environment), вплив (exposure) та досвід (experience). Безліч можливостей для навчання в EPAM: спеціалізовані технічні тренінги та заняття з іноземної мови, індивідуальне наставництво, професійні спільноти, внутрішні соціальні мережі, підписки на найкращі зовнішні онлайн-ресурси та багато іншого

FEEDBACK (зворотний зв'язок)

Feedback - внутрішня програма EPAM, створена для задоволення потреби у зворотному зв'язку. У будь-який час співробітник може попросити колег поділитися думками щодо його зростання та висловити власні думки про досвід взаємодії

ASSESSMENT (рекомендації від експертів)

Для прозорості і чесності процесу кар’єрного просування розроблено програму Assessment. Вона мінімізує ризики того, що перспективи кар’єри співробітника залежатимуть лише від однієї людини. Рішення приймаються за допомогою міжнародних експертних комітетів - на базі артефактів професійного розвитку та живої дискусії з комітетом. На додачу до рішення щодо підвищення, співробітник отримує зворотній зв'язок від експертів та рекомендації щодо подальшого зростання

Рисунок 1. Цикл професійного розвитку персоналу EPAM Ukraine

EPAM Ukraine забезпечує своїм співробітникам здоровий баланс між роботою та особистим життям завдяки цілій низці переваг, зокрема: віддалена робота: можливість працювати дистанційно, деталі співпраці залежать від проекту та індивідуальних потреб працівників і взаємних домовленостей; навчання і постійний розвиток: внутрішні тренінги, програми сертифікації, спільноти за інтересами, курси англійської мови, участь у професійних конференціях; реферальна програма: внутрішня програма рекомендацій талантів в компанію; корпоративні заходи: тімбліндінги, конференції, хакатони, інженірингові заходи; e-kids: навчальні програми на базі Scratch для дітей; медичне страхування: стоматологічні послуги, лікування хронічних

захворювань, спорт, можливість оформити страхування для родичів зі знижкою; здоровий спосіб життя: внутрішні спортивні спільноти, психологічне консультування (Wellbeing service); відпустка та лікарняні.

Керівники ЕРАМ Ukraine впевнені, що система розвитку персоналу покликана посилити ступінь відданості співробітників цілям компанії; дозволить забезпечити набуття персоналом знань і професійних навичок, як надважливих чинників ефективної діяльності компанії; здатна розкрити потенціал працівників та найбільш повно використати їх можливості, здібності, схильності, знання та уміння; забезпечить наслідуваність в управлінні.

Програмне забезпечення ЕРАМ Ukraine надає рівні можливості для навчання усім працівникам. У рамках внутрішніх освітніх та наставницьких програм кожному працівнику надаються різноманітні можливості, зокрема:

- 1) відвідувати внутрішні курси та тренінги;
- 2) відвідувати зовнішні конференції та тренінги;
- 3) отримати сертифікати коштом компанії;
- 4) отримати допомогу на кожному етапі професійного розвитку від наставника;
- 5) відвідувати майстер-класи;
- 6) розвиватися як наставник, тренер, спікер;
- 7) залучатися до внутрішніх та зовнішніх спільнот за підтримки компанії;
- 8) відвідувати заняття з англійської мови в офісах компанії;
- 9) брати участь у конкурсах, хакатонах (захід, під час якого різні спеціалісти в галузі розробки програмного забезпечення інтенсивно і згуртовано разом працюють над розв'язанням якоїсь проблеми, або створенням нового додатку чи сервісу) тощо.

Внутрішнім програмам освіти працівників компанії властиві певні переваги, зокрема:

- 1) посилена увага до практики;
- 2) формування внутрішньої матриці оцінок навичок, яка з регулярною періодичністю оновлюється, що дозволяє легко порівнювати освітні програми з

реальними потребами та вимогами компанії;

- 3) дає можливість вимірювати та оцінювати успіхи компанії;
- 4) участь наставників, які відповідають за застосування працівниками нових навичок, отриманих на курсах безперервної освіти, у щоденній роботі.

При створенні програм безперервної освіти у EPAM Ukraine приділяється значна увага практичній частині, що дозволяє переконатися у засвоєнні працівниками теоретичних знань, отриманих на курсах (рисунок 2).

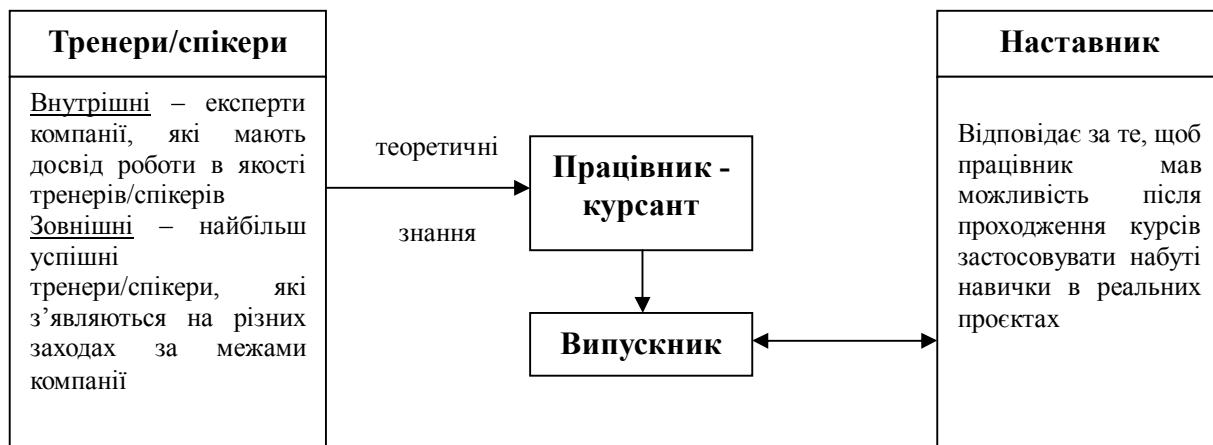

Рисунок 2. Процес безперервної освіти працівників
ІТ-компанії EPAM Ukraine

З моменту запуску програми компанія підготувала понад 200 працівників та розробила понад 25 освітніх програм. З 200+ співробітників понад 70% отримали рівень своїх навичок завдяки своїм менеджерам та наставникам, близько 30% з них отримали підвищення.

Внутрішня та зовнішня освіта працівників компанії EPAM Ukraine за 2020 рік показала такі результати:

- 1) співробітниками компанії було відвідано 35 конференцій на різну тематику;
- 2) 150 співробітників долучилися до внутрішніх спільнот (Devops, Design, Business Analysis, E-commerce, Embedded Technologies, Intelligent Automation, Solution Architecture та інші);
- 3) 75 наставників витратили понад 1600 годин на наставницьку роботу;
- 4) 130 працівників відвідали різні курси та тренінги;
- 5) 6 експертів компанії виконували роль тренерів.

Проведемо кількісний аналіз особливостей та тенденцій розвитку персоналу компанії EPAM Ukraine.

За останні роки у компанії EPAM Ukraine стрімке зростання кількості працівників. Станом на кінець 2020 р. команда компанії – це 277 фахівців (на 45 фахівців більше порівняно з 2019 р.).

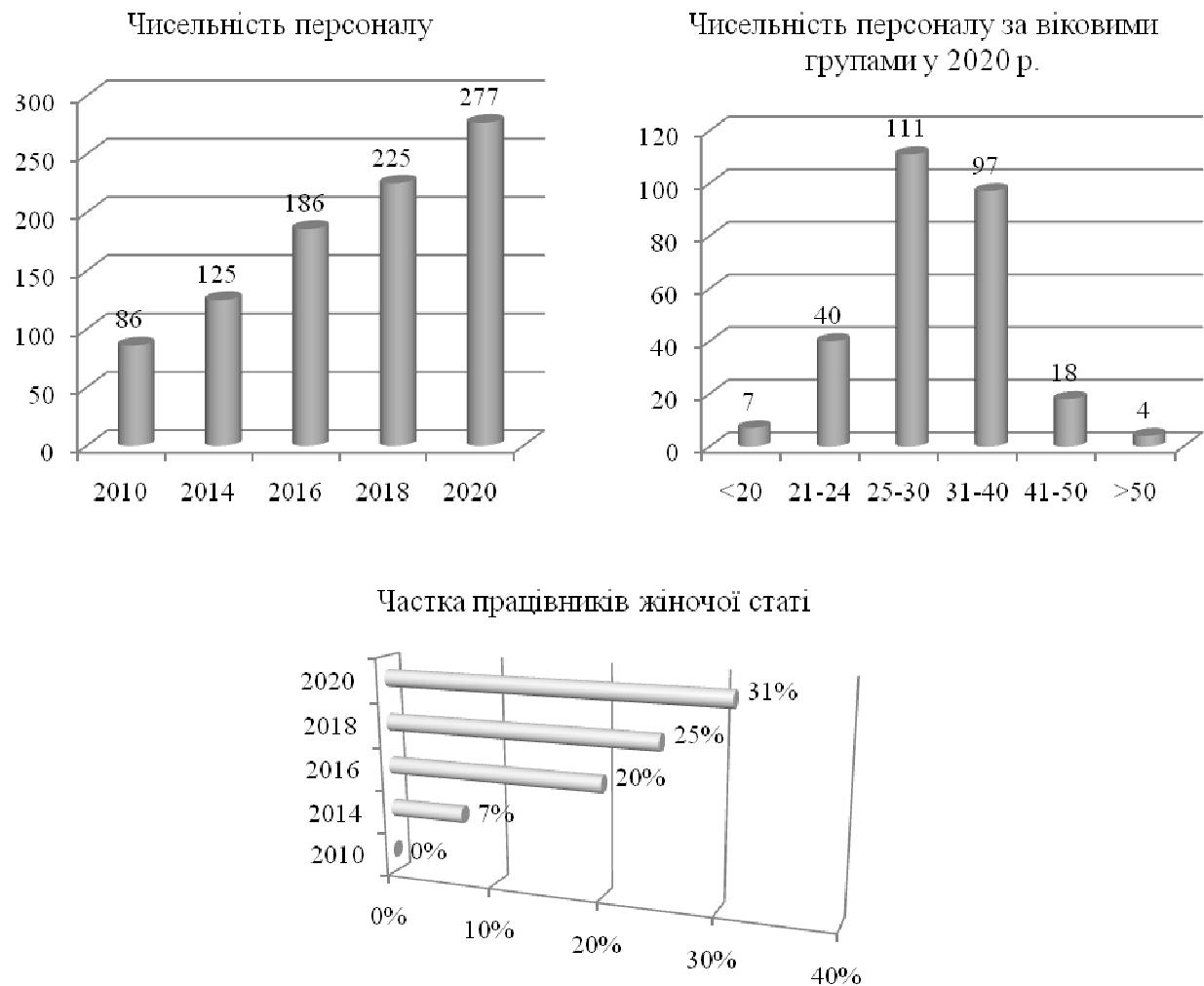

Рисунок 3. Кількісна, вікова та гендерна характеристика персоналу ІТ-компанії EPAM Ukraine

Вік працівників коливається від 18 до 57 років, у середньому 35 років. У компанії не існує жодних бар'єрів ні для кандидатів у віці, ні для студентів.

Тенденції останніх років свідчать про те, що ІТ-фахівці стають більш зрілими, вікові групи від 215 до 30 та 31 до 40 років є найбільш чисельними. Частка жінок зросла до 31% (рисунок 3).

У ІТ-сфері, яка вирізняється з-поміж інших видів економічної діяльності високим рівнем конкурентної боротьби на тлі постійних змін, надзвичайно

актуальною є діагностика системи управління розвитком персоналу. Тому приділимо увагу діагностиці системи управління розвитком персоналу IT-компанії EPAM Ukraine, визначивши цілі функціонування та способи їх досягнення, виявимо проблеми та недоліки і варіанти їх розв'язання та усунення, а також сформуємо відповідні оцінки стану системи управління розвитком персоналу за визначеними критеріями, що дозволить сформувати пропозиції щодо її удосконалення та можливі перспективні варіанти.

Доволі складне та комплексне дослідження системи управління розвитком персоналу IT-галузі зазвичай здійснюється поетапно (рисунок 4).

Рисунок 4. Етапи діагностики системи управління розвитком персоналу IT-компанії

Місія IT-компанії EPAM Ukraine полягає у наданні IT-послуг преміальної якості, зберіганні фокусу на допомозі клієнтам у досягненні їх бізнесових цілей за одночасної турботи про те, щоб дати молодим талановитим людям актуальні та затребувані ринком знання, аби вони швидше та легше могли знайти собі роботу за фахом.

Отже, досягнення місії та цілей діяльності IT-компанії можливе за умови створення умов для навчання та розвитку її персоналу.

Керівництво компанії EPAM Ukraine виділило наступні стратегічні цілі

щодо управління розвитком персоналу, спрямовані на реалізацію її генеральної місії:

- підвищення професійного рівня співробітників через створення системи навчання нових співробітників, впровадження системи їх атестації та сертифікації, а також організацію процесу підвищення професійної кваліфікації кадрів (зокрема, за програмами Solution Architecture, Delivery Management, Systems Engineering, Big Data Engineering);

- формалізація процесів: розробка посадових інструкцій, чітке розмежування повноважень, формалізація постановки задач, організація процесу документування робіт, стандартизування процесу планування і звітності.

У ІТ-компаніях, де люди – це основний капітал, перш за все доцільно класифікувати критерії індивідуальних якостей персоналу.

Класифікація діагностичних критеріїв індивідуальних якостей персоналу ІТ-компанії EPAM Ukraine містить у собі: професійні знання і навички, виробничий досвід і відповідальність, готовність працювати, персональні характеристики (табл. 1).

Індивідуальні професійні характеристики працівників відіграють ключову роль у формуванні кадрового потенціалу. Ядро кадрового потенціалу ІТ-компанії EPAM Ukraine складають ключові фахівці, закріплені за певними напрямами діяльності.

Таблиця 1

Оцінка критеріїв індивідуальних якостей персоналу EPAM Ukraine

Критерії індивідуальних якостей	Спеціалізація		
	Програмування/ Розробка	Маркетинг/ Продажі	Фінанси/ Операції/Кадри
<u>Група 1. Професійні знання і навички</u>	8, 4	8, 6	7, 2
Професійна кваліфікація	10	8	6
Володіння іноземними мовами	6	9	5
Професійні знання і навички	10	7	8
Компетентність в ухваленні рішень	9	9	9
Здатність мотивувати та переконувати	7	10	8
<u>Група 2. Досвід роботи і відповідальність</u>	9, 2	7, 7	8, 3
Стаж професійної діяльності	10	6	8

Продовження табл. 1

Професійна відповідальність	8	8	10
Навички вирішення типових задач	10	9	9
Досвід автономної роботи	9	7	9
Досвід роботи в команді	10	10	6
Емоційна стійкість	8	6	8
<u>Група 3. Готовність працювати</u>	8, 2	8, 7	7, 7
Ефективність роботи	10	6	10
Ініціативність	5	10	4
Цілеспрямованість	8	8	7
Готовність працювати понаднормово	10	8	6
Старанність	9	10	9
Орієнтування на результат	9	7	10
<u>Група 4. Персональні характеристики</u>	6, 7	8, 3	7, 5
Зовнішній вигляд	8	9	9
Коректність поведінки	7	7	9
Комунікаційність	4	10	7
Рішучість і наполегливість	8	10	7
Упевненість у собі	7	8	9
Самокритика	6	6	4

Враховуючи специфіку кадрового потенціалу компаній IT-сфери, виділимо групи працівників, які відіграють важливу роль у досягненні поставлених цілей ЕРАМ Ukraine: 1 група. Топ-менеджмент. Працівники, які розробляють стратегію та цілі компанії. 2 група. Розробники. Працівники, які впроваджують новітні технології – інструменти досягнення цілей. 3 група. Проектний менеджмент. Працівники, які організують процес створення інструментів. 4 група. Виконавці. Працівники, які займаються безпосередньо обслуговуванням процесу створення інструментів.

В компанії ЕРАМ Ukraine поза увагою не залишається і моральний аспект, що проявляється у намаганнях розпізнавати проблеми на ранніх стадіях та вирішувати їх. Діагностику кадрового потенціалу IT-компанії ЕРАМ Ukraine виконаємо за показниками динаміки руху персоналу, представленими у наступній таблиці (табл. 2).

Таблиця 2

Діагностика кадрового потенціалу ІТ-компанії ЕРАМ Ukraine

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Темп приросту середньорічної чисельності персоналу, %	x	3, 1	19, 4
Темп приросту продуктивності праці, %	x	22, 0	7, 9
Витрати на розвиток персоналу, млн. грн.	10, 7	15, 6	12, 7

За даними таблиці можна зробити висновок, що продуктивність праці одного працівника досліджуваної ІТ-компанії хоч і підвищилась поступово щорічно, проти темпи її зростання помітно сповільнілися до кінця періоду дослідження.

Отже, попри намагання ІТ-компанії ЕРАМ Ukraine створити сприятливі умови для всебічного розвитку персоналу, у компанії намітились проблеми суттєвого зниження ефективності використання кадрового потенціалу, свідченням чого є ще доволі високий рівень плинності кадрів, а також скорочення витрат на розвиток персоналу навіть за одночасного збільшення чисельності найманих нових працівників.

Більш поглиблene вивчення ситуації, що склалася у досліджуваній ІТ-компанії, дозволило узагальнити проблеми, а також систематизувати причини їх виникнення та наслідки, породжувані ними (табл. 3). Однією з ключових проблем розвитку персоналу ІТ-компанії ЕРАМ Ukraine та її функціонування в цілому є відсутність неперервного та стабільно невпинного кар'єрного зростання для технічних спеціалістів. Другою, не менш важливою проблемою розвитку персоналу досліджуваної ІТ-компанії є майже повна відсутність можливості обміну знаннями серед технічних спеціалістів упродовж робочого дня, що обмежує подальше використання нових технологій у проектах. Нестача кваліфікованого управлінського персоналу на проектах (проектні менеджери, технічні ліди) також є наявною проблемою ЕРАМ Ukraine.

Таблиця 3

Причини та наслідки проблем розвитку персоналу ЕРАМ Ukraine

Причини		Проблема		Наслідки
Одноманітність роботи		відсутність неперервного та стабільно невпинного кар'єрного зростання для технічних спеціалістів		Наявність граничного рівня заробітної плати для технічних спеціалістів у межах одного відділу
Обмежений стек технологій	→		→	Відчуття невідповідності винагороди умінням спеціалістів
Малорозвинена внутрішня та кроскультурна співпраця	→			Поява емоційного напруження
Незначний спектр безкоштовних курсів для розвитку				Необхідність змінювати відділ/компанію кожних 3-4 роки
Обмежені можливості використання нових технологій через брак довіри з боку керівництва та клієнтів		відсутність можливості обміну знаннями серед технічних спеціалістів упродовж робочого дня		Постійний відтік «розумів» компанії
Обмеженість корпоративного часу, де у неформальній обстановці проходить обмін набутими знаннями між усіма працівниками компанії	→		→	Значні витрати часу та коштів на пошук кваліфікованих спеціалістів
Постійний нагляд з боку керівництва унеможлилює безперервний обмін інформацією та знаннями серед працівників				Зменшення конкурентних переваг технічних спеціалістів або повна їх відсутність
Низька кваліфікованість проектних менеджерів через брак спеціалізованих місць підготовки та небажання саморозвитку		нестача кваліфікованого управлінського персоналу на проектах		Неможливість прийняття оперативного рішення на проєкті
Неграмотне роз'яснення команді цінності проєктного менеджера	→			Технічне старіння продукту
Швидке вигорання проєктного менеджера через високу емоційну напругу				Відсутність гнучкості
Складна та довга процедура входження в усталений колектив				Відсутність зворотного зв'язку для команди (що вдається, що має бути кращим, що необхідно поліпшити)
				Відсутність нагляду за робочим місцем
			→	Відсутність нагляду за робочим місцем
				Неefективний розподіл та використання часу командою
				Відсутність відчуття відповідальності за продукт клієнта
				Токсична атмосфера в команді
				Конфлікт інтересів команди та клієнта
				Невдоволеність команди умовами праці
				Невдоволеність клієнта роботою команди та послугами компанії

Вирішення вищезазначених проблем поліпшить систему управління розвитком персоналу, що позитивно позначиться на результативності функціонування ІТ-компанії в цілому.

I.M. Заворотня,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

ВИЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

У науковій літературі існують різні підходи до розуміння як економічного механізму в цілому, так і його складових, цільового призначення і вмісту окремих його частин. Але неможливо знайти визначення внутрішнього економічного механізму в цілісності.

В умовах планової економіки економічний механізм трактувався як складова частина господарського механізму. Він визначався як сукупність підсистем (складових частин), що забезпечують його функціонування. Так, Л.Н. Павлова відзначає, що в цей період досліджувалася категорія економічного механізму, до складу якої включалися такі елементи: планування і прогнозування, організація суспільного виробництва, економічне стимулювання, ціноутворення, фінансово-кредитний механізм [1, с. 11-12]. О.С. Козлова визначає категорію економічного механізму як цілісну систему у вигляді двох взаємодіючих підсистем – функціональної і підсистеми забезпечення [2, с. 173-174]. До складу функціональних підсистем автор включає: планування, стимулювання і відповідальність, соціалістичне змагання. Ці підсистеми дійсно є функціональними. Але далі до їх складу включається науково-технічний прогрес, управління якістю продукції, раціональне використання ресурсів, охорона довкілля, що є цілями підприємства. До складу підсистем забезпечення включені фінансування. У такому підході переплелися

цілі, функції і їх забезпечення.

Чіткішу схему функціонування економічного механізму пропонує В.П. Москаленко [3, с. 7-9]. Він бачить її у складі цільових, функціональних підсистем і підсистем забезпечення. До складу функціональних підсистем він включає планування, оцінку результатів, стимулювання, соціалістичне змагання. Така функція, як оцінка результатів, за своїм призначенням відноситься до підсистем забезпечення. В той же час у пропозиціях науковця відсутні такі функції, що відображають економічні методи управління, зокрема прогнозування, регулювання, система оплати праці, ціноутворення, аналіз і облік. У складі функцій забезпечення немає системи господарського розрахунку, яка в ринкових умовах повинна трансформуватися у внутрішні економічні відносини. Відсутні підсистеми правового та інформаційного забезпечення. У пропонованій В.П. Москаленко схемі побудови економічного механізму відсутні економічні важелі, які, на думку Б.А. Райзберга та ін., являють собою невід'ємну частину господарського механізму і використовуються як інструментарій дії на економічні процеси на рівні підприємств [2, с. 396]. Такими важелями можна назвати ціни, тарифи, процентні ставки, економічне стимулювання, пільги, санкції. Такий підхід до побудови економічного механізму підприємства цінний тим, що цей механізм у принципі будується як цілісна система на базі цільових, функціональних підсистем і підсистем забезпечення, що в ті часи було значним кроком уперед.

Існують й інші підходи до визначення поняття економічного механізму, до структури його побудови. Так, С.А. Воєводін представляє цю категорію як сукупність елементів: управління, нормування, обліку результатів і витрат, госпрозрахункової відповідальності і матеріального заохочення; організаційного, ресурсного та інформаційного забезпечення [1, с. 3]. Визначення не конкретне, у формулюванні вказуються такі функції, як управління, організація, однак відсутня система цілей. Деякі економісти вводять таку категорію, як організаційно-економічний механізм. Ю. Лисенко і П. Егоров визначають її як систему формування цілей і стимулів, що дозволяє

перетворити в процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства в рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів [2, с. 86]. По суті, з запропонованого визначення слідує, що організаційно-економічний механізм – це формування системи цілей і стимулів. Виникає логічне питання: цілі присутні, а де ж механізм досягнення цих цілей, тим більше, де функції, де інші підсистеми забезпечення?

Треба відзначити, що вивчення поняття економічного механізму в ринкових умовах показало, що в економічній літературі часто вживається термін «економічний механізм» – насамперед, у заголовках розділів, до складу яких входять підрозділи, присвячені по економічній стратегії, витратам виробництва, формуванню цін, інноваційній, інвестиційній, природоохоронній діяльності і т. ін. Але визначення суті поняття економічного механізму автори не дають [3].

Певна одностайність думок присутня лише в розумінні економічного механізму як способу організації і управління виробництвом із властивими йому формами і методами, за допомогою яких реалізуються соціально-економічні і науково-технологічні принципи і відношення на користь задоволення потреб господарюючих суб'єктів і суспільства в цілому [3].

Література:

1. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
2. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль, 1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).
3. Кирчата І.М. Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омельяненко Т.В, Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

І.А. Земляницький,
спеціальність 073 «Менеджмент»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОNUВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Відзначимо, що «механізм функціонування підприємства» - система елементів, призначена для перетворення вхідних ресурсних потоків у вихідні товарні. Механізм функціонування підприємства - передавальний пристрій, який дозволяє поєднувати всі чинники виробництва і таким чином створювати додану вартість і кінцевий продукт. Слід зазначити, що на «вході» підприємство має певну кількість окремих факторів виробництва (основні фонди, матеріальні ресурси, інформаційні ресурси, трудові ресурси, фінансові ресурси тощо), які необхідно певним чином поєднати. В цьому аспекті є два принципові питання. Перше - якими факторами володіє підприємство (кількість, якість тощо), друге - яким чином поєднати ці фактори.

Зауважимо, що підприємство – це складна соціотехнічна система, а отже, особливості його функціонування можуть бути описані за допомогою теорії систем. В одному з найголовніших постулатів цієї теорії йдеться про те, що результативність системи більшою мірою визначають не складові як такі (не ресурси, не основні фонди тощо), а зв'язки між складовими. Маючи набір абсолютно одинакових елементів, але вибудувавши різні системи взаємозв'язків, ми отримаємо принципово різні результати.

У другому постулаті теорії систем говориться про те, що в системі все взаємопов'язано. Взаємозв'язок між двома будь-якими елементами системи зажди існує, він може бути прямим функціональним, а може бути непрямим, стохастичним або кореляційним. Якість менеджменту залежить від того, наскільки керівництво підприємства бачить розуміє ці зв'язки та може їх адекватно будувати. Системне мислення або концептуальні навички – саме цей аспект підготовки висококваліфікованих спеціалістів є найважливішим, це те, що визначає менеджмент вищого рівня.

Механізм функціонування підприємства можна поділити на дві складові:

1. Зовнішній механізм (елементи зовнішнього середовища підприємства і взаємозв'язків).

2. Внутрішній механізм (елементи внутрішнього середовища підприємства і взаємозв'язків).

Слід відзначити, що оскільки підприємство є відкритою системою, то провести таку чітку межу між зовнішніми та внутрішніми елементами неможливо, також неможливо абстрагуватися від зовнішньої складової та розглядати виключно внутрішню. Зауважимо, що зовнішній ринковий механізм є пріоритетним і визначає принципи та налаштування внутрішнього механізму підприємства.

Таким чином, можна визначити, що внутрішній економічний механізм підприємства (ВЕМП) - наука про управління, яка вивчає систему зв'язків виробничо-фінансової діяльності підприємства в процесі виробництва і реалізації продукції. Ключове словосполучення в цьому визначенні – система зв'язків. Звідси – сутність управління ВЕМП полягає в пошуку оптимальної комбінації взаємозв'язків між окремими елементами складної соціотехнічної системи підприємства для досягнення стратегічних і тактичних цілей. Стратегічну мету управління ВЕМП можна визначити як встановлення узгодженості в діяльності різних структурно-функціональних елементів системи, як формування якості системи. Тактична мета - досягнення поточних запланованих результатів виробничо-господарської діяльності за визначених умов та обмежень.

Література:

5. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
6. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль, 1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).
7. Кирчата І.М., Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
8. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омельяненко Т.В, Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

Д.А. Зигар,
спеціальність 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.екон.наук,
доцент Л.В. Домбровська

АНАЛІЗ СФОРМОВАНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

ТОВ «ГЛОБАЛЛОДЖИК УКРАЇНА» ТА НАПРЯМІВ ЇХ РОЗПОДІЛУ

Дослідження сформованості фінансових ресурсів виконано на матеріалах підприємства ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» (GlobalLogic), як одного із лідерів ІТ-ринку України, яке здійснює свою господарську діяльність в такій особливій сфері, як інформаційні технології.

GlobalLogic, компанія групи Hitachi, – лідер у сфері послуг із розробки цифрових продуктів. Компанія допомагає своїм клієнтам проєктувати та створювати інноваційні продукти, платформи та цифрові рішення для сучасного світу. Поєднуючи стратегічний дизайн, комплексний інжиніринг та експертизу у різних галузях разом з інструментами Hitachi у сфері операційних та інформаційних технологій, компанія допомагає своїм клієнтам вийти на нові рівні можливого і прискорити їхній перехід до цифрового бізнесу майбутнього. Центральний офіс GlobalLogic знаходиться у Кремнієвій долині у США, а інжинірингові та дизайн-центри розташовані по всьому світу. Компанія ділиться своєю глибокою експертizoю з клієнтами у сферах автопрому, комунікацій, фінансових послуг, охорони здоров'я, медіа та розваг, промисловості, напівпровідників та технологій.

Уже понад 20 років GlobalLogic, яка створена у 2000 році, співпрацює з компаніями з усіх великих галузей та створює інноваційні продукти та поєднує людей, продукти та можливості для бізнесу. У 2021 році компанія Hitachi Ltd. придбала GlobalLogic. Власники компанії переконані, що поєднання можливостей GlobalLogic та платформи Lumada дозволить компанії GlobalLogic розширити портфоліо цифрових рішень Hitachi на глобальному ринку, у тому

числі шляхом гнучкої розробки застосунків у хмарі, щоб задоволити потреби клієнтів і суспільства.

GlobalLogic здійснює свою діяльність у 15 країнах світу, обслуговуючи понад 500 клієнтів. Чисельність її співробітників становить понад 28000 спеціалістів, які працюють у понад 70-ти лабораторіях, 35-ти центрах розробки, 8-ми дизайн-студіях, 12-ти офісах продажу.

Українська територіальні підрозділи компанії (GlobalLogic Ukraine) беруть активну участь у діяльності місцевих бізнес спільнот та розвитку регіональних кластерів і є членами European Business Association, IT Ukraine Association, U.S.-UKRAINE BUSINESS COUNCIL (USUBC), Lviv IT Cluster, Mykolaiv IT Cluster, Kharkiv IT Cluster.

Таблиця 1

Основні показники розміру ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», тис. грн.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення абсолютне / відносне	
				2020 р. від 2019 р.	2021 р. від 2020 р.
Середньорічна вартість нематеріальних активів	32221	32999	26055	778 / 2, 4%	-6944 / -21, 0%
Середньорічна вартість основних засобів	783225	724338	634689	-58887 / -7, 5%	-89649 / -12, 4%
Середньорічна вартість оборотних засобів	789181	1104778	1476781	315597 / 40, 0%	372003 / 33, 7%
Операційні витрати	4160944	5124163	7089169	963219 / 23, 2%	1965006 / 38, 4%
Чистий доход від реалізації продукції (робіт, послуг)	4537797	5502494	7708009	964697 / 21, 3%	2205515 / 40, 1%
Валовий прибуток (збиток)	591815	677780	982561	85965 / 14, 5%	304781 / 44, 9%

Як свідчать дані табл. 1, упродовж аналізованого періоду у розмірах ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» упродовж 2019-2021 рр. відбулися певні зміни. Так, помітно зменшилась середньорічна вартість основних засобів (в цілому на 148536 тис. грн., або на 18, 96%), що свідчить про їх поступовий знос та низьку інтенсивність оновлення виведених із експлуатації засобів.

Значно зменшилась також і середньорічна вартість нематеріальних

активів (на 6166 тис. грн., або на 19, 14%), складовими яких у досліджуваній ІТ-компанії є ліцензії та програмне забезпечення.

Попри негативну динаміку щодо вартості основних засобів та нематеріальних активів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» демонструє щорічну стрімку зростаючу динаміку таких результативних показників господарської діяльності як чистий дохід від реалізації продукції (наданих послуг та виконаних робіт), а також валового прибутку. Вважаємо, що запорукою виявленого характеру змін у розмірах результативних показників діяльності компанії є реалізація робіт та послуг переважно іноземним замовникам, які активно користуються послугами ІТ-компаній, які здійснюють свою господарську діяльність на території України. Іноземний замовник отримує високоякісний інформаційно-технологічний продукт за ціною, яка водночас є значно нижчою порівно з європейським та західним ринком, що і сприяє стибкоподібному збільшенню чистого доходу та валового прибутку ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» з кожним роком.

З огляду на те, що запорукою результативності виробничо-господарської діяльності будь-якого підприємства є налагоджена фінансова діяльність, основним завданням якої є забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів та їх раціональний розподіл за відповідними напрямами, дослідимо стан цієї діяльності на досліджуваному ТОВ «ГлобалЛоджик Україна».

Наведені у табл. 2 дані свідчать про майже рівномірне щорічне нарощування загального обсягу фінансових ресурсів досліджуваного підприємства ІТ-сфери упродовж 2019-2021 рр., який в цілому збільшився на 551823 тис. грн., або на 33, 87% за період дослідження.

Означена динаміка була спричинена лише значним збільшенням розміру власних фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» (на 676303 тис. грн., або на 62, 54%) за одночасного зменшення величини залучених фінансових ресурсів (на 124479 тис. грн., або на 22, 73%).

Таблиця 2

Динаміка розміру фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», тис. грн.

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення абсолютне / відносне	
				2020 р. від 2019 р.	2021 р. від 2020 р.
Фінансові ресурси, усього	1629019	1893727	2180842	264708 / 16, 3%	287115 / 15, 2%
Власні фінансові ресурси	1081322	1383267	1757625	301945 / 27, 9%	374358 / 27, 1%
Залучені фінансові ресурси (поточні зобов'язання і забезпечення)	547697	510460	423218	-37237 / -6, 8%	-87242 / -17, 1%

Розподіл часток джерел формування фінансових ресурсів, який утворився у ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» (рис. 1), цілком відповідає виявленим вище специфічним особливостям, які характерні підприємствам ІТ-сфери у площині забезпечення господарської діяльності досліджуваним видом ресурсів.

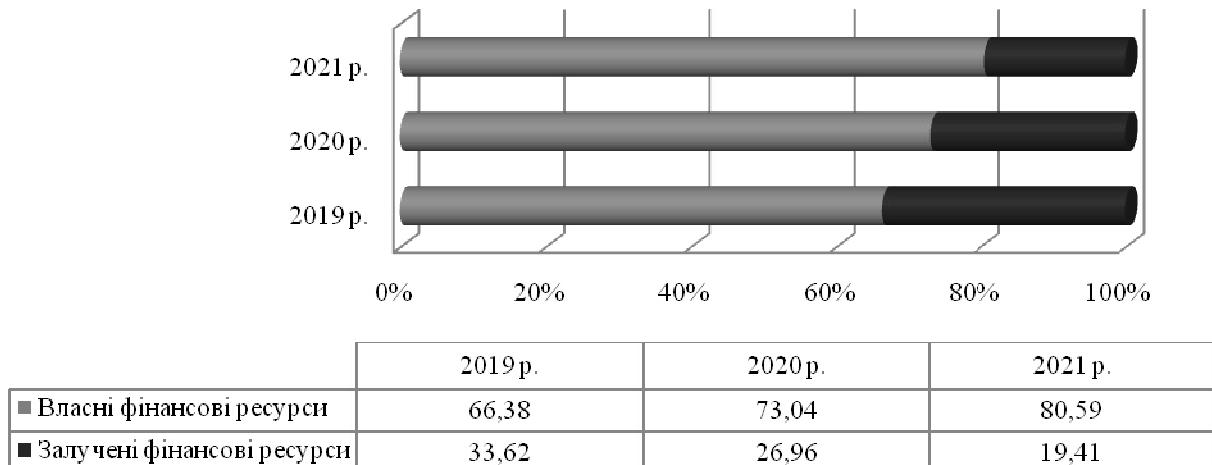

Рисунок 1. Динаміка структури фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна»

Дійсно частка власних фінансових ресурсів упродовж періоду дослідження значно перевищує частку залучених. При цьому з кожним роком структурні зрушення збільшили розрив між роллю кожного із видів джерел у формуванні сукупного розміру фінансових ресурсів досліджуваної ІТ-компанії.

З огляду на тенденції, що склалися у ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» щодо загальної величини фінансових ресурсів, досліджено особливості змін, які

відбулися у складі їх елементів.

Таблиця 3

Динаміка власних фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», тис. грн.

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення абсолютне / відносне	
				2020 р. від 2019 р.	2021 р. від 2020 р.
Власні фінансові ресурси, усього	1081322	1383267	1757625	301945 / 27, 9%	374358 / 27, 1%
у тому числі:					
зареєстрований (пайовий) капітал	4178	4178	4178	-	-
нерозподілений прибуток	1077144	1379089	1753447	301945 / 27, 9%	374358 / 27, 1%

Як свідчать дані, наведені у таблиці, власні фінансові ресурси ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» майже на 100% складаються із нерозподіленого прибутку, за рахунок нарощування розмірів якого і забезпечується нарощування сукупного обсягу досліджуваного виду ресурсів. Зауважимо також, що упродовж періоду дослідження розподілу прибутку у вигляді дивідендів та поповнення резервів не відбувалося, що і пояснює означену тенденцію щодо зміни розмірів нерозподіленого прибутку.

Оцінимо динаміку обсягу та структури залучених фінансових ресурсів досліджуваного морського порту (табл. 4).

Наведені в таблиці значення, які відображають розмір залучених фінансових ресурсів досліджуваного ІТ-підприємства, та їх абсолютні і відносні відхилення свідчать про упродовж періоду дослідження свідчать про спадну динаміку. При цьому переконуємося в тому, що зміна складових залучених фінансових ресурсів має різне спрямування. Так, якщо розмір довгострокових зобов'язань та забезпечень скоротився майже вдвічі (на 173990 тис. грн., або на 49, 25%), то величина поточних зобов'язань і забезпечень зросла на 25, 47% (на 49511 тис. грн.).

Таблиця 4

Динаміка залучених фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна»,
тис. грн.

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення абсолютне / відносне	
				2020 р. від 2019 р.	2021 р. від 2020 р.
Залучені фінансові ресурси, усього	547697	510460	423218	-37237 / -6, 8%	-87242 / -17, 1%
у тому числі:					
довгострокові зобов'язання забезпечення і	353306	273561	179316	-79745 / -22, 6%	-94245 / -34, 5%
з них:					
відстрочені фінансові зобов'язання	1935	-	-	-1935 / -100, 0%	-
інші довгострокові зобов'язання	351371	273561	179316	-77810 / -22, 1%	-94245 / -34, 5%
поточні зобов'язання і забезпечення	194391	236899	243902	42508 / 21, 9%	7003 / 2, 9%
з них:					
поточна кредиторська заборгованість за:	26809	35785	40947	8976 / 33, 5%	5162 / 14, 4%
товари, роботи послуги	15423	11778	10909	-13645 / -23, 6%	-869 / -7, 4%
розрахунками з бюджетом	11374	19855	25887	8481 / 74, 6%	6032 / 30, 4
розрахунками з оплати праці	12	4152	4151	4140 / 346 разів	-1 / -0, 0%
поточні забезпечення	26828	39640	32679	12812 / 47, 8%	-6961 / -17, 6%
інші поточні зобов'язання	140754	161474	170276	20720 / 14, 7%	8802 / 5, 5%

Виявлений характер зміни короткострокових залучених фінансових ресурсів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» був спричинений переважно поступовим зростанням поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом (зокрема з податку на прибуток) та значним збільшенням поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з оплати праці (зокрема у 2020 р. проти 2019 р. – на 4140 тис. грн., або в понад 346 разів), що дає підстави означити виявлені зміни як негативні.

Внаслідок змін у розмірах складових залучених фінансових ресурсів досліджуваного ІТ-підприємства відбулися і зрушенні у їх структурі (рис. 2).

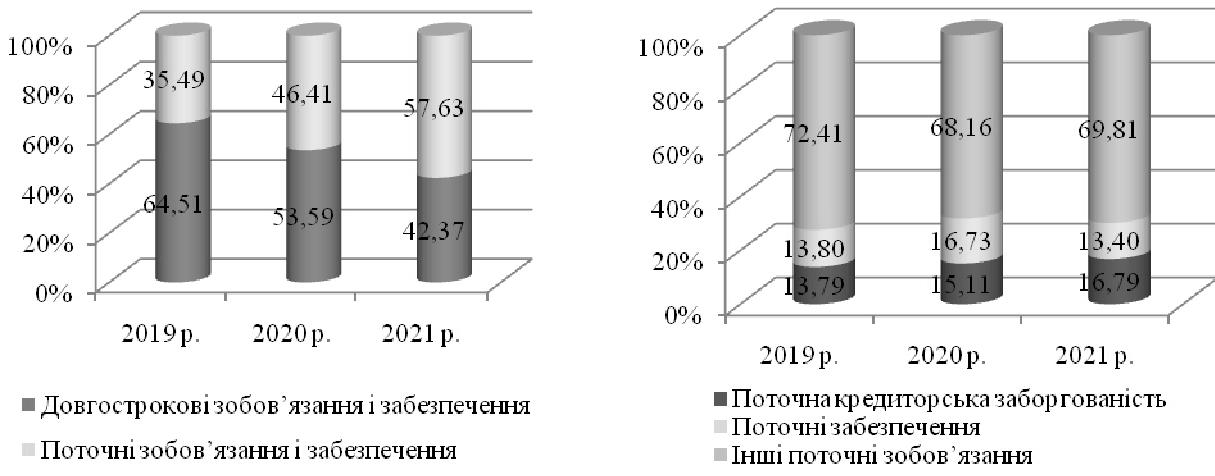

Рисунок 2. Динаміка структури залучених фінансових ресурсів
ТОВ «ГлобалЛоджик Україна»

Привертає увагу вагома частка інших зобов'язань у складі як довгострокових, так і короткострокових залучених фінансових досліджуваного підприємства. З'ясовано, що упродовж 2019-2021 рр. зазначені складові довгострокових і поточних зобов'язань включали в себе головним чином зобов'язання з оренди офісних приміщень, які представлені за амортизованою вартістю, розрахованою із застосуванням середньозваженої ставки запозичення у розмірі 7% річних. Структура залучених фінансових ресурсів, що склалася у ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», є типовою для підприємств IT-сфери, адже вони зазвичай не інвестують свої кошти у придбання будівель для здійснення своєї господарської діяльності, а користуються орендованими приміщеннями.

Виконаний подальший аналіз дозволить з'ясувати питання щодо особливостей розміщення фінансових ресурсів досліджуваною IT-компанією, відображене у розмірах (табл. 5) і структурі її активів (рис. 3).

Таблиця 5
Динаміка активів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», тис. грн.

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення		
				абсолютне / відносне	2020 р. від 2019 р.	2021 р. від 2020 р.
Активи, усього	1629019	1893727	2180842	264768 / 16, 3%	287115 / 15, 2%	
у тому числі:						
необоротні активи	839572	788949	704061	-50623 / -6, 0%	-84888 / -10, 8%	
з них:						

Продовження табл. 5

нематеріальні активи	32221	32999	26055	778 / 2, 4%	-6944 / -21, 0%
незавершені капітальні інвестиції	6386	5052	3897	-1334 / -20, 9%	-1155 / -22, 9%
основні засоби	783225	724338	634689	-57387 / -7, 3%	-89649 / -12, 4%
відстрочені податкові активи	5365	12442	19858	7077 / 131, 9%	7416 / 59, 6%
інші необоротні активи	12376	14118	19562	1742 / 14, 1%	5444 / 38, 6%
оборотні активи	789181	1104778	1476781	315597 / 40, 0%	372003 / 33, 7%
з них:					
запаси (виробничі, товари)	901	1458	1647	557 / 61, 8%	189 / 13, 0%
дебіторська заборгованість за:	725327	1038981	1387818	313654 / 43, 0%	348837 / 33, 6%
товари, роботи послуги	618	779	1983	161 / 26, 1%	1204 / 154, 6%
розрахунками за виданими авансами	4097	6622	7977	2525 / 61, 6%	1355 / 20, 5%
розрахунками з бюджетом	582	624	642	42 / 7, 2%	18 / 2, 9%
розрахунками із внутрішніх розрахунків	719825	1030641	1376733	310816 / 43, 2%	346092 / 33, 6%
інша	203	315	483	112 / 55, 2%	168 / 53, 3%
гроші та їх еквіваленти	55059	55639	76704	580 / 1, 1%	21065 / 37, 9%
витрати майбутніх періодів	1444	878	1968	-566 / -39, 2%	1090 / 124, 1%
інші оборотні активи	6451	7822	8644	1371 / 21, 3%	822 / 10, 5%
необоротні активи, утримані для продажу, та групи вибууття	266	-	-	-266 / -100, 00%	-

Наведені у таблиці дані свідчать про поступове збільшення упродовж періоду дослідження загального розміру факторів господарської діяльності (активів), на створення яких ІТ-компанія «ГлобалЛоджик Україна» використовує сформовані фінансові ресурси. При цьому зміні елементів активів компанії властивий різний напрямок, тобто розмір необоротних активів зменшився в цілому на 135511 тис. грн., або на 16, 14% за одночасного збільшення обсягу оборотних активів – на 687600 тис. грн., або на 87, 13%.

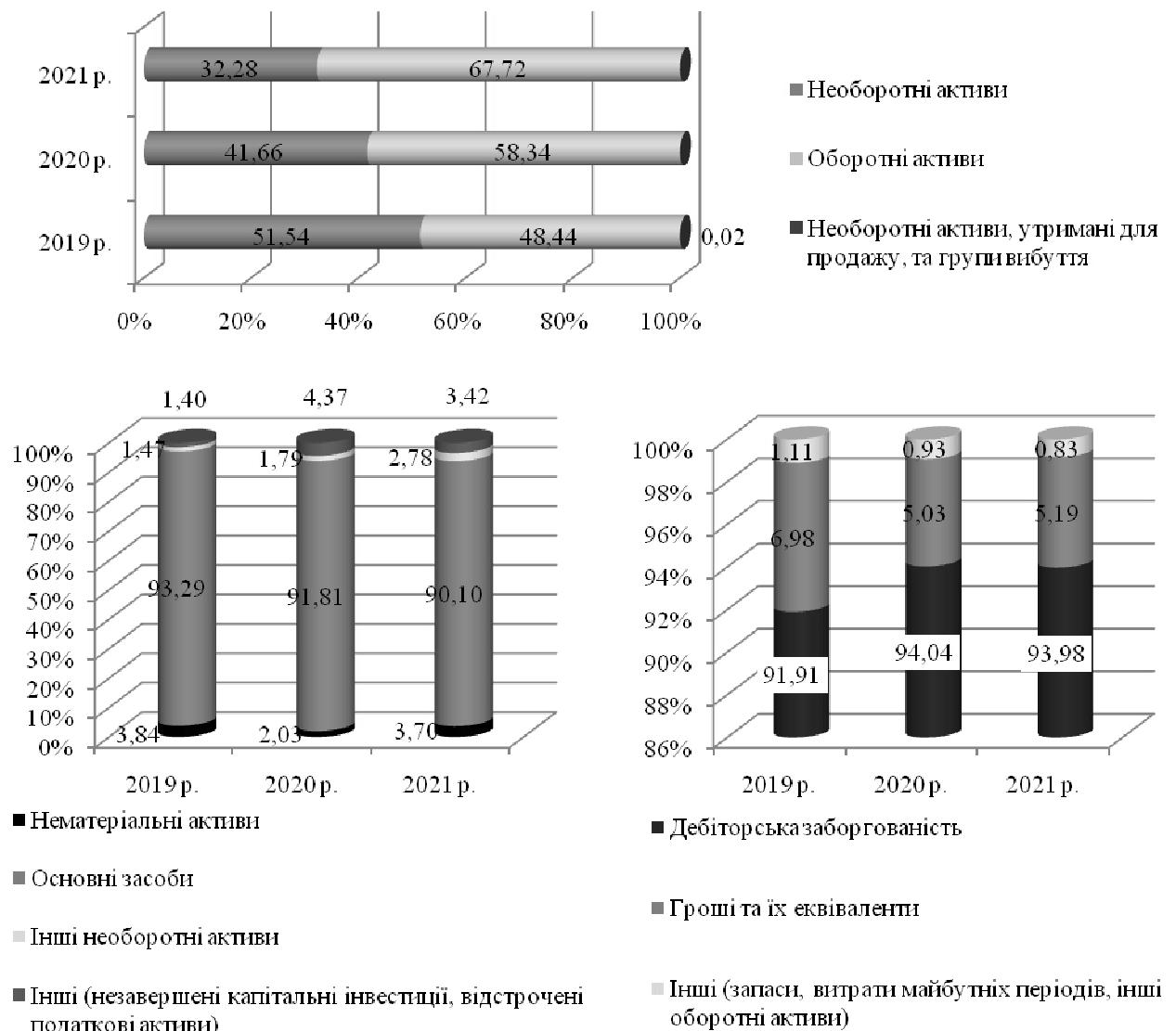

Рисунок 3. Динаміка структури активів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна»

Графіки, зображені на рисунку, демонструють деякі структурні зрушеннЯ, які відбулися у структурі активів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», обумовлені зміною розмірів їх елементів.

Проте, незмінно у складі необоротних активів переважають основні засоби, які представлені такими елементами, як комп’ютерне обладнання (58,33% в середньому за 2019-2021 рр.), офісне обладнання та меблі (19,48% в середньому за 2019-2021 рр.), а також електричне обладнання та транспортні засоби, що відповідає спеціалізації в досліджуваної ІТ-компанії.

У складі оборотних активів ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» незмінно упродовж періоду дослідження левову частку займає дебіторська заборгованість, в якій значно переважає така складова, як заборгованість за

розрахунками із внутрішніх розрахунків. Причина такої значної концентрації фінансових ресурсів у даному виді дебіторської заборгованості криється у специфіці господарської діяльності досліджуваної компанії, яка здійснює розрахунки з пов'язаними сторонами (підприємств, що знаходяться під контролем або суттєвим впливом кінцевих власників компанії, управлінський персонал та інші юридичні і фізичні особи). Означене утворює у ТОВ «ГлобалЛоджик Україна» дебіторську заборгованість за надані послуги з розробки та тестування програмного забезпечення (близько 99%), а також у вигляді компенсації купівельної ціни обладнання згідно договорів комісії та комісійної винагороди по відношенню до компаній, які знаходяться під спільним контролем.

Отже, ІТ-компанія ТОВ «ГлобалЛоджик Україна», у складі фінансових ресурсів якої переважають власні джерела їх формування, спрямовує їх здебільшого на оновлення оргтехніки та зосереджує у дебіторську заборгованість пов'язаних сторін, що цілком відповідає специфіці діяльності підприємств ІТ-сфери.

М.О. Колісник,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕГУЛЯТОРІВ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Трансформація економічних відносин обумовила необхідність зміни підходів до визначення ролі основних чинників виробництва, що пов'язано із проблемою раціонального використання наявних ресурсів у суспільному виробництві. Вирішальним значенням при цьому стає сам процес створення вартості, сполучений рівною мірою з використанням саме основних чинників виробництва, і визначальна загальна схема встановлення вартісної оцінки

результатів суспільного виробництва на його різних ієрархічних рівнях: від підприємства до виробничої системи, господарського комплексу галузі, регіону або держави в цілому. Розширення рамок ринкових відносин викликало необхідність визначення меж відтворення на рівні підприємства або виробничої системи. У зв'язку з чим з'явилась потреба у переосмисленні деяких основоположних засад, що стосуються, зокрема, визначення передумов формування економічних регуляторів виробничої діяльності.

Еволюція системи управління виробничими системами переміщується в бік збільшення ступеня свободи кожному її елементу, створення умов для безперервного удосконалення форм і методів організації управління, чіткого розмежування цілей, функцій, прав і відповідальності кожної ланки. Система управління витратами повинна базуватися на: аналізі чинників виробництва, що формують рівень витрат, використанні найбільш інформативних підходів до калькулювання і планування витрат, управлінні витратами на всіх стадіях життєвого циклу виробу, зниженні витрат у зв'язку зі зростанням якості (синтез систем управління), розробці ефективних методів зниження витрат, підвищенні зацікавленості та відповідальності [3, с. 37].

Прийнято вважати, що в підвищенні ефективності суспільного виробництва виявляється стимулююча функція господарського механізму. Відомо, що господарський механізм, в основі якого лежать стимули, сприяє істотному розширенню самостійності виробничої системи, що, у свою чергу, дозволяє забезпечувати її динамічну гнучкість і здатність вчасно реагувати на зміну внутрішніх і зовнішніх чинників.

У рамках стратегії на кожен період часу формулюються стратегічні цілі та сценарії розвитку підприємства. Згідно зі стратегічними цілями підприємства розробляється система ключових показників ефективності, значення яких є вимірними індикаторами в досягненні цих цілей. Система показників і їх цільових значень формується в першу чергу на стратегічному, як правило, на період 3-5 років, горизонті планування і надалі деталізується на тактичному (звичайно рік) і оперативному (квартал, місяць) горизонтах. На основі цільових

значень ключових показників здійснюється формування, узгодження і затвердження системи взаємозалежних планів і бюджетів підприємства. Таким чином, першою фазою управління витратами є визначення ключових показників ефективності підприємства і здійснення процесів планування і складання бюджетів у взаємозв'язку з цими показниками [1, с. 167].

Необхідно розрізняти планування пошуку резервів зниження собівартості та планування усунення відхилень факту від плану за попередній період, тому що це два окремі напрями на передплановому етапі планування собівартості. План по витратах підприємства складається із трьох розділів, в одному з яких планується зниження собівартості продукції за рахунок впливу на неї техніко-економічних факторів, у двох інших - калькулювання собівартості видів продукції та кошторис витрат на виробництво. Перш ніж планувати зниження собівартості, необхідно вирішити, від якої величини знижувати: від фактично сформованої чи від тієї, котра планувалася за звітний період? На практиці виходять із фактичної величини, але економічно доцільніше виділити дві базові величини: співпадаюча із плановою на кінець попереднього періоду, що служить базовою величиною для пошуку резервів зниження собівартості за рахунок впливу на неї техніко-економічних факторів; фактична величина на кінець періоду, що є базовою для розрахунків по усуненню відхилень за результатами аналізу [2, с. 345].

Подібний підхід трохи змінює організацію планування собівартості. Щорічно на підприємстві в рамках розробки річного плану зниження витрат і для обґрунтування прийнятих у плані завдань розробляється план організаційно-технічних заходів, спрямованих на зниження собівартості. Розрахунками керує планова служба, але основну частину робіт виконують технічні служби. Саме вони розробляють пропозиції, ведуть розрахунки зниження собівартості по типових групах факторів. Робота організується на основі попередньо виконаного аналізу собівартості за попередній період, що багато в чому відповідає розглянутому, і розрізняється на кожному підприємстві тільки глибиною охоплення проблем. За результатами аналізу повинні

видаватися завдання розроблювачам заходів, у яких указуються величина і місце зниження витрат. На практиці ці завдання видаються далеко не завжди, а якщо і видаються, то по перерахованих розділах плану організаційно-технічних заходів [3, с. 172].

Література:

1. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
2. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль, 1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).
3. Кирчата І.М. Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омельяненко Т.В, Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

Н. Ю. Кононенко
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини «Університет «Україна»
*Науковий керівник – канд. екон. наук,
доцент Гнатенко Є.П.*

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток інноваційної діяльності – один з основних шляхів виходу економіки України в цілому та підприємств конкретно з кризової ситуації та отримання високого рівня прибутку. При цьому важливо враховувати світовий досвід промислово розвинених країн в організації управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства, які за десятиліття інтенсивного розвитку створили ефективну систему управління інноваційним процесом у країні.

Інноваційна політика світової економіки в історичному розвитку відрізняється ступенем втручання держави, потребами суспільства та рівнем науково-технічного прогресу.

Безумовними лідерами у виробництві світової наукової продукції є США і Японія. Вважається, що приблизно 80 % усіх світових інновацій створюється в

США. Витрати США на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) перевищують витрати Англії, Франції, ФРН та Італії разом узятих і становлять понад половину витрат на НДДКР розвинених країн. Така увага до НДДКР привела до того, що в США продається 90 % нових товарів і тільки 10% старих, що надійшли на ринок більше як 5 років тому [2].

Зокрема, інноваційна стратегія підприємств США орієнтована на формування конкурентних переваг за допомогою створення принципово нових товарів і технологій, які не мають аналогів на ринку, або задоволення потреб новим способом, що має забезпечити підвищену прибутковість і можливість зайняти домінуючу частку ринку [1].

Другою світовою державою, що здійснює величезні витрати на новації, є Японія. За цими витратами на душу населення вона знаходиться на одному рівні зі США. Якщо раніше Японія багато інновацій запозичала із Заходу та колишнього СРСР, то сьогодні вона вийшла на перше місце у світі з виробництва суден, автомобілів, тракторів та іншої техніки [3].

Наприклад, центральне місце у розвитку інноваційної діяльності в Японії належить внутрішньо фірмовому підприємництву, коли поряд із розширенням обсягів діяльності низових ланок відбувається підвищення відповідальності і розширення повноважень адміністрації на відповідному рівні (обов'язки керівника ланки стають схожими з обов'язками президента компанії середнього масштабу) [2].

Подібна управлінська новація дозволяє розглядати низові ланки як ризикові компанії, діяльність яких є порівняною з діяльністю конкурентів, що у кінцевому підсумку дає змогу привести організацію внутрішньо фірмового зростання: реакція на запити споживача – нові технології – нові товари – розширення ринкової участі – зростання прибутку. За таких умов відбуваються революційні зрушенні у свідомості працівників компанії в контексті ділової активності, що призводить до становлення стратегічної схеми управління інноваційною діяльністю. Отже, в післявоєнний період господарські суб'єкти України повинні брати на озброєння передовий досвід розвитку інноваційної

діяльності передових держав. Саме він дасть новий поштовх відтворення та розвитку економіки країни.

Література

1. Мемухина С. Я. Стратегические приоритеты инновационной сферы с позиции формирования инновационной стратегии. URL: <http://www.anrb.ru/isei/cf2004/d756.htm>
2. Михайлишин Л.І.Зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_2_2016ua/25.pdf
3. Шипуліна Ю.С., Костик К.О. Шляхи розвитку інноваційної діяльності України в глобалізованому економічному просторі. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_19_.pdf

I.M. Кубаренко,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

*Науковий керівник – канд. фіз-мат. наук,
д-р екон. наук, професор А.В. Завгородній*

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Інноваційна діяльність сьогодні є об'єктом особливої уваги не тільки на рівні держави, а й на рівні об'єднаних територіальних громад і окремих суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим зростає відповідальність у прийнятті правильних управлінських рішень з оцінювання ефективності та відбору інноваційних проектів підприємств на основі чинних у міжнародному інвестиційному співтоваристві методичних положень і критеріїв.

В період трансформації економіки та стрімкого розвитку науки і техніки інноваційній діяльності виробничих підприємств приділяється все більше уваги. Підприємства, які застосовують в своїй діяльності сучасні технології та методи управління інноваційною діяльністю, а саме відслідковують наукові досягнення в галузі як на вітчизняному так і на міжнародному ринку, використовують науковий, науково-технічний та інтелектуальний потенціал, виготовляють нову продукцію, надають нові види послуг використовуючи нову техніку, технології, інноваційні підходи до управління, формують стратегічне управління на основі інноваційного підходу здатні прогнозувати довгострокові

зміни в економіці та на цій основі приймати управлінські рішення, які спрямовані на забезпечення раціонального розвитку в майбутньому, досягнення конкурентних переваг на ринку, зменшення рівня витрат та отримання високих показників ефективності [2].

Управління інноваційною діяльністю – це особливий процес організації господарювання, оснований на постійному пошуку нових можливостей покращання техніко-технологічних факторів виробництва та пов'язаний з готовністю підприємницької структури брати на себе ризик по здійсненню нового проекту, а також виникаючу при цьому фінансову, соціальну і моральну відповідальність [3].

Підприємство для забезпечення конкурентоспроможності повинно бути готовим до освоєння нових технологій, що дозволяють виготовляти більш якісну нову продукцію з найменшими витратами, систематичного впровадження нововведень. Пріоритетними завданнями підприємств стають забезпечення стійкого економічного зростання на основі збільшення обсягу інвестицій, створення ефективної інфраструктури, збільшення інноваційного потенціалу та підвищення ефективності управління. Значна частина українських промислових підприємств виробляють високоякісну конкурентоспроможну продукцію, але через незначне фінансування у сфері інноваційної діяльності не мають можливості конкурувати на міжнародних ринках [1].

Інноваційна політика держави немає чіткого обґрунтування та механізму реалізації на регіональному рівні. Відсутня ефективна взаємодія підприємств та регіональних органів управління щодо освоєння інноваційних програм та проектів. Існуюча система управління інноваціями не забезпечує ефективної роботи і чіткої взаємодії державних, регіональних органів та промислових підприємств щодо освоєння нових проектів [1].

Забезпечення конкурентних переваг підприємства повинно будуватися не тільки на реагуванні динамічних, кожного разу якісно нових змін зовнішнього середовища, але й попереджувати їх шляхом зміни власної поведінки. Це може

бути здійснено шляхом упровадження у виробництво нових виробів, подальшим технічним і технологічним опрацюванням продукції, яка випускається, що потребує значних витрат часу і ресурсів.

Процес формування на підприємстві механізму управління інноваційною діяльністю можна представити у вигляді певної послідовності кроків, етапів. Комплексний підхід до визначення етапів робіт з розробки механізму управління ефективністю інноваційної діяльності на підприємстві можна представити у вигляді алгоритму управління (рис. 1), при якому визначені цілі, послідовність і значимість кожного з етапів.

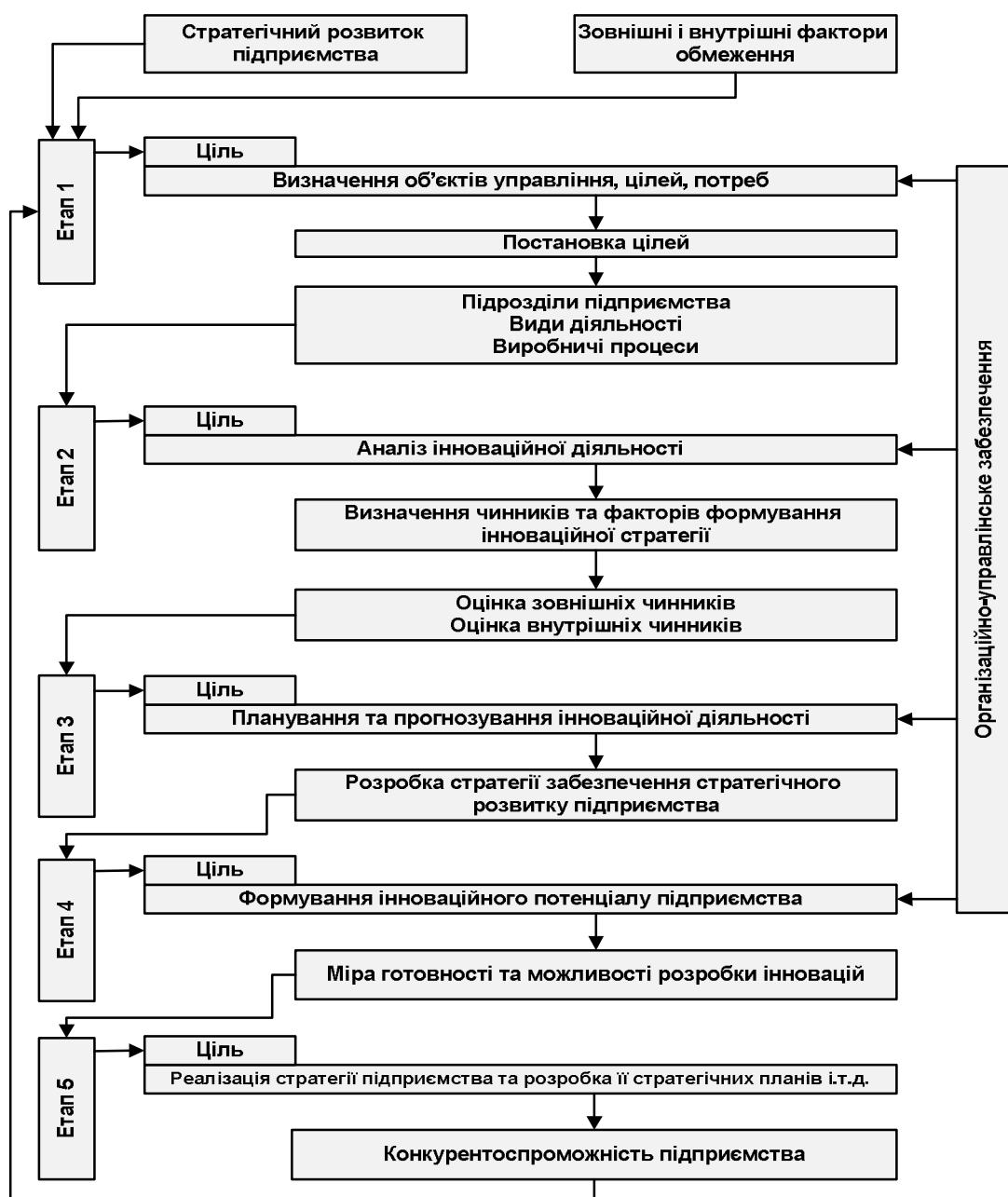

Рис. 1. Алгоритм управління інноваційною діяльністю підприємства

Таким чином, реалізація алгоритму управління інноваційною діяльністю, який базуються на основних функціях менеджменту дозволить досягати конкурентних переваг та показників ефективності від інноваційної діяльності промисловим підприємствам. Але при цьому необхідно враховувати особливості реалізації інноваційної діяльності на підприємстві та управління нею, для того щоб досягнути поставлених цілей оптимальним шляхом.

Література

1. Гейдарова О. В., Мала О. М. Управління інноваційною діяльністю промислового підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4. Том 1. С. 66–69.
2. Кобелєв В. М., Василюк К. О. Інноваційна діяльність промислового підприємства. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2018. № 47 (1323). С. 67–72.
3. Круш Н. П. Сутнісні складові системи управління інноваційною діяльністю промислових підприємств. *Сучасні проблеми економіки і підприємництво*. 2018. Вип. 21. С. 69–76.

С.О. Лозинський,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.екон.наук,
доцент Гнатенко Є.П.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Прибуток підприємства є першочерговою та основною метою створення та функціонування кожного господарського суб'єкта. Він виражає загальну доцільність існування підприємства та становить основу економічного розвитку країни. Високий рівень конкурентної боротьби у сучасній ринковій економіці змушує підприємства шукати ефективні шляхи розвитку, які не тільки забезпечать отримання максимально можливого прибутку, а й сформують довгострокові конкурентні переваги. Задля досягнення такої мети підприємство має ефективно та грамотно здійснювати управління власним прибутком.

На переконання науковців [1, 2, 3, 4], для реалізації ефективного управління прибутком підприємств, необхідно розробити відповідний механізм

управління, який дасть змогу забезпечити успішне досягнення його головної мети та завдань шляхом комплексної реалізації функцій, принципів, важелів, методів, інструментів управління прибутком у процесі функціонування даного механізму. Тому найкраще задоволінити такі вимоги можливо шляхом побудови механізму управління прибутком підприємства та забезпечення його ефективного функціонування у загальній системі менеджменту суб'єкта господарювання.

Для забезпечення ефективного управління прибутком підприємства основною умовою є успішне досягнення головної мети та ключових завдань даного механізму. Реалізація зазначеної умови відбувається шляхом забезпечення взаємоузгодженої комплексної взаємодії основних елементів механізму управління прибутком, зокрема: головної мети, ключових завдань, об'єктів, суб'єктів та основних функцій (рисунок 1).

Управління прибутком підприємства – комплексний процес, що включає аналіз, планування, регулювання і контроль формування, розподілу і використання прибутку, який реалізується за допомогою багаторівневої і взаємозалежної системи всіх організаційних елементів підприємства для забезпечення зростання прибутку в короткостроковому і довгостроковому періодах

Головна мета управління прибутком підприємства – забезпечення максимізації розміру прибутку шляхом ефективного управління ним, яке передбачає стійке підвищення його якості, прибутковості, досягнення фінансової рівноваги підприємства, що сприяє економічному розвитку останнього

Об'єкт управління прибутком – процеси формування, розподілу, використання прибутку на основі впливу на показники доходів, витрат, рентабельності, чистого руху грошових коштів

Суб'єкт управління прибутком – управлінський персонал підрозділів організаційної структури підприємства, який наділений відповідними повноваженнями і несе відповідальність за ухвалення та реалізацію рішень, пов'язаних з управлінням прибутку суб'єкта господарювання

Ключові завдання управління прибутком підприємства

Функції управління прибутком підприємства:

- прогнозування
- планування
- облік
- аналіз
- моніторинг
- оптимізація
- координування
- стимулювання
- контроль
- інформування
- організування

Рисунок 1. Основні елементи механізму управління прибутком підприємства

Ефективне функціонування механізму управління прибутком підприємства неможливо забезпечити без застосування відповідних методів і важелів управління фінансовим результатами, які значною мірою впливають на дієвість функціонування даного механізму. Свою реалізацію у господарській діяльності підприємства методи знаходять через відповідні важелі. Тобто важиль – це спосіб дії при використанні певного методу управління. В таблиці 3 покажемо основні методи і важелі даного механізму, які розміщені за принципом відповідності методів управління важелям їх дії в процесі реалізації процедур управління прибутком підприємства.

Таблиця 1

Методи та важелі управління прибутком підприємства

Методи	Важелі
Фінансування	Нерозподілений прибуток, статутний, резервний, додатковий капітал
Метод амортизації	Амортизаційні відрахування
Дивідендна політика	Сума виплачених дивідендів
Інвестування	Курс цінних паперів, рівень рентабельності інвестиційного капіталу
Ціноутворення	Ціни
Оподаткування	Ставка та розмір податків, зборів, пільги
Кредитування	Види кредиту, величина кредиту, відсоткові ставки, пільги, санкції

Для забезпечення ефективного функціонування механізму управління прибутком підприємства як інтегрованої, динамічної, адаптивної та комплексної системи менеджменту, суб'єкти управління прибутком повинні обов'язково врахувати основні зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на функціонування цього механізму (рисунок 2, див. нижче).

Механізм управління прибутком підприємства є ключовою складовою загальної системи менеджменту підприємства, функціонування якої значною мірою впливає на ефективність цієї системи, успішність реалізації стратегічних цілей та досягнення довгострокового розвитку економіки підприємства. Впровадження механізму управління прибутком підприємства у практику менеджменту підприємства є важливим прогресивним кроком, який дозволяє забезпечити ефективний процес управління прибутком підприємства, спрямований на стійке підвищення прибутковості, платоспроможності,

досягнення фінансової рівноваги та економічного розвитку суб'єктів господарювання у довгостроковому періоді.

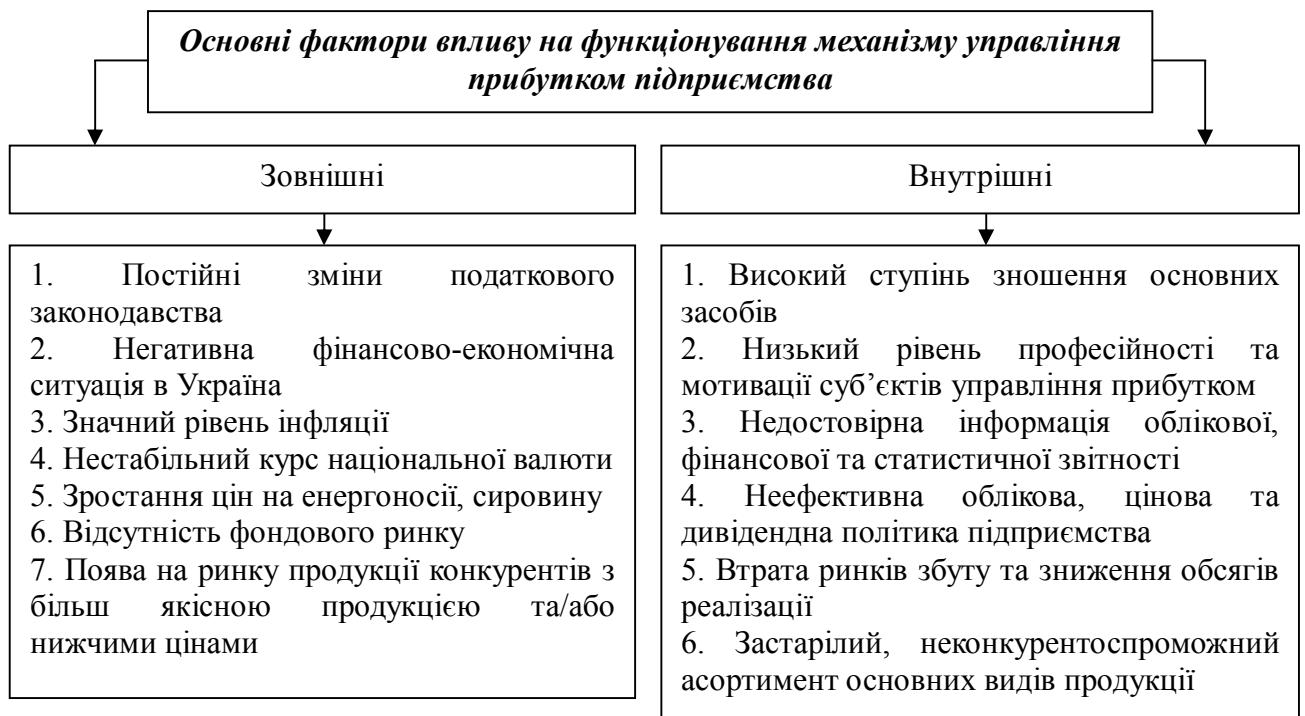

Рисунок 2. Фактори впливу на функціонування механізму управління прибутком підприємства

Література

1. Боднарюк В.А. Концептуальні підходи до управління прибутком торговельних підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. № 22.4. С. 169-175. URL: <file:///C:/Users/UserPC/Downloads/kontseptualni-pidhodi-do-upravlinnya-pributkom-torgovelnih-pidpriesmstv.pdf> (дата звернення: 14.12.2022 р.)
2. Гладка Л.І., . Ковальова М.В, Домашенко М.О. Управління прибутком в сучасних умовах. *Економіка і регіон: Наук. Вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка*. 2012. № 1(32). С. 195-198. URL: file:///C:/Users/UserPC/Downloads/econrig_2012_1_34.pdf (дата звернення: 18.12.2022 р.)
3. Ларіонова К., Капінос Г. Механізм управління прибутком підприємства. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2022. № 1. С. 120-128. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12289/1/120-128.pdf> (дата звернення: 18.12.2022 р.)
4. Попович Д.В., Славчаник О.Р. Удосконалення системи управління прибутком як умова ефективного функціонування підприємств. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 746-749. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5220/5119> (дата звернення: 15.12.2022 р.)

С.В. Лопушинський,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.екон.наук,
доцент Гнатенко Є.П.

СТРУКТУРА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

У процесі розширеного відтворення кожен господарюючий суб'єкт стикається із низкою зовнішніх і внутрішніх проблем. Для забезпечення результативної діяльності підприємства усі елементи, з яких складається як виробничий, так і управлінський процес, повинні бути злагодженими та працювати, як єдиний механізм. Саме тому дослідження фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства залишається актуальним на кожному етапі розвитку економіки, адже дієвість його методів та важелів завжди буде коливатися під дією ендогенних та екзогенних факторів.

Аналіз наукових праць вчених-економістів показав [1, 2, 3], що у теоретичному плані сутність поняття «фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємств» на даний момент є недостатньо дослідженим всупереч тому, що в цьому існує реальна потреба. Погоджуємося з думкою науковців, які вважають, що «фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування підприємства – це складова господарського механізму, яка за допомогою фінансових та економічних методів, форм, інструментів та важелів впливу забезпечує підвищення результативних показників діяльності підприємства, що відображають його ефективність та забезпечують його розвиток та розвиток суспільства загалом» [1, 2, 3].

Отже, основними елементами, які формують дане поняття, є складові фінансово-економічного механізму. Розглянемо їх детальніше (рис. 1).

Рисунок 1. Структура фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства

Схематично зображена структура фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства наочно відображає його структуру та взаємозв'язки.

Основними елементами фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства є фінансові та економічні методи, важелі та інструменти.

Під фінансовими та економічними методами розуміють способи впливу фінансових чи економічних відносин на господарсько-виробничий процес.

Широко вживаними вітчизняними суб'єктами господарювання є такі фінансові методи, як державне фінансування (цілеспрямоване направлення

коштів місцевого чи державного бюджетів для фінансування діяльності підприємства); страхування (зменшення втрат у разі стихійних чи інших непередбачуваних явищ); кредитування (покриття дефіциту фінансових ресурсів за рахунок кредитних коштів фінансових та не фінансових установ).

Серед економічних методів та важелів фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємств відомі такі, як планування та прогнозування основних показників ефективності діяльності; інвестування (процес вкладення коштів в підприємство, покликаний забезпечити збільшення його вартості та отримання доходу); ціноутворення (процес формування та встановлення ціни на товари чи послуги) амортизація (сприяє своєчасному оновленню основних засобів).

Окремою складовою фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства є фінансово-економічні інструменти, до яких відносять законодавчі та нормативні акти, інструкції, договори між державою та підприємствами, ліцензування діяльності, розробку єдиної інформаційної системи, розробку уніфікованого програмного забезпечення, внутрішні норми та нормативи.

Такі види забезпечення фінансово-господарської діяльності чітко встановлюють та регулюють межі такої діяльності на підприємстві. Тому, обираючи певний метод чи важіль фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності підприємства управлінський персонал, у першу чергу, повинні діяти у межах законодавства чи договірних відносин між контрагентами, покупцями. Їх недотримання може привести до зростання статей витрат на сплату неустойки (штрафів та пені) і, навіть, до замороження чи заборони здійснювати господарську діяльність.

Отже, у ході управлінського менеджменту необхідно розуміти значення та доцільність використання структурних елементів фінансово-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування підприємства для забезпечення безперебійності виробництва та отримання прибутку як основного джерела розширеного відтворення його діяльності.

Література

1. Гуменюк М.М., Стрілак Ю.В. Фінансово-економічний механізм забезпечення ефективності функціонування підприємства: теоретико-методологічний аспект. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Випуск 22. С. 91-95. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/22_2017/21.pdf (дата звернення: 18.11.2022 р.)
2. Дідик Л. М. Фінансовий механізм управління діяльністю сучасного підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2011. № 2. С. 92-100. URL: https://ev.ntnu.org.ua/docs/2011/2/EV20112_092-100.pdf (дата звернення: 19.11.2022 р.)
3. Осьмірко І.В. Фінансово-економічна діяльність підприємства: напрямки підвищення ефективності, аналіз та облік. *Stages of Formation and Development of the Economy of Independent Ukraine: Collective monograph* [Ed. by Doctor of Economics Sciences, Prof. Yu. Pasichnyk]. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 472 p. С. 373-382. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6027/1.pdf> (дата звернення: 19.11.2022 р.)

О.С. Мілейко,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРНОЇ БУДОВИ ПІДПРИЄМСТВА

Формування будь-якого механізму неможливе без всебічного розуміння його структури, взаємодії елементів механізму, дослідження його як єдиного цілого. До аналізу структурної будови внутрішнього економічного механізму підприємства вчені підходять з різних поглядів, виходячи з розуміння суті самої категорії. Зокрема, Цигилик І.І. складовими елементами внутрішнього економічного механізму підприємства вважає наступні [4, с. 7]:

- 1) організаційну структуру підприємства;
- 2) виробничо-технічну структуру;
- 3) механізм формування і використання ресурсів;
- 4) мотиваційний механізм;
- 5) механізм управління фінансами;
- 6) механізм взаємодії з ринком.

Організаційно-технічна система підприємства визначається переважно формою зв'язків між окремими підрозділами. Існують три типи технологічних

зв'язків виробництва:

1. Послідовний технологічний зв'язок, якому притаманна відкрита мережа зв'язків між виробництвами, що спеціалізуються на виробництві однорідного кінцевого продукту.

2. Паралельний технологічний зв'язок, що являє собою мережу зв'язків з розгортанням виходів з першої виробничої ланки в ряд паралельних виробництв, які виготовляють з напівфабрикатів різні кінцеві продукти. Центральним елементом такої виробничої системи є виробництво, яке переробляє вихідну сировину.

3. Послідовно-паралельний технологічний зв'язок - це мережа зв'язків з різними входами вихідної сировини у ряд виробництв з послідовним розгортанням входів у такі виробництва, одно чи дворівневим напівфабрикатом і кінцевим продуктом. У середній ланці такої виробничої системи виготовляються напівпродукти для кінцевої ланки, проте вони самі можуть бути кінцевими продуктами.

Планування діяльності підрозділів здійснюється шляхом установлення основних показників виробничо-господарської діяльності підрозділів та базується на прогресивних нормах матеріальних, трудових і грошових витрат. Залежно від завдань, які вирішують ті чи інші підрозділи, застосовуються такі показники, які найбільшою мірою стимулюють досягнення високих результатів [4].

Система контролю й оцінки діяльності підрозділів дає змогу визначити причини відхилень, місце їх виникнення і вжити відповідних заходів щодо усунення недоліків і поширення позитивних результатів. Визначаються ті підрозділи, які найраціональніше використовують економічні важелі в організації своєї діяльності та забезпечують зростання результативності функціонування підприємства в цілому.

Установлення матеріальної відповідальності підрозділів передбачає компенсацію збитків одного підрозділу за рахунок прибутку або собівартості

іншого, з вини якого вони виникли.

Мотиваційний механізм створюється відповідно до структури підприємства та складності його цілей. Він охоплює, як правило, три підсистеми мотивів, кожна з яких спрямована на досягнення певних цілей підприємства, а саме:

- мотиваційного механізму високоякісної продуктивної праці;
- мотиваційного механізму науково-технічного розвитку виробництва;
- мотиваційного механізму підприємництва.

Мотиваційний механізм високоякісної продуктивної праці спрямований на раціональне використання виробничих ресурсів, підвищення продуктивності праці, бездефектне виготовлення продукції, скорочення термінів освоєння виробництва нової конкурентоспроможної продукції.

Мотиваційний механізм науково-технічного розвитку виробництва спрямований передусім на підвищення технічного рівня підприємства, створення та освоєння нових видів продукції. В основу цього механізму покладено мотиви нововведень у виробництво, які генеруються внутрішніми елементами виробничого процесу і зовнішнім оточенням, мотиви сприйняття нововведень виробничуою системою, мотиви інженерно-технічної творчості як безпосередніх учасників процесу технічного розвитку, так і учасників виробничого процесу [2].

Мотиваційний механізм підприємництва спрямований на виживання та досягнення успіху в умовах конкуренції в коротко - та довгостроковому періодах. Функціонування цього механізму забезпечують мотиви конкуренції та кооперації при створенні нової продукції, мотиви підприємницького ризику, мотиви підприємницьких реакцій на зміну зовнішнього оточення, які забезпечують гнучкість управління і сприйняття нововведень.

Література:

1. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
2. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль,

1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).

3. Кирчата І.М. Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.

4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омельяненко Т.В, Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

Н.А. Несірова,
спеціальність 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»»
Миколаївський інститут розвитку людини
Університету «Україна»
*Науковий керівник – канд. екон. наук,
доцент Л.В. Домбровська*

СТАН СФОРМОВАНОСТІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ **АТ «ДЕРЖАВНИЙ ОЩАДНИЙ БАНК УКРАЇНИ»**

Одним із найбільш потужних комерційних банків України є АТ «Державний ощадний банк України» (далі АТ «Ощадбанк»), який є правонаступником Державного спеціалізованого комерційного ощадного банку України, зареєстрованого Національним банком України 31 грудня 1991 року за № 4. Станом на 01 січня 2022 р. 100% акцій банку належали державі. Банк працює на підставі банківської ліцензії, виданої Національним банком України, має генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій та ліцензію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на здійснення операцій із цінними паперами.

Основна діяльність банку полягає у веденні банківських рахунків та залученні депозитів юридичних та фізичних осіб, наданні кредитів, здійсненні платежів, торгівлі цінними паперами та у здійсненні операцій з іноземними валютах. Станом на 01 січня 2022 року АТ «Ощадбанк» не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, при цьому усі вклади фізичних осіб гарантовано державою.

АТ «Ощадбанк», як комерційний банк, з якого розпочалося формування банківської системи України, упродовж майже усього терміну свого

функціонування належить до системоутворювальних банків, оскільки сформовані ним ресурси займають значну частку у сукупних фінансових ресурсах банків другого рівня вітчизняної банківської системи.

Водночас виконане дослідження показало, що упродовж 2019-2021 рр. роль АТ «Ощадбанк» у формуванні сукупних банківських ресурсів в цілому по системі помітно послабилася. Свідченням зазначеного є зниження частки як загального розміру фінансових ресурсів досліджуваного банку, так і їх складових (власні, залучені та позикові) у відповідних показниках в цілому по банківській системі (рис. 1).

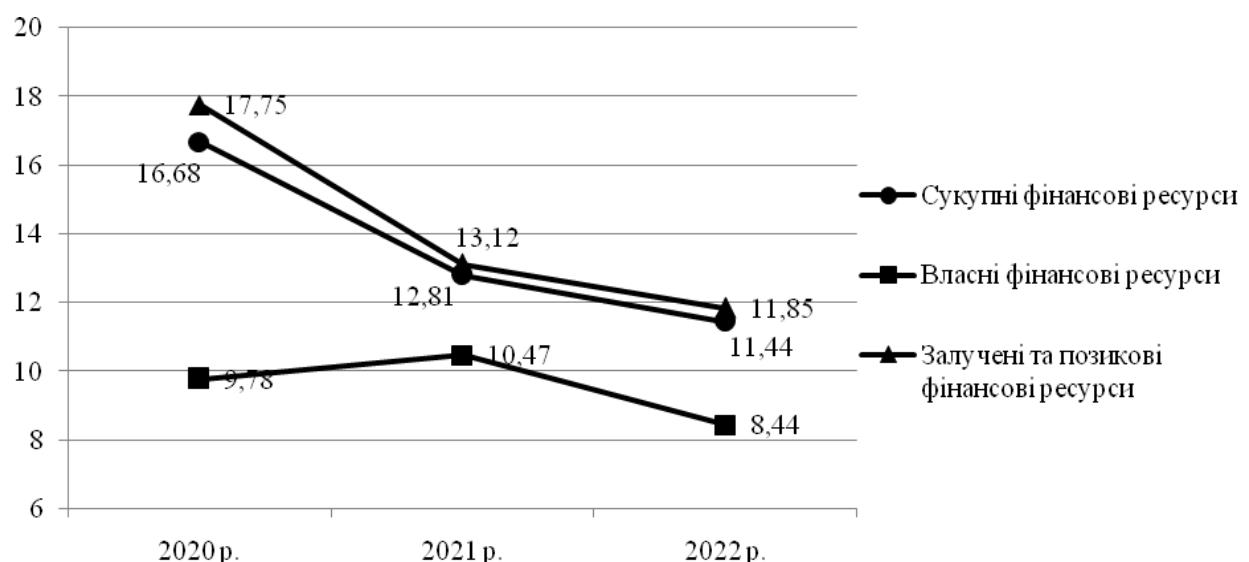

Рисунок 1. Питома вага фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» у сукупних фінансових ресурсах комерційних банків України, %

У наведених в таблиці 1 даних криється причина зниження ролі досліджуваного банку щодо формування сукупної ресурсної бази другого рівня банківської системи України, адже упродовж 2019-2021 рр. загальний розмір його фінансових ресурсів помітно скоротився – на 14193, 8 млн. грн., або на 5,7%.

Зауважимо, що основною причиною виявленого характеру зміни сукупних фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» стало зменшення величини залучених та запозичених фінансових ресурсів – на 16511, 8 млн. грн., або на 7,2%. Водночас величина власних фінансових ресурсів (капіталу) банку зросла на 2318, 0 млн. грн., або на 11,9%.

Таблиця 1

**Динаміка обсягу та структури фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк»
(за станом на 01.01)**

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Власні фінансові ресурси	19551, 9	7, 85	21935, 2	9, 39	21869, 9	9, 31
Залучені і запозичені фінансові ресурси	229549, 2	92, 15	211603, 7	90, 61	213037, 4	90, 69
Усього	249101, 1	100, 00	233538, 9	100, 00	234907, 3	100, 00

Основною причиною виявленого напрямку зміни величини власних фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» стало скорочення на початок кожного року із періоду дослідження розміру непокритого збитку – на 2669, 7 млн. грн. станом на 01.01.2021 р. та на 228, 9 млн. грн. станом на 01.01.2022 р., тобто в цілому на 8, 8%.

Таблиця 2

**Динаміка розміру власних фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк»
(за станом на 01.01), млн. грн.**

Складові	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення	
				2021 р. від 2020 р	2022 р. від 2021 р.
Акціонерний капітал	49725, 0	49725, 0	49725, 0	-	-
Резерв переоцінки будівель	1817, 3	1573, 0	1564, 5	-244, 3	-8, 5
Резерв переоцінки за фінансовими активами, що оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	639, 2	429, 0	146, 1	-210, 2	-282, 9
Резерв переоцінки інвестицій в інструменти капіталу, що оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	378, 9	547, 0	544, 2	168, 1	-2, 8
Непокритий збиток	-33008, 5	-30338, 8	-30109, 9	2669, 7	228, 9
Усього	19551, 9	21935, 2	21869, 9	2383, 3	-65, 3

Величина резервів у складі власних фінансових ресурсів досліджуваного банку поступово скоротилася, за виключенням резервів переоцінки інвестицій в

інструменти капіталу, що оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід. Зазначена складова стрімко збільшилась у розмірах на початок 2021 р. порівняно з початком 2020 р. (на 168,1 млн. грн., або на 44,4%)

Решта складових власних фінансових ресурсів капіталу АТ «Ощадбанк», зокрема, акціонерний капітал, сформований та внесений грошовими коштами, облігаціями внутрішньої державної позики та за рахунок прибутку, що спрямовувався на збільшення статутного капіталу, залишився незмінним упродовж усього аналізованого періоду.

Відбулися певні зміни і у обсязі та структурі ресурсів АТ «Ощадбанк», сформованих за рахунок зовнішніх джерел, тобто залучених та запозичених фінансових ресурсів, упродовж аналізованого періоду (таблиця 3).

Таблиця 3
Динаміка розміру залучених та запозичених фінансових ресурсів
АТ «Ощадбанк» (за станом на 01.01.), млн. грн.

Складові	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення абсолютне	
				2021 р. від 2020 р.	2022 р. від 2021 р.
Кошти банків	58,0	5824,0	7608,3	5766,0	1784,3
Кошти клієнтів	202143,0	186167,8	191452,8	-15975,2	5285,0
Інші запозичені кошти	22733,3	16197,0	10726,0	-6536,3	-5471,0
Забезпечення	526,7	634,1	829,0	-68,5	194,9
Інші фінансові зобов'язання	540,6	472,1	492,9	-68,5	20,8
Інші нефінансові зобов'язання	715,1	798,7	875,4	83,6	76,7
Відстрочені зобов'язання з податку на прибуток	369,8	233,8	174,0	-136,0	-59,8
Субординований борг	2462,6	1276,2	879,0	-1186,4	-397,2
Усього	229549,2	211603,7	213037,4	-17945,5	1433,7

Як свідчать дані таблиці, спостерігається коливна динаміка розміру найвагомішої складової фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк», тобто залучених та запозичених фінансових ресурсів, яка в цілому виявилася у їх зменшенні на 16511,8 млн. грн. З огляду на характер зміни упродовж періоду дослідження елементів аналізованої складової фінансових ресурсів банку можемо зробити висновок про погіршення якості її сформованості, адже скорочення загальної

величини залучених та запозичених фінансів було спричинене:

- зменшенням обсягу коштів, залучених від суб'єктів господарювання і інших нефінансових організацій, а також від фізичних осіб, на 10690, 2 млн. грн. навіть пропри те, що за станом на 01.01.2022 р. відбулося ледь помітне збільшення розміру даного елементу;

- поступовим скороченням розміру субординованого боргу, тобто ресурсу, який банк може використовувати на довгостроковій основі – на 1583, 6 млн. грн. в цілому за період дослідження.

Зниження активності залучення вільних коштів юридичних та фізичних осіб з метою формування своєї ресурсної бази АТ «Ощадбанк» частково компенсував за рахунок такого джерела, як кошти банків, переважну частину яких становили кредити (збільшення їх величини на 1250, 8 млн. грн. станом на 01.01.2022 р. проти 01.01.2020 р.), отримані від Національного банку України в рамках генерального кредитного договору, який забезпечено державними цінними паперами.

Водночас варто позитивно оцінити спадну динаміку розміру інших запозичених коштів, які у АТ «Ощадбанк» включають кредити від міжнародних та інших фінансових організацій, зокрема, від Європейського банку реконструкції і розвитку, Фонду розвитку підприємництва, SSD NO.1 Plc, з огляду на високу витратність даних зовнішніх джерел формування ресурсів банку (річна ставка коливається від 4, 26% до 9, 63%).

Попри означене вище сповільнення темпів залучення вільних коштів клієнтів, у складі залучених та запозичених фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» дане джерело залишається найбільш вагомим – 88, 1% станом на 01.01.2020 р. і 89, 9% станом на 01.01.2022 р. Водночас необхідно констатувати погрішення структури портфеля коштів, залучених банком від основних категорій клієнтів, з точки зору їх стабільності (рисунок 2).

Йдеться про суттєве скорочення на кінець періоду дослідження, порівняно з його початком, питомої ваги строкових коштів, тобто депозитів (з

45, 89% до 40, 52%, тобто на 5, 37 в.п.), які й становлять для будь-якого комерційного банку набільш стабільне джерело формування ресурсів, яке забезпечує його спроможність здійснювати дохідні активні операції.

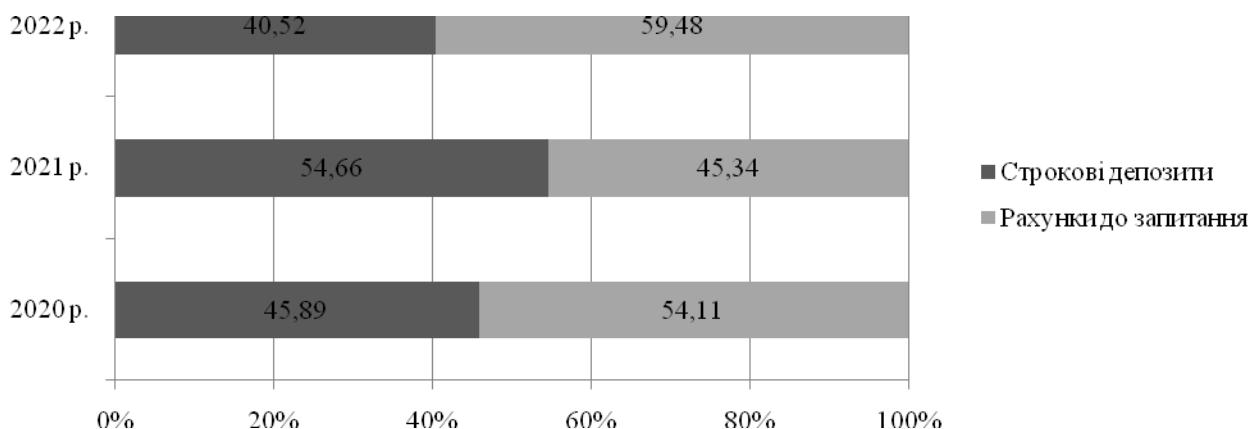

Рисунок 2. Структура коштів клієнтів АТ «Ощадбанк»

Рівень сформованості фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» оцінено за системою показників, представлених у наступних таблицях.

Дані, представлені у таблиці 4 в цілому свідчать про зниження рівня управління власними фінансовими ресурсами досліджуваним комерційним банком. Окрім позитивних тенденцій, які намітилися щодо показників адекватності капіталу, який за нормативного значення (не менше 10%) помітно підвищився до кінця періоду дослідження (в цілому на 2, 71%), а також співвідношення регулятивного капіталу та залучених і запозичених фінансових, ресурсів, яке зросло в цілому на 0, 015 переважно під впливом збільшення величини регулятивного капіталу (на 1677, 4 млн. грн., або на 8, 19%), решта показників демонструє несприятливу для банку динаміку.

Так, за причини різної інтенсивності зміни розмірів регулятивного капіталу та власних фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» співвідношення між ними скоротилося упродовж досліджуваного періоду в цілому на 0, 048. Спадною динамікою також характеризується зміна співвідношення між акціонерним капіталом та власними фінансовими ресурсами (зменшення в цілому на 0, 269), що свідчить про зниження ролі засновника (держави) у

підтриманні належного рівня сформованості власних джерел фінансових ресурсів банку.

Таблиця 4

**Показники стану управління власними фінансовими ресурсами
АТ «Ощадбанк» (за станом на 01.01)**

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення	
				2021 р. від 2020 р	2022 р. від 2021 р.
Достатність (адекватність) капіталу, %	13, 89	16, 91	16, 60	3, 02	-0, 31
Співвідношення регулятивного капіталу та залучених і запозичених фінансових ресурсів	0, 089	0, 106	0, 104	0, 017	-0, 002
Співвідношення регулятивного капіталу та власних фінансових ресурсів	1, 061	1, 025	1, 013	-0, 036	-0, 012
Співвідношення акціонерного капіталу та власних фінансових ресурсів	2, 543	2, 267	2, 274	-0, 276	0, 007
Співвідношення акціонерного капіталу та загальних активів	0, 200	0, 213	0, 212	0, 013	-0, 001
Коефіцієнт надійності	0, 085	0, 104	0, 103	0, 019	-0, 001
Мультиплікатор капіталу	12, 741	10, 647	10, 741	-2, 094	0, 094
Коефіцієнт участі власних фінансових ресурсів у формуванні активів	0, 078	0, 094	0, 093	0, 016	-0, 001
Коефіцієнт захищеності дохідних активів власними фінансовими ресурсами	0, 098	0, 113	0, 163	0, 015	0, 050

Підвищення значень показника співвідношення акціонерного капіталу та загальних активів АТ «Ощадбанк» з 0, 200 до 0, 213 свідчить про підвищення ступеня відповідальності засновників за ймовірні ризики, на які наражається банк при здійсненні активних операцій, в умовах нестачі сформованих резервів, призначених для покриття відповідних збитків.

Помітним є зниження значень мультиплікатора капіталу, який відображає фінансовий важіль або політику в галузі фінансування, тобто вибір джерел формування банківських ресурсів (боргові зобов'язання чи акціонерний капітал). Мультиплікатор капіталу є прямим показником фінансового важеля банку. Він показує, яку кількість гривні активів повинна забезпечувати кожна

гривня власного капіталу (тобто коштів власників банку) і відповідно яка частка банківських ресурсів може бути сформована у формі боргових зобов'язань. Оскільки власний капітал повинен покривати збитки за активами банку, то чим вищий рівень мультиплікатора, тим вищий ступінь ризику банкрутства банку. Водночас чим вищий мультиплікатор, тим вищий потенціал банку для більш високих виплат своїм власникам (акціонерам). З огляду на зазначене, можемо зробити висновок, що зниження фактичних значень даного показника у АТ «Ощадбанк» свідчить про те, що на сучасному етапі функціонування банк обрав політику зниження ризику банкрутства, скоротивши таким чином свій потенціал щодо більш високих виплат власникам, тобто державі.

Таблиця 5
Показники стану управління залученими та запозиченими фінансовими ресурсами АТ «Ощадбанк» (за станом на 01.01)

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення	
				2021 р. від 2020 р	2022 р. від 2021 р.
Коефіцієнт активності залучення позикових та залучених коштів	0, 922	0, 906	0, 907	0, 016	0, 001
Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	0, 372	0, 436	0, 330	0, 064	-0, 106
Коефіцієнт «фінансового важеля»	11, 741	9, 647	9, 741	-2, 094	0, 094
Коефіцієнт рефінансування Р1	0, 003	0, 266	0, 348	0, 263	0, 082
Коефіцієнт рефінансування Р2	0, 001	0, 028	0, 036	0, 027	0, 008
Коефіцієнт рефінансування Р3	0, 001	0, 025	0, 032	0, 024	0, 007
Коефіцієнт відношення міжбанківських кредитів до акціонерного капіталу	0, 001	0, 117	0, 153	0, 116	0, 036
Коефіцієнт співвідношення зобов'язань та кредитних вкладень	3, 522	3, 345	2, 850	-0, 177	-0, 495

У площині управління зовнішніми джерелами фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк» не простежується чіткої політики, оскільки спостерігається різний характер зміни в динаміці значень показників, представлених у таблиці 5.

Спадну динаміку коефіцієнта активності залучення позикових та

залучених коштів розцінююмо як несприятливу для досліджуваного банку, адже саме зовнішні джерела формування фінансових ресурсів є тим інструментом, який забезпечує дохідність та прибутковість діяльності. Відповідним характером зміни упродовж періоду дослідження характеризується і коефіцієнт активності строкових депозитів, який скоротився з 0, 372 до 0, 330, тобто на 0, 042. Тобто АТ «Ощадбанк» упродовж 2019-2022 рр. дещо знизив свою здатність залучати вільні кошти юридичних та фізичних осіб, які зазвичай додають стабільності ресурсній базі банку, а відповідно і свою спроможність спрямовувати їх на здійснення дохідних активних операцій.

Цілком закономірною є висхідна тенденція щодо зміни коефіцієнтів рефінансування, які показують роль позикових ресурсів, тобто міжбанківських кредитів у формуванні як залучених та запозичених ресурсів (Р2), так і загального розміру фінансових ресурсів банку (Р2), а також співвідношення між кредитами наданими іншими банками та власними фінансовими ресурсами банку (Р1). Отже, на тлі зниження активності щодо залучення строкових коштів клієнтів, АТ «Ощадбанк» вимушений був вдатися до посилення використання для фінансування своєї діяльності більш витратних зовнішніх джерел.

Виконаний аналіз сформованості як сукупного розміру фінансових ресурсів АТ «Ощадбанк», так і окремих їх складових, тобто власних та залучених і запозичених фінансових ресурсів, в цілому показав несприятливі з погляду забезпечення результативності діяльності для банку тенденції, тобто на тлі підвищення достатності власних ресурсів для виконання функції захисту від ймовірних ризиків знизилась певною мірою спроможність формувати ресурси для використання їх з метою підвищення рівня результативності банківської діяльності.

А.О. Панков,
спеціальність 076 «Підприємництво,
торгівля і біржова діяльність»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
*Науковий керівник – канд. фіз-мат. наук,
д-р екон. наук, професор А.В. Завгородній*

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Фінансова стійкість підприємства передбачає такий стан фінансових ресурсів, за раціонального розпорядження якими гарантується наявність власних коштів, стабільна продуктивність і забезпечується процес розширеного відтворення. Недостатня фінансова стійкість підприємства найчастіше зумовлює неплатоспроможність, надмірна – створення надлишкових запасів і резервів, що збільшує витрати на їхнє утримання, стримує темп розвитку підприємства. Тому правильність підходів до кількісної оцінки фінансової стійкості підприємства вкрай важлива для нього, бо дає змогу виявити причини фінансової дестабілізації (якщо таке існує), розробити й реалізувати конкретні заходи щодо усунення першопричин.

Фінансова стійкість підприємства характеризує результат його поточного, інвестиційного та фінансового розвитку, містить необхідну інформацію для інвесторів, а також відображає здатність підприємства відповідати за своїми боргами й зобов'язаннями і нарощувати економічний потенціал. Тому окремого вивчення і дослідження потребує впорядкування показників, які характеризують основні критерії формування фінансової стійкості підприємства. Важливою є також проблема інформаційного забезпечення проведення аналізу фінансової стійкості підприємства. Для конкретизації заходів, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості підприємства у нестабільному зовнішньому середовищі потрібні методичні розробки та практичні рекомендації щодо формування факторів забезпечення відповідних організаційно-економічних умов функціонування та розвитку підприємства.

Система моніторингу фінансового стану підприємства трактується як розроблений механізм постійного, регулярного нагляду за контролюючими показниками фінансового стану підприємства, визначення розміру різного роду відхилень фактичних результатів від передбачуваних, виявлення причин цих відхилень. За допомогою такого механізму можна будувати різноманітні сценарії управлінських рішень. Слід зазначити, що система моніторингу повинна бути оперативною і гнучкою [1, с.143].

Відсутність ефективного оперативного нагляду за фінансовою діяльністю підприємства наголошує на тому, що систему моніторингу фінансового стану необхідно розробляти і впроваджувати на підприємстві.

Впровадження системи моніторингу фінансового стану на підприємстві надасть керівництву досить вагомі можливості:

- 1) сприятиме виявленню на підприємстві підрозділів, діяльність яких недостатньо ефективна і потребує покращення;
- 2) надасть можливість більш ретельно контролювати діяльність окремих підрозділів, отримувати своєчасну і достовірну інформацію від керівників даних підрозділів;
- 3) надасть можливість стимулювати персонал тих підрозділів, в яких показники фінансової діяльності найвищі;
- 4) допоможе сформувати низку напрямків для покращення фінансової діяльності у тих підрозділах підприємства, які недостатньо ефективно функціонують;
- 5) сприятиме покращенню системного підходу до управління підприємством, забезпечить регулярне ведення його звітності за всіма видами діяльності.

Дуже важливою для підприємства є своєчасна, правдива, оперативна інформація, яка забезпечить отримання максимальних прибутків при понесенні мінімальних операційних витрат. Саме інформація, отримана в процесі моніторингу фінансового стану підприємства, забезпечить отримання максимального ефекту [2, с. 112].

Впровадження системи моніторингу фінансового стану на підприємстві повинно включати наступні етапи (рис. 1).

Етапи впровадження системи моніторингу фінансового стану підприємства

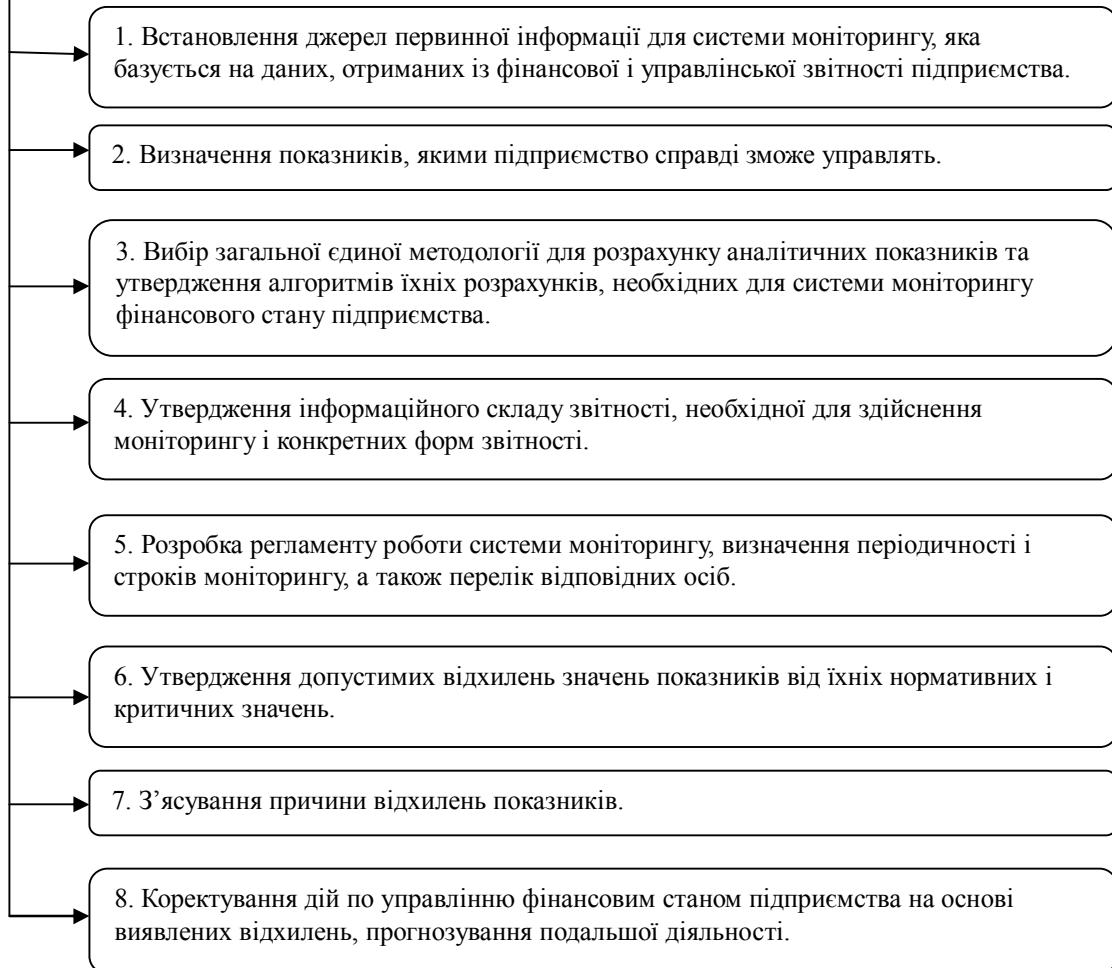

Рис. 1. Етапи впровадження системи моніторингу фінансового стану підприємства

Враховуючи, що глибокий фінансовий аналіз підприємства зазвичай проводиться один раз на рік, що не дозволяє зробити обґрунтовані висновки про причини реального фінансового стану на поточний момент, система моніторингу фінансового стану своєчасно виявляє проблеми і ставить завдання у сфері управління фінансовим станом підприємства.

Регулярний нагляд за характером зміни дає можливість визначити слабкі і сильні сторони в діяльності підприємства, що необхідно для розробки його стратегії на короткострокову та довгострокову перспективу, і збільшить якісний рівень управління підприємством.

Література

1. Марченко О. І. Фінансові аспекти ділової активності підприємств. *Фінанси України*.

2007. №5. С.136–143.

2. Хотомлянський О. Л., Знахуренко П. А. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства. *Фінанси України*. 2007. №1. С.111–117.

В.В. Петренко,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.каук Р.С. Зубков

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ

У системі управління акціонерним товариством внутрішній аудит займає центральне місце і спрямований на забезпечення ефективності управління на основі надання голові правління і засновникам, достовірної та придатної для використання інформації для прийняття ефективних управлінських рішень. Саме тому ефективність системи управління АТ може підвищуватися за допомогою незалежного систематизованого і послідовного підходу до оцінки ефективності процесів управління, а також комплексного охоплення основних функціональних напрямів (елементів) діяльності суб'єкта господарювання.

Внутрішній аудит в системі управління акціонерним товариством залежно від цілей і завдань складається з наступних елементів:

1. Стратегічний внутрішній аудит - охоплює області стратегічного планування і інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання;
2. Внутрішній аудит корпоративного управління - спрямований на оцінку відповідності процедур і методів внутрішнього управління акціонерним товариством (взаємозв'язаних організацій), його цілям, а також можливості їх удосконалення за допомогою розвитку системи управлінського обліку;
3. Операційний внутрішній аудит спрямований на вирішення питань, пов'язаних з виробничою діяльністю організації - оперативним плануванням та вибором оптимальних систем управління;
4. Кадровий внутрішній аудит - спрямований на оцінку ефективності управління персоналом, формуванням вимог до професійної компетентності

працівників та ін.;

5. Внутрішній аудит фінансової звітності - спрямований на регулювання і контроль системи бухгалтерського обліку.

Розглянуті елементи можуть доповнюватися і змінюватися залежно від цілей і завдань, які покладено на службу внутрішнього аудиту.

На нашу думку, основною метою роботи СВА є надання голові правління АТ об'єктивної і своєчасної інформації про фактичне виконання поставлених перед різними структурними підрозділами і дочірніми організаціями АТ поточних і стратегічних цілей та завдань [2, с. 302].

Для досягнення цієї мети СВА повинна виконувати наступні функції:

- брати участь в розробці і контролі за виконанням бізнес-планів і регламентів, спрямованих на довгострокове і перспективне розв'язання цільових завдань АТ;

- здійснювати розробку системи показників і методичних рекомендацій, які дозволять своєчасно проводити діагностику потенційного банкрутства (кризового стану) АТ;

- здійснювати комплексні заходи, спрямовані на підвищення ефективності та надійності систем обліку, контролю та управління;

- розробляти та впроваджувати комплексні антикризові заходи в систему управління підприємством;

- формувати антикризову стратегію та програми розвитку АТ на коротко-та довгострокові періоди.

Слід звернути увагу на те, що організація діяльності служби внутрішнього аудиту повинна бути спрямована на виконання наступних основних контрольно-аналітичних функцій, а саме: оцінка діяльності структурних підрозділів АТ; оперативний моніторинг; оцінка діяльності систем обліку і контролю; оцінка якості інформації і інформаційно-аналітичних зв'язків; незалежна внутрішня експертиза корпоративної звітності (фінансової, статистичної, податкової) та ін. [3, с. 56].

У рамках реалізації розглянутих функцій, СВА вирішує наступні основні

завдання:

1. Проведення незалежної від інших служб АТ перевірок, спрямованих на: перевірку засновницьких документів на легітимність та відповідність чинним нормативним актам України; контроль і незалежну експертизу існуючих в АТ систем бухгалтерського обліку, внутрішньогосподарського контролю та корпоративного управління; перевірку активів підприємства на їх реальну наявність, достовірність визначення вартості і ефективність їх використання; проведення комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності організацій; розробка і надання обґрунтованих пропозицій щодо поліпшення організації системи контролю, бухгалтерського обліку і управління АТ; організацію підготовки до зовнішніх перевірок та ін.

Література:

1. Масютин С.А. Корпоративное управление: проблемы и перспективы. М., 2003. 280 с.
2. Машталяр Г.П. Суть та організація внутрішнього аудиту на підприємстві. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Випуск III (39). Економічні науки. 2010. С. 314-318.
3. Мізюк Б.М. Системне управління. Львів: Львів. комерц. акад., 2004. 388 с.
4. Назарова Г.В. Організаційні структури управління корпораціями: Монографія. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. 420 с.

С.О. Платонов,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Працюючи над завданням, розроблювачі пропонують заходи щодо напрямів своєї діяльності, де техніко-економічні розрахунки з обґрунтуванням доцільноті їх використання виконуються на основі порівняння собівартості продукції до і після їх впровадження. Потім підраховуються фінансові витрати, необхідні для цього, і найчастіше вони перевищують суму, що знаходиться в розпорядженні підприємства. Починається відбір, у ході якого віддають

перевагу заходам із найбільшим економічним ефектом. Насправді це не ефект, тому що інвестиції використовуються економічно недоцільно. При цьому й аналіз собівартості, і завдання, що на їх основі мають видаватися плановою службою, частково чи зовсім втрачають зміст. Тому в наступному плановому періоді з урахуванням досвіду попередніх років аналіз виконується вже не такий глибокий.

Подібний аналіз не дозволяє знайти резерви для зниження собівартості за рахунок підвищення технічного рівня виробництва, впровадження обчислювальної техніки й інших техніко-економічних чинників. Цей аналіз за своїм змістом призначений для інших цілей і спрямований на виявлення причин відхилень факту від плану. На його основі планова служба повинна планувати не можливе зниження собівартості, а приведення її у відповідність із тим рівнем, який планувався в попередньому періоді, що дозволяє вирішувати задачі стабілізації планування, а не зниження собівартості. Тому планування витрат рекомендується проводити у два етапи: на першому улагоджуються дії з підвищення стабільності плану, а на другому планується зниження як виконання цілей, закладених у стратегічному плані розвитку [4, с. 126].

Перший етап, у свою чергу, складається з декількох кроків: складання економічно обґрунтованого плану; контроль за ходом реалізації; регулювання ходу реалізації. Для них у плані організаційно-технічних заходів немає окремого розділу, тому що виконання подібних робіт відносять до поточної управлінської діяльності. Але у зв'язку з підвищенням складності економічної діяльності підвищилися і вимоги до точності обґрунтування кожного управлінського рішення. Для того щоб ці розрахунки стали звичними на всіх рівнях управління, необхідно розробити ще один розділ плану організаційно-технічних заходів – план зі стабілізації планування, у якому фіксуються дії всіх служб підприємства, що обґрунтують заходи для усунення виявлених за результатами аналізу відхилень.

Подібний план дозволить не тільки передбачити напрями дій різних служб і проконтролювати їх, але і продумати й усунути вплив окремих

чинників, розподілити відповіальність за прийняті рішення, а якщо ввести ці показники в оцінці, то і стимулювати діяльність підрозділів. Подібні управлінські прийоми й інструменти нічого не змінюють в організації планування собівартості, тому що не заміняють традиційні, а уточнюють їх відповідно до економічного змісту етапів і стратегічних цілей розвитку. Це має допомогти стимулювати пошук усіма службами підприємства нових економічних інструментів, використовуваних на інших підприємствах, з метою їх освоєння і послідовного, повсякденного вживання з урахуванням специфіки конкретного підприємства. Коротко зупинмося на змісті етапів роботи зі стабілізації планування собівартості [1, с. 55].

Задача підвищення ефективності економічного обґрунтування планів припускає: удосконалення повноти, деталізації, точності й еластичності планування; акцент на всю систему планів, коли в основі поточних рішень лежить ланцюжок міркувань, що зв'язує стратегічні, тактичні й оперативні цілі; безперервність аналізу, виявлення індивідуальних особливостей і конкурентних переваг підприємства; удосконалення механізму і засобів планування (інформаційних, технічних, програмних, організаційних) тощо.

Наступна фаза життєвого циклу управління витратами - це облік результатів фактичної діяльності підприємства й оперативний контроль виконання планів і бюджетів. Контроль за ходом реалізації плану входить в обов'язки багатьох працюючих на підприємстві. Тому на практиці контроль часто зводиться до факту фіксації відхилень і причин, що ускладнюють виконання плану, а не до забезпечення виконання встановлених планом завдань, попередження дій, що завдають шкоди підприємству. Тобто на підприємствах часто відсутній попередній контроль. У процесі діяльності підприємств неминуче виникають різні дестабілізуючі фактори, що призводять до зміни тимчасових і вартісних параметрів планів, а тому задача контролю не тільки зафіксувати відхилення, але і вчасно попередити керівника про їх можливість і дати прогноз наслідків ситуації, що складається. Контрольний моніторинг собівартості здійснюється плановим відділом шляхом зіставлення плану з

фактом після закінчення місяця, кварталу, року, а попередній контроль – до настання звітної дати.

Література:

1. Ілляшенко С.М., Олефіренко О.М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
2. Каменицер С. Основы управления промышленным производством. М.: Мысль, 1971. 287 с. (Принципы, методы и проблемы).
3. Кирчата І.М. Поясник Г.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омельяненко Т.В., Вакуленко А.В. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.

В.В. Пустовойт,

спеціальність 073 «Менеджмент»,

Миколаївський інститут розвитку

людини Університету «Україна»

*Науковий керівник – канд. фіз-мат. наук,
д-р екон. наук, професор А.В. Завгородній*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

Адаптація діяльності сучасних підприємств вимагає необхідність використання певних знарядь регулювання на підставі попередньої оцінки фактичного стану розвитку підприємства. Цей інструментарій дає змогу розв'язати проблеми, з якими стикаються підприємства у своїй збутовій діяльності у короткостроковому періоді та призвичайтися до несталих умов.

Під просуванням продукту розуміється сукупність різних видів діяльності по доведенню продукту й інформації про нього до потенційних споживачів і стимулюванню виникнення в них бажання його купити. Сучасні організації використовують складні комунікаційні системи для підтримки контактів з посередниками, клієнтами, громадськими організаціями.

Зміни які відбулися, потребують нової практики маркетингу і бізнесу в цілому. На підприємствах з'являються нові можливості здатні змінити її підхід до здійснення маркетингової політики просування. Розглянемо просування як

елемент маркетингової діяльності, який зумовлений стратегічними функціями, завдяки яким підприємство виробляє товари чи послуги, продає їх на ринку, і, по суті, може розраховувати на досягнення своїх цілей тареалізацію своєї місії на ринку. Просування – це діяльність підприємства, спрямована на стимулювання попиту на вироблену продукцію і на формування іміджу підприємства, яке здійснює політику просування [2].

Розглянемо основні функції просування, які представлені на рисунку 1.

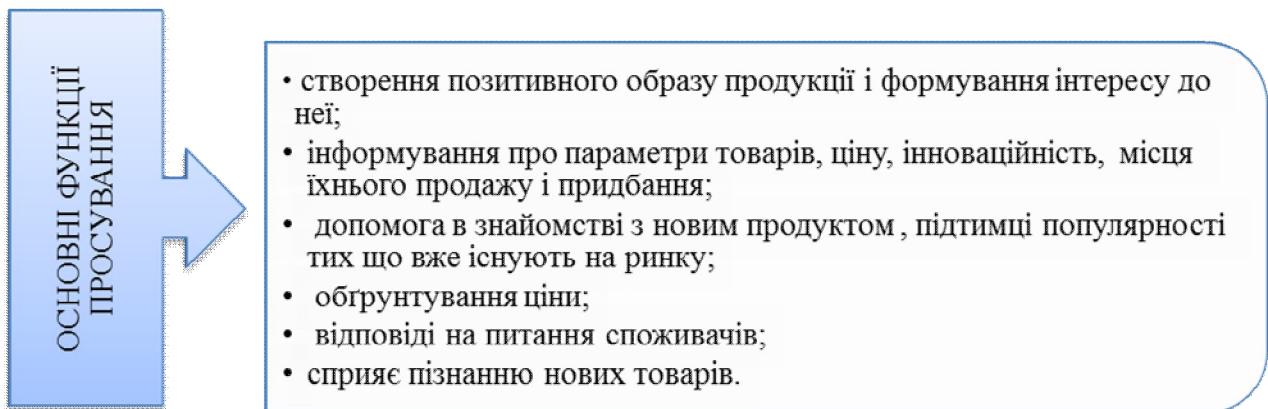

Рис.1. Основні функції просування

Джерело: [2].

Просування об'єднує основних п'ять елементів: реклама, стимулювання збуту, персональний продаж, зв'язки з громадськістю, прямий маркетинг. В основі просування – процес комунікативних зв'язків підприємства з ринком.

Необхідно також зауважити, що уряд має право не використовувати заходи, якщо їх введення може нанести збитки економіці, окрім інших інтересам значної частки споживачів за істотних причин, які мають загальнодержавну важливість.

Таким чином, Україна вирішує проблеми: забезпечення сприятливих умов для міжнародної інтеграції економіки; розширення ринків збуту української продукції; формування економічного простору з країнами-учасницями.

За умов лібералізації зовнішньої торгівлі України та загострення конкуренції на світовому ринку товарів і послуг як завжди є актуальною проблема захисту інтересів вітчизняних товаровиробників.

Для просування та швидшої реалізації своєї продукції виробники

використовують канали розподілу. Канали розподілу характеризуються своєю довжиною і шириною. Довжина каналу розподілу є основним показником і визначається числом ланок. Ширина каналу обумовлюється числом учасників в кожній ланці каналу розподілу. Побудову каналу збуту на зовнішньому ринку включає в себе кілька кроків, пройшовши які фірма зможе досягти значного успіху в даному напрямку.

Дослідження теоретичних основ формування комплексу просування продукції підприємства зовнішні ринки дозволило зробити наступні висновки:

- просування продукції підприємства на зовнішні ринки має здійснюватись з врахуванням їх особливостей, тому для успішного експорту необхідно реагувати на запити місцевого ринку, частіше брати участь у різноманітних ярмарках, конференціях, тендерах, активно використовувати інші заходи маркетингових комунікацій;

- політика просування може складатись з різних інструментів просування, які вимагають фінансових коштів. На початковому етапі кошти на просування слід розглядати як довгострокові інвестиції;

- перехід національно орієнтованого маркетингу в міжнародний потребує вивчення конкретного товарного ринку, його сегентації і розробки комплексу маркетингу, що поширювався б не тільки на особливості поведінки підприємствав торгівлі та після продажному сервісі, а й найінвестиційну діяльність з урахуванням інтересів споживачів іноземних ринків.

Загальна програма маркетингової комунікації підприємства представляє собою специфічне поєднання засобів реклами, персонального продажу, стимулювання збуту, зв'язків з громадськістю та інструментів прямого маркетингу. Всі ці інструменти компанії використовують для досягнення рекламних та маркетингових цілей. Нижче наведено визначення п'яти основних засобів просування (рис.2).

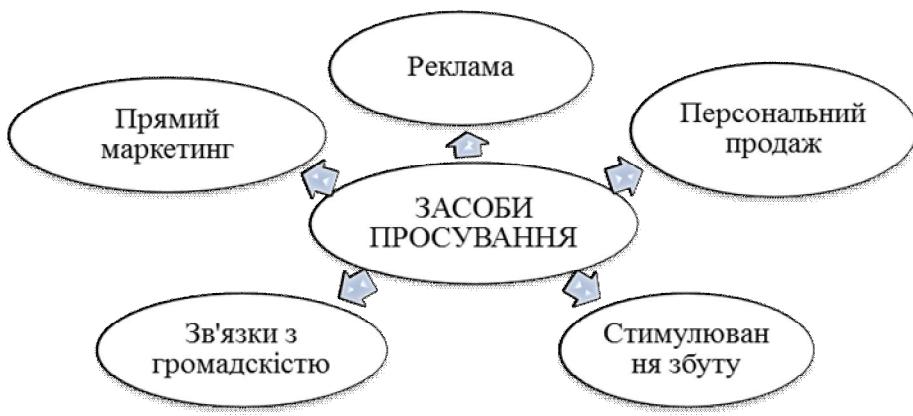

Рис.2. Основні засоби просування

Джерело: [3]

Незалежного від того який товар (послугу) підприємство виробляє, йому необхідно здійснювати політику просування, від цього буде залежати його результат в кінцевому підсумку. Кожен вид реклами має свою ефективність. І найефективнішим видом реклами є реклама з «вус до вуст». Саме цей вид реклами застосовується для високоякісного продукту. В такому випадку, реклама стає потужним інструментом впливу у системі нецінового впливу на попит і збут продукції, а по друге – є видом рекламно інформаційної комунікації. В той же час поняття комунікацій не обмежується тільки цими інструментами просування. Зовнішнє оформлення товару, його ціна, загальний вигляд, колір упаковки, магазин, в якому він продається, все це представляє спосіб передачі інформації покупцеві.

Розглянувши особливості процесу просування харчової продукції на закордонні ринки, можна стверджувати, що комплекс просування товару є головним в програмі маркетингових комунікацій компанії, для досягнення оптимальних результатів, хоча не слід нехтувати також й іншими складовими всього маркетингового комплексу (товар, просування, ціна та розповсюдження).

Отже, формуючи систему збуту харчової промисловості на зовнішні ринки для суб’єкта ЗЕД, доцільно розглядати теоретичні основи збуту та його роль в маркетинговій діяльності підприємства, а саме зміст і значення системи збуту, показники оцінки ефективності збуту та особливості процесу просування харчової продукції на закордонні ринки.

Література

1. Бутенко Н. В. Диверсифікація виробництва: цілі та стратегії реалізації. *Економіка АПК*. 2013. №7. С. 109–114.
2. Головчук Ю. О., Середницька Л. П. Маркетингова товарна політика – інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 61–68.
3. Іванечко Н., Борисова Т., Процишин Ю. Маркетинг: навч. посіб. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 180 с.

Д.Л. Редъка,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

РЕФЛЕКЦІЙНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ СТРАТЕГІЧНИМИ АЛЬЯНСАМИ

Альянси виступають як системи з усвідомлено координованими колективними діями, протягом яких учасники альянсу залучені до інтерактивного та когнітивного процесу формування спільної економічної поведінки. Рефлексивний підхід дозволяє врахувати соціально-психологічні особливості учасників стратегічного альянсу, певною мірою нівелювати різницю в їхній корпоративній культурі, створити дієві комунікації учасників, залучити їхню економічну поведінку до спільної діяльності. До того ж застосування рефлексивного підходу в управлінні спільними діями учасників стратегічного альянсу дозволяє подолати невизначеність управління, яку, як зазначено в [4, с. 68], у тому числі в процес управління вносить і сам суб'єкт управління.

Звернення до рефлексивного підходу в управлінні стратегічними альянсами доцільно ще й за таких причин: до складу стратегічного альянсу входять економічні агенти, які мають певні відносини, реалізують певні функції у загальній системі альянсу, спроможні до цілепокладання та рефлексії; співпраця економічних агентів у стратегічному альянсі відбувається шляхом обміну інформацією або/та результатами діяльності, тобто на підставі

організаційної та економічної взаємодії; при ухваленні економічними агентами рішень, що спрямовані на виконання функцій у загальній системі альянсу. Тому потрібно враховувати принципи та механізми ухвалення рішень в інших економічних агентах, прагнути до їхнього узгодження; в ухваленні рішень щодо участі підприємства у стратегічному альянсі (особливо, коли він створюється на конфіденційній основі) майже вирішальна роль належить особистісним характеристикам та уподобанням його власників та керівників.

Рефлексивний підхід до управління спільними діями учасників стратегічного альянсу дозволяє побудувати деякий концептуальний процес взаємодії у часі та просторі учасників у формі виконання окремих дій, який надалі реалізуватиметься у практиці діяльності учасників стратегічного альянсу. У цьому процесі зміщується акцент відповідальності за неналежне виконання встановлених та прийнятих всіма учасниками стратегічного альянсу дій - якщо таке відбувається, то значна частка провини покладається саме на дії суб'єкта управління стратегічного альянсу. Рефлексивний підхід до управління спільними діями учасників стратегічного альянсу дозволяє відображати та аналізувати поведінку цих учасників, вплив на їхні дії чинників зовнішнього середовища, а також активізувати спроможність кожного учасника альянсу усвідомити власну поведінку та поведінку інших учасників.

Ще одним аргументом на користь доцільності застосування рефлексивного підходу в управлінні стратегічними альянсами слід зазначити порівняно низьку витратоємність та достатньо високу ефективність застосування.

Метою застосування рефлексивного підходу в управлінні стратегічними альянсами є формування певного ставлення існуючих та потенційних учасників до участі в альянсі, яке створює умови для інтерактивної взаємодії учасників і передбачає сумлінне виконання ними узятих на себе обов'язків та прийняття корпоративної відповідальності за їхнє виконання в межах альянсу, неопортуністичну поведінку по відношенню до інших учасників альянсу, зокрема надання правдивої інформації щодо своїх можливостей (зокрема

ресурсів), а також своєчасне повідомлення про збої, що виникають в тій частині діяльності, що може вплинути на результативність альянсу, та наміри (зокрема, про вихід з альянсу).

Головним завданням рефлексивного управління стратегічним альянсом слід визнати побудову такої інформованості його учасників, за якої в них формується вектор економічної поведінки, який без ущемлення їхніх власних (часткових) інтересів задовольняє певною мірою інтереси стратегічного альянсу в цілому. При застосуванні рефлексивного підходу головний акцент в управлінні стратегічним альянсом зміщується з опису спільної діяльності його учасників на опис їхньої взаємодії за гетерархією та ієрархією. Тоді інтерактивна взаємодія учасників стратегічного альянсу може мати вигляд рефлексивної гри [4], в якій кожен з учасників формує економічну поведінку на основі ієрархії своїх уявлень про параметри поєднаної в межах альянсу діяльності - власної та спільної та уявлень як інших учасників, так і суб'єкта управління.

У наданому контексті головне завдання рефлексивного управління стратегічним альянсом вирішується шляхом опису системи гетерархічної та ієрархічної взаємодії учасників стратегічного альянсу, встановлення її характеристик, виявлення спроможності кожного учасника альянсу усвідомити себе та інших учасників (адже рефлексивне управління передбачає не лише відображення реальної системи альянсу, але й численних відображень його учасниками та їхніх інтенцій дій учасників альянсу), для чого потрібні відповідні методи та моделі.

Використання рефлексивного підходу в управлінні стратегічним альянсом закладає базу його результативності завдяки можливості функціонувати без безпосередніх інформаційних контактів між його учасниками і водночас зберігати цілісність системи за умови інформаційної повноти. Але така можливість не виникає автоматично - потрібні механізми координації внутрішньоальянсовых управлінських потоків, що формуються на підприємствах альянсу, реалізуються у межах альянсу на підставі

рефлексивного підходу.

Література:

1. Масютин С.А. Корпоративное управление: проблемы и перспективы. М., 2003. 280 с.
2. Машталяр Г.П. Суть та організація внутрішнього аудиту на підприємстві. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Випуск III (39). Економічні науки. 2010. С.314-318.
3. Мізюк Б.М. Системне управління. Львів: Львів. комерц. акад., 2004. 388 с.
4. Назарова Г.В. Організаційні структури управління корпораціями: Монографія. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. 420 с.

А. С. Самойленко
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд. екон. наук,
доцент Є.П. Гнатенко Є.П.

ВИДИ, ЦІЛІ ТА ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ

У процесі фінансового планування насамперед відбувається визначення обсягу необхідних ресурсів під обсяги виробництва та продажу продукції. Виробнича програма може бути виконана якщо в наявності є достатньо необоротних та оборотних активів, які забезпечуються: власним капіталом, запозиченими і залученими фінансовими ресурсами, що можливо отримати з фінансового та фондового ринку. Отже, підприємству необхідно планувати обсяги грошових потоків як за рахунок власних джерел це – планування доходів, так і за рахунок плану надходжень коштів із зовнішніх джерел.

На наш погляд, для більш ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства головні складові фінансового планування умовно можна поділити на три групи:

1 група – надходження та використання фінансових ресурсів;

2 група – формування фінансових відносин, в процесі руху фінансових ресурсів;

3 група – визначення результатів діяльності та розподіл їх за прийнятими нормами.

Механізм управління фінансами безпосередньо включає розробку

фінансового плану. Основними етапами якого є:

- мета діяльності та забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами на плановий період;
- аналіз фінансового стану підприємства за звітний період, що передує плановому періоду;
- розробка фінансового плану на майбутній період.

Досліджуючи більш детально функцію фінансового управління налаштовану на планування обсягів доходів, напрямків їх використання, визначення результатів діяльності, маємо справу з комплексом планів, їх особливістю, завданнями. Щодо фінансового планування грошових потоків та результатів від їх руху, то воно охоплює обсяги та структуру активів і пасивів, дебіторську та кредиторську заборгованості, доходи та витрати за видами діяльності підприємства, а саме: операційної, фінансової, інвестиційної, емісійну та дивіденду політику. Робота стосовно формування фінансових планів включає використання різних норм та нормативів, які на підприємстві повинні бути оптимальними та забезпечувати позитивні фінансові результати.

Основні функції управління бізнесом були сформульовані ще в 1916 р А. Файлолем в роботі «Основні риси промислової адміністрації». Він зробив наголос, що управляти – це означає прогнозувати і планувати, організовувати, координувати і контролювати. Файлоль А. вважав, що планування є основною формою управління. Він писав: «Найкраща програма не в змозі передбачити всіх перешкод, можуть трапитися надзвичайні збіги обставин, але вона частково їх враховує – готове то знаряддя, до якого треба буде вдатися при несподіваних обставинах» [2]. Він звертав увагу на необхідність врахування даних обставин при формування планів діяльності господарського суб’єкту.

Американський теоретик менеджменту Р. Акофф також приділяв увагу фінансовому плануванню. В 1980 році він запропонував класифікацію фінансового планування побудовану на минулому, сьогодені та майбутньому. Ним була запропонована наступна класифікація видів фінансового планування: реактивне, інактивне, преактивне, інтерактивне [1]. У табл. 1 представлено

види, цілі та підходи до фінансового планування за класифікацією Р. Акофф.

Таблиця 1

Види, цілі та підходи до фінансового планування

Види фінансового планування	Цілі фінансового планування	Підходи до фінансового планування
Реактивне	Терміново вирішити існуючу проблему.	Підхід заснований на екстраполяції минулих тенденцій на майбутній плановий період
Інактивне	Вибір найефективнішого варіанту фінансового плану із загальної кількості розроблених варіантів.	Підхід використання вже досягнутих цілей. Недостатньо використовуються існуючі можливості.
Преактивне	Ціль не визначена. Відбувається розробка багато різних альтернатив фінансових планів. Обирається найкращий.	Попередження майбутнього. Енергійний пошук нових ідей для досягнення мети.
Інтерактивне	Ціль економічне зростання. Розробляється багато різних варіантів фінансового плану. Обирається план з найвищим коефіцієнтом економічного росту	Засновано на принципах: участь, безперервність, координація, інтеграція. Використовується велика кількість інформації, потрібна підприємницька інтуїція.

Отже, за кожним видом фінансового планування існують різні цілі та використовуються різні підходи при складанні плану. Під час війни та у післявоєнний період цей напрямок діяльності має велике значення, адже від його ефективності залежить майбутнє України.

Література

1. Фінансове планування на підприємстві. URL:
https://pidru4niki.com/79383/finansi/vidi_finansovogo_planuvannya
2. Fayol Henri. Administration industrielle et générale. Paris. Dunodet Pinat. 1917. 174 p.

А.В. Саратян,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Є.П. Гнатенко

ТИПИ СИСТЕМ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ

У ринкових умовах господарювання зростає значення функції контролю. Контроль стає необхідним, по-перше, для усунення невизначеності інформації про ситуацію, що склалась на підприємстві; по-друге, для попередження

можливості виникнення пов'язаних з цією невизначеністю кризових ситуацій; і по-третє, для забезпечення та постійного підтримання умов успішної діяльності підприємства.

Управлінський контроль являє собою систему, призначенням якої є сприяння досягненню стратегічних та оперативних цілей суб'єкта господарювання в умовах невизначеності та перманентних ризиків. За сучасних умов функціонування господарюючих суб'єктів застосовуються різні типи систем управлінського контролю, а саме: трьохелементні; чотирьохелементні; п'ятиелементні.

Трьохелементний тип системи управлінського контролю розглядається в основному з двох позицій:

1. Визначення контролю з позиції функції управління. В цьому випадку контролль можна звести відповідно до процедур, представлених на рисунку 1.

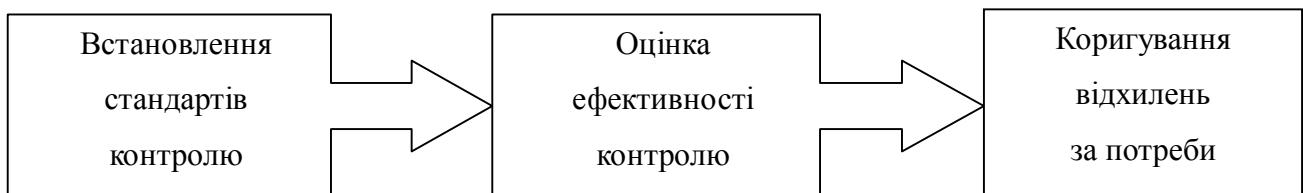

Рисунок 1. Складові трьохелементного типу управлінського контролю в контексті функції управління

Виконаний теоретичний аналіз показав, що більшість науковців підтримують саме цю точку зору, незважаючи на деякі відмінності в трактуванні елементів контролю цього типу.

2. Визначення контролю з точки зору його структури (рисунок 2).

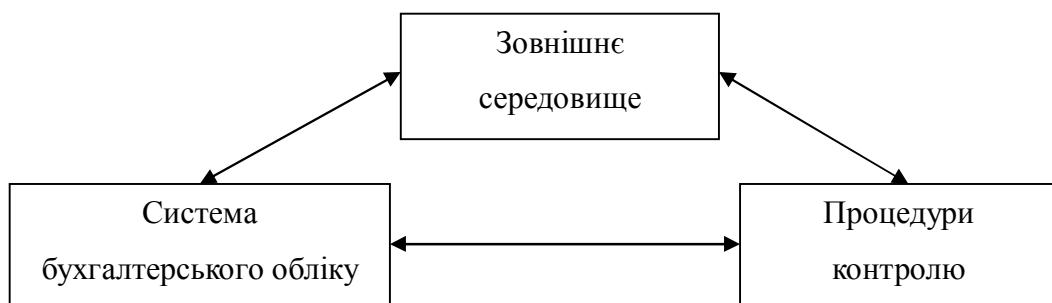

Рисунок 2. Складові трьохелементного типу управлінського контролю в контексті його структури

У такому випадку відповідно до інституціональної структури виділяють такі елементи, як: зовнішнє середовища, система бухгалтерського обліку та процедури контролю.

Рисунок 3. Складові чотирьохелементного типу управлінського контролю

Головне значення чотирьохелементного типу управлінського контролю за Лоранжем і Мортоном [2] є допомога структурним підрозділам в досягненні цілей підприємства при виділенні та врахуванні таких ключових елементів та їх меж, які максимально сприятимуть досягненню задекларованих цілей (рисунок 3).

Найбільш складним є п'ятиелементний тип управлінського контролю за Гутенбергом [1], що містить такі складові, як: стандарти, інформаційне забезпечення, оцінка відхилень, коригування відхилень, комунікаційні зв'язки (рисунок 4).

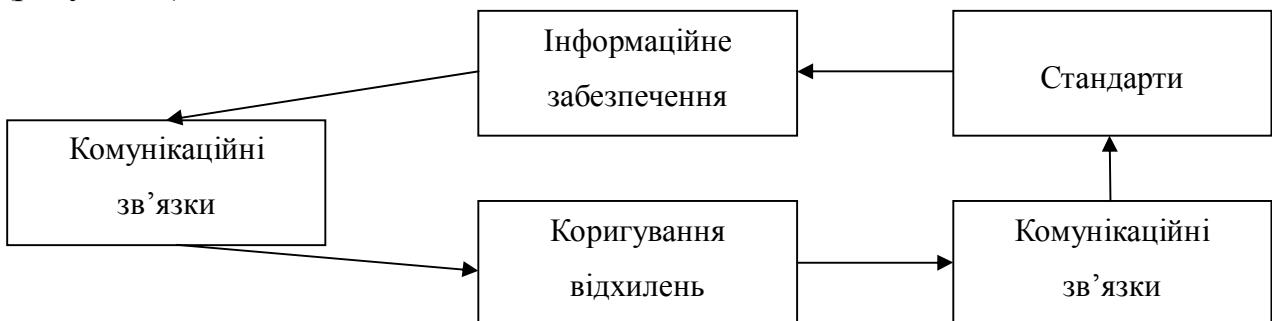

Рисунок 4. Складові п'ятиелементного типу управлінського контролю

При цьому необхідним є використання таких обов'язкових процедур, як:

1. Розробка стандартів як основи легітимності системи контролю.

2. Інформаційна система, що відображає в повному обсязі господарську діяльність підприємства.

3. Можливість оцінки: забезпечення ідентифікації та аналізу стану господарської діяльності за будь-якої потреби у відповідності до прийнятих ці підприємстві стандартів.

4. Можливість коригування: система має дозволяти управляти відхиленнями таким чином, щоб вони ставали наближеними до рівня стандартів

5. Комуникаційні зв'язки: система повинна органічно та перманентно поєднувати стандарти, інформаційну систему, можливості оцінки та коригування,

При виборі елементів системи управлінського контролю необхідним є врахування особливостей господарської діяльності суб'єкта господарювання, типу управління, організаційної структури, наявного людського капіталу, інформаційних запитів адміністративного персоналу та ін., оскільки їх набір прямо впливає на ефективність системи управлінського контролю. Це дасть змогу структурувати взаємозв'язок між управлінням, власне управлінським контролем та бажаними результатами ефективності діяльності.

Література

1. Gutenberg E. Grundlagen der Betriebswirtschaftslehre. Vol. 1: Die Produktion, 24th edn. Berlin and Heidelberg: Springer, [1951] 1983.
2. Lorange P., Scott Morton M.S. A framework for management control systems. Sloan Manage Rev 16(1), 1974. P. 41-56.
3. Позднякова Л.О., Ткаченко С.В. Формування системи контролю на сучасному підприємстві. Збірник наукових праць УкрДАЗТ. 2013., втп. 140. С. 125-129. URL: <file:///C:/Users/UserPC/Downloads/93075-96-196151-1-10-20170215%20.pdf> (дата звернення: 02.12.2022 р.)
4. Савченко Р.О. Елементи системи управлінського контролю. Економіка та держава. 2016. № 6. С. 48-52. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2016/12.pdf (дата звернення: 06.12.2022 р.)

С.С. Судібор,
спеціальність 073 «Менеджмент»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р екон.наук Р.С. Зубков

УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ

Управління акціонерним товариством є складним динамічним процесом з багатьма складовими, узгодженість та синергія яких відіграє значну роль у досягненні максимальної ефективності.

Аналізуючи структуру органів управління акціонерного товариства, яка згідно з Законом України «Про акціонерні товариства» складається з: загальних зборів акціонерів, правління, наглядової ради та ревізійної комісії, слід зауважити, що не існує єдиної для всіх країн системи органів управління корпорацією.

Створення виконавчого органу (ради директорів, правління) є обов'язковим. У той же час наглядова рада є складовою частиною керівних органів компанії лише у 7 з 13 країн, що досліджувалися (та в трьох за бажанням).

Потрібно враховувати, що на відміну від виконавчого органу та внутрішнього аудитора (ревізійної комісії) створення наглядової ради згідно з українським законодавством є обов'язковим лише для акціонерних товариств з кількістю акціонерів - власників простих акцій 10 осіб і більше (Законом України «Про акціонерні товариства») [1].

У той же час, наглядова рада є стратегічно важливими елементом системи управління товариством, яка є своєрідним «буфером», медіатором між правлінням та акціонерами, висловлювачем та координатором їхніх інтересів. Цей орган управління має найбільше коло закріплених за ним функцій, задач та обов'язків. Все це впливає на надмірну завантаженість ради, що, в свою чергу, негативно відображається на результатах її роботи, функціонуванні всієї системи органів управління та діяльності компанії в цілому.

Одним з інструментів вирішення зазначененої проблеми, оптимізації

діяльності наглядової ради акціонерного товариства є формування її ефективного складу та структури, які б дозволяли раціонально використовувати трудові, часові, фінансові, інформаційні та інші ресурси товариства.

У зв'язку з цим, найкращою практикою корпоративного управління рекомендується розширювати типову структуру. А саме, включати до робочих органів наглядової ради акціонерного товариства постійні та тимчасові комітети та посаду корпоративного секретаря.

Постійні комітети допомагають раді подолати недостатню поінформованість, яка може бути наслідком епізодичної участі членів ради у діяльності акціонерного товариства, та розглядати питання, які потребують більш детального та глибокого вивчення (наприклад, комітет стратегічного планування, комітет з питань фінансів та інвестицій, комітет з корпоративного управління) [3, с. 306].

Тимчасові комітети утворюються наглядовою радою у разі необхідності для координації окремих питань діяльності товариства, зокрема для вивчення наслідків потенційної реорганізації компанії, проведення службових розслідувань за фактами зловживань посадових осіб тощо.

Таким чином, наглядова рада може передати деякі свої повноваження комітетам, до яких входить деяка кількість її членів.

Світовий досвід свідчить, що ради західних корпорацій часто мають виконавчий комітет, один або більше контрольних та різні спеціальні комітети. Основним завданням виконавчого комітету є діяльність на постійній основі, спрямована на вирішення питань, що виникають у періоди між засіданнями ради і вимагають негайного розгляду. Виконавчий комітет повинен регулярно звітувати усій раді, а інші члени наглядової ради повинні мати можливість ознайомитися з протоколом усіх засідань комітету.

Контрольні комітети відіграють особливо важливу роль. Як правило, ці комітети зосереджують свою увагу на якихось конкретних питаннях управління, які вони детально вивчають та щодо яких розробляють відповідні рекомендації. Найбільш розповсюдженими контрольними комітетами є

аудиторський комітет, комітет з винагород та комітет з висування кандидатур. Спираючись на функціональну спрямованість найважливіших підрозділів організаційної структури управління та не включення деяких функцій або їхню відсутність у роботі комітетів, визначено основні компетенції цих комітетів [4, с. 133].

Щодо спеціальних комітетів, то рада може створювати їх стільки, скільки потрібно. Але ці комітети зазвичай використовуються для розвитку бази фактів, коли питання, що вирішується комітетом, потребує всебічного та тривалого вивчення. За таких обставин роль спеціального комітету полягає у зборі й оцінці інформації та повідомленні наглядової ради про відповідні факти. Звіт може містити рекомендації, але остаточні дії завжди здійснюються повною наглядовою радою.

Особливе місце в структурі наглядової ради займає корпоративний секретар. Останнім часом дана особа стає доволі помітною фігурою в організаційній структурі корпорацій усього світу. Введення посади корпоративного секретаря обумовлено необхідністю забезпечення принципу безперервності корпоративного управління та контролю; моніторингу за дотриманням посадовими особами акціонерного товариства прав акціонерів, принципів корпоративного управління та потребою комплексної організації в товаристві системи розкриття інформації, що дозволить акціонерам та потенційним інвесторам об'єктивно оцінювати фінансово-економічний стан корпорації тощо.

Література:

1. Масютин С.А. Корпоративное управление: проблемы и перспективы. М., 2003. 280 с.
2. Машталяр Г.П. Суть та організація внутрішнього аудиту на підприємстві. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Випуск III (39). Економічні науки. 2010 С.314-318.
3. Мізюк Б.М. Системне управління. Львів: Львів. комерц. акад., 2004. 388 с.
4. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями: Монографія. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. 420 с.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ТА ЕРГОТЕРАПІЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ ТА ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Д.С. Кекул

спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку

людини Університету «Україна»

Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації надає можливість визначити ступінь готовності студентів до цілеспрямованої професійної діяльності, їх взаємодії з навколоишнім середовищем, поведінки в складних професійних ситуаціях. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації передбачає можливість складання для кожного студента індивідуальної освітньої траєкторії, яка враховує рівень його початкової підготовки, стиль навчальної діяльності й орієнтацію на самостійну роботу і забезпечує розвиток професійно-особистісної компетентності майбутнього фахівця для успішного здійснення здоров'язберігаючої діяльності.

Обґрунтування вирішення зазначених проблем детермінувало переосмислення в питаннях модернізації вищої освіти у контексті Болонського процесу. У матеріалах Болонського процесу підкреслюється, що використання терміна «компетентність» або «компетенція» для визначення цільових установок вищої освіти знаменує зрушення від суто (або переважно) академічних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної та соціальної підготовленості випускників ВНЗ. Це зрушення означає трансформацію системи вищої освіти у напрямку більшої адаптації до світу праці в довгостроковій перспективі, а також до освоєння освіти впродовж усього життя. Здійснений аналіз основних теоретичних підходів до підготовки фахівців

фізичної реабілітації надає можливість сформулювати такі висновки: професійна компетентність є основною інтегративною характеристикою фахівця зі здоров'я людини, що свідчить про його готовність до виконання професійної діяльності у сучасному суспільстві; різні сфери діяльності фізичного реабілітолога охоплюють широкий набір соціальних феноменів і видів діяльності, кожний з яких вимагає своїх знань та вмінь.

Багато аспектів професійної діяльності вимагають вузької спеціалізації. Проте, незалежно від спеціалізації для здійснення компетентної професійної діяльності фізичний реабілітолог обов'язково повинен володіти знаннями, що мають міждисциплінарний характер, базовими і спеціальними вміннями, а також відповідними особистісними якостями; основними тенденціями у формуванні професійно компетентних фахівців з ФР є інтеграція знань із різних наукових та навчальних дисциплін і поєднання теоретичного та практичного компонентів в їх професійній підготовці.

Отже, на підставі теоретичного аналізу наукових праць і нормативних документів пропонуємо таке тлумачення поняття «професійна компетентність фахівця фізичної реабілітації» – це специфічна здатність індивіда, яка необхідна для ефективного виконання конкретних видів реабілітації на основі визначених професійно важливих особистісних якостей, знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій.

Разом із тим, справжня реальність вищої школи полягає в тому, що, намагаючись усунути недоліки результатів освіти, які виражаються часто в неготовності випускниками застосовувати отримані знання на практиці, форми, методи, прийоми навчання не зазнають суттєвих змін, тобто парадигма набуття знань залишається домінуючою в педагогічному процесі, а компетентнісний підхід часто має декларативний характер. Основними вимогами, на нашу думку, до процесу розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців ФР є забезпечення: безперервності освіти студента; відбір раціонального змісту професійної підготовки, виходячи з необхідності формування потрібних суспільству якостей і видів діяльності фахівців; оптимальний вибір та доцільне

поєднання методів, форм, засобів і дидактичних прийомів поетапного розвитку знань, навичок, умінь та якостей. Звідси випливають й інші вимоги: сконструювати процес розвитку професійної компетентності в двох взаємодіючих площинах: площині розвитку особистості в сукупності найбільш цінних якостей (перш за все, самосвідомості, здатності приймати грамотні рішення в найскладніших нестандартних ситуаціях) і площині розвитку самого процесу підготовки цілей, що в сукупності розвиваються, змісту, способів засвоєння змісту, рівнів соціально-професійних відносин; визначити співвідношення репродуктивної та продуктивної складових професійної підготовки, способи її активізації в умовах модифікації змісту.

Отже, підготовка студента до реалізації зазначених видів діяльності фахівця ФР стає найважливішою ланкою між теорією професійної підготовки і практикою її здійснення. Розробка можливостей реалізації зазначених вимог за цілими курсами навчальних дисциплін відкриє шлях до впорядкування системи заходів щодо ефективного й оптимального втілення зазначених вимог методами та засобами, приведеними в чітку систему використання результатів під час підготовки навчальних планів і програм. Крім того, у професійній підготовці фахівців з ФР у центр уваги повинні бути поставлені: учення про здоров'я, адаптаційні реакції та резистентність організму; розробка нової методології ФР, яка визначає тісний взаємозв'язок і взаємодію її теоретичних положень з їх практичною реалізацією; удосконалення навичок лікувального комплексного психофізичного тренування; формування знань із сучасних методів до нозологічної діагностики в практиці масових обстежень населення.

Отже, підготовка студента до реалізації відмічених видів діяльності фахівця фізичної реабілітації стає важливою ланкою між теорією професійної підготовки та практикою її здійснення. Розробка можливостей реалізації зазначених вимог за навчальними курсами відкриває шлях до упорядкування системи заходів з ефективної їх реалізації засобами, зведеними у загальну систему.

М.В. Кобан

спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Професійна педагогічна компетентність (ППК) відображає істотні властивості і взаємозв'язки всіх предметів педагогічної науки. Найбільш суттєвою ознакою професійної компетентності фахівця є інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь і навичок та його особистісних якостей, що виявляються у процесі діяльності. Компетентність педагога проявляється у здатності встановлювати зв'язок між педагогічним знанням і ситуацією розвитку студентів, в умінні підібрати адекватні засоби й методи з метою створення умов для розвитку особистості майбутнього педагога. Професійна компетентність педагога характеризується обізнаністю, що дозволяє продуктивно розв'язувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини.

У діяльності проявляються якості особистості, особливості психічних процесів і властивостей людини, а провідне значення мають самовдосконалення та творчість. Тобто, розв'язання будь-якої задачі, пов'язаної із працею педагога, вимагає від фахівця творчого мислення, а отже, свідчить про те, що він компетентний у своїй професійній діяльності.

Сукупність послідовно розгорнутих дій, заснованих на теоретичних знаннях є педагогічні вміння. Через педагогічні вміння розкривається структура професійної компетентності педагога. Незважаючи на те, що розв'язання будь-якого педагогічного завдання зводиться до тріади «мислити – діяти – мислити», що збігається з компонентами педагогічної діяльності та відповідними їм уміннями.

Під професійною компетентністю фахівця з фізичної реабілітації

розуміється відносно стала структура професійної самосвідомості та інтегральна характеристика діяльності фахівця, що полягає у володінні ними достатнім об'ємом фахових знань, умінь і навичок, професійно значущими особистісними якостями та вміннями, що в сукупності забезпечують успішне виконання професійних функцій у соціально визнаній і зафікованій суспільством сфері реабілітаційної діяльності.

Професійна компетентність, як визначна характеристика діяльності фахівця з фізичної реабілітації, включає три компоненти: когнітивний – володіння спеціальними професійними знаннями; операційний – здатність до їх реалізації на практиці через сформовану систему спеціальних фахових умінь і навичок; аксіологічний – інтеріоризація системи професійних цінностей реабілітаційної практики як норма професійної діяльності, що була засвоєна в ході професійно-практичної підготовки студентів. Актуальність проблеми підготовки фахівців із фізичної реабілітації визначається необхідністю подальшого розвитку даної спеціальності з метою змінення здоров'я населення України.

Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації, як спосіб досягнення бажаного результату, реалізується у вигляді використання комплексних програм реабілітації пацієнтів різних нозологічних груп із застосуванням різноманітних методів та засобів фізичної реабілітації.

Умови професійної діяльності фахівця з фізичної реабілітації належать до двох широко понятійних груп: виробничі – реабілітаційне обладнання, відповідні санітарно-гігієнічні умови для проведення фізичних занять (ЛФК, масажу, фізіотерапевтичних процедур), ергономічність оточуючого простору з точки зору його функціональності; соціальні – пов'язані з міжособистісними контактами в системі «людина – людина», основними з яких є «фахівець із фізичної реабілітації – пацієнт». Результат професійної діяльності фахівця з фізичної реабілітації в умовах, коли неможливо передбачити наперед різноманіття професійних ситуацій, безпосередньо залежить від особистісних якостей фахівця.

Мікромодель суб'єкта діяльності відображує відносно сталу структуру професійної самосвідомості, цілісну систему професійно значущих соціально-психологічних якостей і здібностей людини як носія професійної.

Дослідження ефективності формування професійної компетентності майбутніх фахівців із фізичної реабілітації залежить від конструктивності запропонованої моделі та забезпечення умов її успішної реалізації в науковому та навчальному процесі, фахівець із фізичної реабілітації є представником соціономічної професії типу «людина – людина».

A.C. Корогод
спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

ФАХІВЕЦЬ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: ВИМОГО СУЧАСНОСТІ

Професійна особистісна підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації це процес, який відображає науково й методично обґрунтовані заходи вищих навчальних закладів, спрямовані на формування протягом певного терміну навчання рівня професійної компетентності особистості, достатнього для проведення фізичної реабілітації різних верств населення регіону й успішної праці в лікувально-профілактичних закладах з урахуванням сучасних вимог ринку праці.

Підготовка фахівців з фізичної реабілітації, виникають труднощі, обумовлені недостатньо розробленими міжпредметними зв'язками, а також відсутністю уніфікованої нормативно-правової бази навчання. Недостатнім є досвід системи підвищення кваліфікації фахівців з фізичної реабілітації при їхній безперервній освіті протягом усієї професійної життєдіяльності. Насамперед слід зазначити, що фахівець з фізичної реабілітації – це сформована і легітимна професія, з особливими професійними аспектами клінічної практики та освіти, що визначається різноманітністю соціальних, економічних,

культурних та політичних умов. Але вона, безумовно, є окремою самодостатньою професією. Першою професійною кваліфікацією, отриманою в будь-якій країні, є успішне завершення навчальної програми, якою присвоюється кваліфікація фахівця з фізичної реабілітації, надається право використовувати називу цієї професії і працювати як незалежний спеціаліст. Практикуючи, як незалежні фахівці, а також в команді з іншими фахівцями сфери охорони здоров'я, дотримуючись етичних принципів. Вони можуть вести первинний прийом пацієнтів, а пацієнти можуть, в свою чергу, безпосередньо звертатись до фахівців з фізичної реабілітації без скерування від інших медичних фахівців.

Фахівці з фізичної реабілітації є провідними спеціалістами з відновлення, корекції та підтримки рухових функцій. Вони володіють системними знаннями у сфері рухової діяльності людини. В Україні передбачено підготовку фахівців з фізичної реабілітації в 26 навчальних закладах. Процес фахової підготовки забезпечений освітньо-кваліфікаційними характеристиками, освітньо-професійними програмами, робочими, навчальними планами підготовки фахівців за напрямом «Фізична реабілітація» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», «спеціаліст», «магістр», робочими програмами, складеними з урахуванням модульно-рейтингової системи, які розроблені на основі типових програм, запропонованих Міністерством освіти і науки України.

Головним цільовим призначенням фахівця з фізичної реабілітації є організація роботи з метою виявлення рухових дисфункцій та визначення рухового потенціалу для подальшого відновлення порушених функцій організму людини засобами фізичної реабілітації, у тому числі технічними та біотехнічними. Але слід звернути увагу на те, що при проведенні фізичної реабілітації необхідно, в якісь мірі, проводити і інші види реабілітації (соціальну, трудову, психолого-педагогічну) тому, повний об'єм реабілітації можливий лише за умов комплексного підходу у використанні здобутих знань та вмінь фахівцями з фізичної реабілітації. Адже професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації виходить за рамки традиційної педагогічної діяльності

об'єднуючи в собі як мінімум три великі області знання – фізичну культуру, медицину, спеціальну (корекційну) педагогіку, і спрямована до однієї мети – сприяння людині з обмеженими можливостями життєдіяльності в її соціальній адаптації та інтеграції засобами реабілітації.

Відповідно до отриманої у вищих навчальних закладах професії, професійні функції фахівця з фізичної реабілітації передбачають: комплексний підхід у використанні різноманітних фізичних вправ та природних чинників для оздоровлення людини; проведення комплексного обстеження, визначення рухових можливостей людини, а також показань і протипоказань до проведення з цією метою тестів із фізичним навантаженням; визначення рівня фізичного стану та фізичної підготовленості людей, які займаються фізичними оздоровчими вправами; розробку та впровадження індивідуального плану фізичної реабілітації у співпраці з іншими спеціалістами (лікарями, соціальними працівниками, психологами, вчителями, тренерами) та пацієнтом; проведення занять фізичними вправами з оздоровчою, лікувальною та відновлювальною метою; - пояснення завдань заняття та особливостей рухових дій, рекомендованих пацієнту, на кожному з етапів реабілітації; - організацію та проведення контролю ефективності відновлювальних програм на всіх етапах фізичної реабілітації; навчання самоконтролю, масажу та самомасажу; проведення традиційного та нетрадиційного видів масажу; розробку та застосування методик фізичної реабілітації з урахуванням особливостей трудової діяльності людини; застосування технічних та біотехнічних засобів у процесі фізичної реабілітації; здійснення виховної роботи в процесі фізичної реабілітації, пропагування здорового способу життя та формування стійкої спрямованості на оздоровлення; організацію методичного забезпечення реабілітаційних та оздоровчих занять фізичними вправами для людей, які займаються фізичною культурою самостійно; профілактики травматизму, забезпечення безпеки проведення занять; надання першої невідкладної допомоги при гострих порушеннях стану здоров'я; розповсюдження медико-біологічних, екологічних, соціально-економічних, загальнокультурних і

правових знань.

Слід звернути увагу на те, що специфіка діяльності фахівців у сфері навчання й відновлення засобами фізичної реабілітації передбачає вирішення завдань не лише психофізичного, але й психосоціального рівня. Велику роль для майбутнього фахівця з фізичної реабілітації у встановленні контактів з пацієнтами та іншими спеціалістами, відіграє комунікативна здатність та компетентність в спілкуванні, що є одним із головних чинників високого професіоналізму.

С.О. Лукаш
спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

ЕРГОТЕРАПІЯ: НОВИЙ ПІДХІД У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ

Практика проходила на базі військової частини, де знаходиться більшість військовослужбовців, які брали участь у подіях в зоні ООС.

Ерготерапія – це новий підхід до фізичної реабілітації, тому що під час роботи ерготерапевт допомагає не тільки відновити втрачені фізичні навички, але й допомагає повернутися до нормального життя.

Кваліфікований спеціаліст може навчити новим способам виконання повсякденних завдань, допомогти повернути втрачені навички, адаптувати середовище проживання, роботи, навчання та спілкування, виготовити та підібрати адаптивне обладнання.

У зв'язку з подіями, які відбуваються на сході України, разом з пацієнтом ерготерапевт намагається подолати такі проблеми, як: порушення сну, недовіра до рідних, сприйняття навколишнього світу, як загрози, самотність, агресія, наркотики, алкоголізм, як спроби уникнути почуттів, відчуття провини, нічні кошмари, відсутність емоцій.

Для ерготерапії характерний комплексний і індивідуальний підхід до кожного. Спеціаліст розробляє план на основі даних про оточення людини,

його життя до травми, про його стан на даний час, його особисті схильності та захоплення, а також його інтелект.

Ерготерапія допомагає пацієтові заново навчитися працювати, доглядати за собою у побутовому плані, спілкуватися і розважатися. Щоб допомогти подолати конкретні труднощі, що виникають у пацієнта в процесі виконання звичайних дій, проводиться тестування. Наприклад, написати цифру, намалювати коло або застебнути гудзик. За результатами тестування (за необхідності) пацієнту складається персональна ерготерапевтична програма, яка враховує потреби і можливості хворого.

Підбирається комплекс індивідуальних для кожного хворого вправ, які несуть практичну спрямованість (перекласти предмет, переставити стілець, набрати номер телефону, відкрити кришку, відкрити двері, взяти в руку ложку і т.д.). Потім пацієнт регулярно повторює ці вправи, щоб повторно оволодіти ними.

Ерготерапевти є цінними членами мультидисциплінарної команди при відновному догляді: максимально продовжити час самостійного проживання у власній оселі або проживати з мінімальною допомогою, підтримуючи функції і вміння та попереджаючи травми та ускладнення; допомогти людині, якою ви опікуєтесь, безпечно і максимально незалежно виконувати улюблені або необхідні заняття.

Ерготерапевт, крім відновлення фізичних навичок, допомагає людині повернутися до нормального укладу життя, знайти роботу, повернутися в соціум. Ця професія актуальна в Україні, особливо для бійців, які повернулися з зони ООС.

Консультація ерготерапевта включає рекомендації для адаптації робочогосередовища відповідно до індивідуальних потреб клієнта та оцінюють потреби пацієнта в адаптивному обладнанні, а також навчають правильному його використанню. Це обладнання може включати допоміжні засоби для пересування (наприклад: візки та ходуни) та інше обладнання (наприклад: пересувні дошки, спеціальні сидіння для унітазу, поручні, засоби для

потягування, спеціальні палки для одягання одягу, шкарпеток, взуття).

Ерготерапевт може допомогти розвинути або відновити навички для впевненого і незалежного працевлаштування.

Лікар-єрготерапевт готує чіткий та реалістичний план для безпечної та успішного відновлення професійної та робочої діяльності.

Ерготерапевт працює в лікарнях, реабілітаційних центрах, школах, громадських організаціях та соціальних установах, на підприємствах, приватній практиці, надає професійну допомогу вдома.

Професія єрготерапевта стає дедалі популярнішою.

Розвиток цієї професії дуже актуальний у наш час, адже в сучасній Україні для людей з обмеженими можливостями дуже мало можливостей. У нашій країні інвалідів обмежують майже у всіх радощах повсякденного життя. Навіть звичайна на перший погляд поїздка у громадському транспорті складає певні труднощі. Адже далеко не всі громадські транспорти обладнані спеціальними пантусами для комфортного та безпечної заїзду людини в громадський транспорт. Через ці проблеми люди можуть стикатися з агресією невдоволеного оточення, що у подальшому може згубно вплинути на їхню психіку. Люди з обмеженими можливостями не можуть відвідувати більшість кафе, кінотеатрів, музеїв, адже для цього не створені належні умови. Також людям з обмеженими можливостями складно знайти роботу, яка б могла приносити гарний прибуток. Багато людей стикаються з такою проблемою, як соціофобія. Люди думають, що оточення постійно звертатиме увагу на їхні вади та не буде через це з нами спілкуватися.

У зв'язку з проблемами сьогодення Україна потребує підготовки таких фахівців, які зможуть запропонувати широкий спектр освітніх програм для медичних працівників з таких питань, як безпечної техніки переміщення пацієнта, правильне використання адаптивного обладнання, правильні методи позиціонування пацієнта або комунікаційні стратегії для пацієнтів з когнітивними та сенсорними порушеннями.

Ерготерапевти оцінюють потреби пацієнтів та можуть підтримати доступ

до соціальних послуг за місцем проживання, які можуть бути корисні пацієнтові. Сюди можуть входити послуги забезпечення ортопедичним взуттям, засобами комунікації, доступним транспортуванням, компресійним трикотажем або іншими ресурсами.

Т.О. Свірська
спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Професійні компетентності з практичної діяльності фахівців із фізичної реабілітації:

- Володіти аналізом та вести дискусію на біомедичні, поведінкові та соціальні теми, пов'язані з аспектами діяльності фахівців із фізичної реабілітації. Втілювати ці знання на практиці: аналізувати нормальній розвиток і відмінності в розвиткові людського організму та його рухових функціях; аналізувати нормальну будову й функцію людського організму протягом його життя; пояснювати патологічні процеси, які піддаються корекції заходами фізичної реабілітації; пояснювати, на які патологічні процеси мають вплив заходи фізичної реабілітації; пояснювати потребу в заходах фізичної реабілітації; пояснювати теоретичні та практичні принципи фізичної терапії та їх зв'язок із охороною здоров'я; описувати загальні медичні та психологічні методи втручання, спорідненні з практикою фізичної реабілітації; оцінювати необхідність підтримки здорового способу життя клієнта; розуміти і враховувати основи культурного сприйняття/бачення у практичній діяльності фізичної реабілітації.

- Оцінювати, аналізувати та планувати діяльність у фахівців із фізичної реабілітації: дотримуватись основних юридичних та етичних вимог; провадити діяльність зі згоди клієнта; постійно забезпечувати клієнтові та практикуючому

фахівцю безпеку; ретельно спільно з лікарем відповідного профілю проводити реабілітаційне обстеження та огляд; уміти вибирати, аналізувати та трактувати отриману інформацію; розробляти завдання з фізичної реабілітації; складати й обговорювати план втручання; об'єктивно та ретельно записувати результати обстеження/тестування; проводити обстеження і планування відповідно до потреб здоров'я й культурних цінностей населення.

- Застосовувати та оцінювати заходи фахівців із фізичної реабілітації: демонструвати безпечне, ефективне й результативне втручання; оцінювати результати втручання фізичної реабілітації; використовувати засоби вимірювання результатів; адаптувати поточну діяльність; вести ретельні записи результатів втручання; оцінювати потребу проведення реабілітаційних втручань; допомагати клієнту зрозуміти й задовольняти його власні потреби; проводити заходи, які відповідають потребам здоров'я та культурним цінностям; звертатись до фахівців охорони здоров'я в разі виникнення потреби; співпрацювати в команді з іншими фахівцями та робити свій внесок у команду роботу.

- Застосувати ефективне спілкування (комунікація): володіти методами та навичками спілкування; використовувати методи спілкування; слухати і правильно трактувати розмови між пацієнтом/клієнтом та його близькими/опікунами; урахувати культурні та мовні відмінності.

- Застосувати навчальні принципи у практичній діяльності фахівців із фізичної реабілітації: виявляти й розуміти навчальні принципи; вибирати навчальні ресурси, що найкраще відповідають складності діагнозу клієнта і оточенню; оцінювати результати навчання та адаптувати навчальний процес за потреби; проводити та здійснювати адаптацію навчання відповідно до потреб і складності діагнозу.

- Застосовувати принципи управління, що стосуються практики фахівців із фізичної реабілітації: застосовувати принципи організаційного управління в системі соціального захисту, ефективно працювати в команді; розуміти принципи постійного покращення якості послуг; ефективно працювати в команді з іншими працівниками сфери соціального захисту; визнавати

принципи делегування та наставництва; вести документацію, вносити точні й достовірні дані; дотримуватися прийнятих стандартів збереження, оприлюднення, транспортування та знищення інформації; ефективно розподіляти і використовувати час; визнавати та розуміти юридичні й етичні вимоги до професійної діяльності фахівця з фізичної реабілітації.

- Застосовувати науково доказові дані у практичній діяльності фахівців із фізичної реабілітації: уміти здійснювати пошук необхідної науково-методичної літератури; проявляти розуміння методів дослідження; уміти критично аналізувати наукову літературу; уміти в науковому форматі доповідати про отримані дані щодо критичного аналізу; упроваджувати сучасні наукові дані у практику фахівців із фізичної реабілітації; пояснювати науково підверджені переваги обраного підходу у фізичній реабілітації.

- Провадити професійну діяльність: дотримуватися принципів професійної підтримки; вести безпечну практичну діяльність; планувати й демонструвати докази професійного розвитку.

- Демонструвати самостійну практичну діяльність відповідно до початкового рівня кваліфікації: дотримуватися юридичних норм; дотримуватися відповідних стандартів та Етичного Кодексу; бути готовим відповідати за наслідки професійної діяльності перед суспільством та іншими фахівцями; будучи фахівцем із фізичної реабілітації початкового рівня кваліфікації, демонструвати готовність до самостійної практичної діяльності, включаючи застосування базових знань щодо серцево-судинної.

Професійна компетентність є фактором формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців із фізичної реабілітації. Характеристикою сучасного ринку праці фахівців із фізичної реабілітації можна вважати конкурентоспроможність молодого спеціаліста, яка передбачає готовність до постійного професійного зростання, якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей особистості.

А.В. Семененко

спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 227 «ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ, ЕРГОТЕРАПІЯ»: ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Посилений розвиток фізичної реабілітаційної освіти в Україні з кінця ХХ ст. потребує фундаментальної переорієнтації змісту, форм і методів кваліфікаційної підготовки фахівців із фізичної реабілітації (ФР) з урахуванням змін постанови КМУ від 01 лютого 2017 року № 53 про введення нової спеціальності в галузі «Охорони здоров'я» «Фізична терапія, ерготерапія».

Професійну підготовку фахівців із фізичної терапії та ерготерапії в Україні протягом 2016-2017 н.р. здійснював Український католицький університет (УКУ). Сутність навчання в УКУ полягає в підготовці спеціалістів європейського рівня та впровадження прогресивного стандарту вищої освіти з фаху «фізична терапія, ерготерапія» згідно з міжнародними вимогами. В основу підготовки бакалаврів в УКУ покладено цілеспрямований та мультидисциплінарний принципи. Основною ціллю розповсюдження новітньої культури реабілітації є покращення стану здоров'я пацієнтів. Тому вважаємо за необхідне для вдосконалення освітнього процесу, кращого розуміння переваг і недоліків національної системи навчання фізичних терапевтів та ерготерапевтів, прогнозування їх розвитку на основі наукового висвітлення педагогічного досвіду окремих країн Європи. Цей процес активізує увагу до результатів досліджень із педагогіки та дасть настанови на вдосконалення існуючої реабілітаційної системи в Україні.

Поглиблені дослідження щодо професійної підготовки фахівців із ФР в Канаді (бакалаврів) було проведено Н. Бєліковою (2010), А. Герциком (2004).

Значний науковий і практичний інтерес становлять праці зарубіжних науковців із підготовки таких фахівців із ФР, як: С. Вествотер-Вуд (S. Westwater-

Wood, 2011), X. Ган (H. Gunn, 2012). Це свідчить про актуальність та багатоаспектність проблеми професійної підготовки фахівців із реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії.

Творче використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду сприятиме розв'язанню суперечностей між: зростанням суспільних вимог до професійної кваліфікації фахівців із фізичної терапії та ерготерапії та наявним рівнем їхньої професійної підготовки; сучасними світовими тенденціями розвитку фізіотерапевтичної освіти та недосконалістю нормативно-правового, змістового, технологічного та науково-методичного забезпечення професійної підготовки фахівців даної кваліфікації.

Для аналізу зарубіжного досвіду, насамперед, необхідно з'ясувати різницю між двома поняттями – «фізична терапія» та «ерготерапія». Найбільш розповсюдженими термінами є «фізична терапія», або «фізіотерапія» та «фізичний терапевт», або «фізіотерапевт». За визначенням Польського товариства фізіотерапії (Polskietwarzystwozjoterapii), «фізична терапія» – часткове або повне відновлення функцій людей із особливими потребами з використанням фізичних вправ із лікувальною метою. Канадська асоціація фізичної терапії (CanadianPhysiotherapyAssociation) у своєму тлумаченні фізичної терапії визначає, що фізична терапія – це професійна галузь охорони здоров'я, спрямована в основному на запобігання і зменшення рухових дисфункцій (серед основних засобів – застосування фізичних вправ), що передбачається й фізичною реабілітацією.

На думку А. Герцика, існує відповідність між національним тлумаченням терміна «фізична реабілітація» та інтернаціональним тлумаченням терміна «фізична терапія» (physicaltherapy). Ці терміни мають близьке змістове навантаження, оскільки ключовими аспектами є, по-перше, спрямування професійної діяльності на функціональне відновлення (реабілітацію) хворих та неповносправних, по-друге застосування однакових засобів і методів впливу, серед яких основними є фізичні вправи.

Отже, фізична терапія – цілеспрямоване використання фізичних вправ для відновлення здоров'я, фізичного стану та працездатності людей різних верств населення. Щоб передати значення англомовного терміна «occupationaltherapy», у вітчизняній літературі використовують цілу низку слів і словосполучень, до яких належать «ерготерапія», « заняттєва терапія», «працетерапія», «трудотерапія» та «окупаційна терапія». Ерготерапія – це клієнтоцентрична професія у сфері охорони здоров'я, спрямована на покращення здоров'я й добробуту людини через її залучення до активної життєдіяльності. Ерготерапевти працюють над покращенням функціональних можливостей клієнтів, адаптують діяльність та середовище для виконання бажаних або потрібних клієнту занять (WFOT, 2012).

Пріоритетними напрямами вдосконалення професійної підготовки фахівців із фізичної терапії та ерготерапії вважаємо такі: реформування нормативно-законодавчої бази; покращення фінансування сфери вищої освіти; удосконалення стандартів вищої освіти; зміну вимог до вступу на курс фізичної терапії; корекцію змісту навчальних програм; забезпечення клінічної освіти та фахової підтримки студентів-практикантів; покращення зворотного зв'язку між університетами та закладами охорони здоров'я і соціального захисту; зміну вимог до професійної кваліфікації викладачів практичного навчання; залучення фахівців у сфері фізичної терапії до процесу розробки змісту освітніх програм та організації навчання; спеціалізацію магістерської підготовки фахівців із фізичної терапії та ерготерапії; активне використання співпраці університетів із громадськими організаціями; упровадження ефективних механізмів акредитації освітніх програм і сертифікації кваліфікацій фізичних терапевтів та ерготерапевтів; інтеграцію в європейський і світовий освітній простір.

К.М. Чайченко
спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.біол.наук О.Ю. Чумаченко

ФАХІВЦІ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЇ

Основою конкурентної економіки є кваліфікована та мобільна діяльність фахівців із фізичної реабілітації, оскільки дає змогу реабілітаційним установам швидко пристосуватися до вимог нових технологій та ринкових тенденцій, і отже, ставати або залишатися конкурентною.

Фахівці мають володіти професійними вміннями й навичками, високим рівнем професійної компетентності та здатності застосовувати теоретичні надбання на практиці.

Компетентність спеціаліста є такою характеристикою його кваліфікації, коли наявні знання, які є необхідними для здійснення професійної діяльності використовуються й постійно підвищуються у практичній діяльності. Професійна компетентність фахівця з фізичної реабілітації повинна включати в себе знання, уміння й навички, єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності. Формування професійної компетентності триває протягом усього професійного становлення особистості і починається набагато раніше від безпосередньої професійної діяльності фахівців.

Компетентність випускника вищого навчального закладу визначається багатьма чинниками, оскільки компетентності є «такими індикаторами», що дозволяють визначити готовність студента-випускника до практичної діяльності, його подальшого особистого розвитку та активної участі в житті суспільства. Для характеристики професіоналізму фахівця сьогодні все частіше використовується поняття «професійна компетентність».

Професійна компетентність, професіоналізм передбачають наявність професійних знань (суспільних, медичних, психолого-педагогічних,

предметних, прикладних умінь та навичок). Особливостями професійних знань є їх комплексність, натхненість.

Розглядаючи проблему професійної компетентності визначає її характеристики: - компетентність не ототожнюється з освіченістю людини; - компетентність – це поєднання психічних якостей, які дають змогу діяти самостійно й відповідально; - основою для висновків про компетентність людини є оцінка кінцевого результату діяльності; - компетентність є характеристикою окремої людини і проявляється в результатах її діяльності.

Професійна компетентність являє собою сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, професійно важливих психологічних якостей, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності. Вона є результатом підготовленості фахівця, якісною характеристикою володіння професійною діяльністю й передбачає усвідомленого прагнення особистості до даної діяльності.

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців полягає в набутті та розвиткові у студентів під час навчання набору ключових, загальногалузевих та предметних компетентностей, які визначають його успішну професійну діяльність. Компетентності включають професійні знання та вміння, що характеризують кваліфікацію, такі якості, як ініціативність, співпраця, здатність до роботи в колективі, комунікативні здібності, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати й використовувати відомості.

Сучасній реабілітаційній системі потрібен фахівець, який здатний максимально використовувати свій потенціал, мобільність, проявляти гнучкість, конкурентоспроможність та професійну компетентність.

Професійна компетентність – це особистісне утворення, яке забезпечує якісне виконання фахівцем професійної діяльності і включає аналітичні, комунікативні процеси й забезпечує процес розвитку та саморозвитку особистості. Вона складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечують ефективне виконання професійної діяльності, можливість вирішувати проблеми різної складності на основі

наявних знань та досвіду.

Тенденція розвитку конкурентного середовища впливає на якість обслуговування відвідувачів реабілітаційних установ, виконання фахівців із фізичної реабілітації його професійних обов'язків. Саме тому у фахівця мають бути сформовані всі відповідні професійні компетентності, які дають йому змогу бути впевненим у собі, своїх силах, від яких залежить конкурентоздатність самого фахівця реабілітаційного центру, у якому він працює.

Комунікативна компетентність вагома складова професійної компетентності, яка має в кожному виді діяльності свою специфіку. Професійна комунікативна компетентність являє собою засіб досягнення успіхів у професійно-діловому й особистісному спілкуванні, в основі якої лежать знання цінностей, норм, стандартів поведінки і спілкування

Отже, в основу структури професійної компетентності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації у сфері розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку покладено ідею зв'язку професійного досвіду, професійної ерудованості, професійного мислення й технологічної культури, що визначаються мотивацією реабілітаційної діяльності, здатністю до професійної рефлексії. Аналіз проблеми підготовки майбутніх фахівців із фізичної реабілітації до роботи з дітьми з особливим потребами засвідчив потребу в майбутніх наукових розвідках із метою вивчення й уточнення особливостей підготовки фахівців із фізичної реабілітації до здійснення ефективного супроводу цих дітей, формування професійної компетентності фахівців з фізичної реабілітації у сфері розвитку, реабілітації дітей із особливостями психофізичного розвитку та формування їх інформаційно-комунікаційної компетентності.

ПСИХОЛОГІЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Г.І. Багнюк,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

ІМІДЖ КОМПАНІЇ ЯК ЧИННИК МОТИВАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Розвиток глобального ринку та інтеграція України у світове економічне співтовариство диктують нові підходи до провадження господарської діяльності організацій з урахуванням впливу споживчого та конкурентного середовища. Якісні зміни глобалізованого конкурентного середовища закономірно визначають потребу в пошуку сучасних ефективних засобів системного управління конкурентоспроможністю, серед яких особливу позицію займають позитивний імідж і бездоганна ділова репутація. З розвитком ринкових відносин, відповідних загальносвітовим тенденціям, питання іміджу організації набуває все більшої теоретичної та практичної значущості.

Імідж організації переходить з категорії другорядних факторів підприємницької діяльності у категорію стратегічних і стає важливим чинником впливу на конкурентоспроможність, ефективність діяльності і прибутковість організації.

Сучасному бізнесу необхідно здобувати визнання та довіру усіх учасників соціальних і трудових відносин, а унікальний імідж – це те, що визначає унікальність організації є елементом, який виокремлює організацію серед конкурентів, особливо в умовах значної кількості ринкових пропозицій та агресивної конкурентної боротьби. Тобто, створення іміджу є однією із стратегій отримання переваги над конкурентами і одним з елементів виживання організації в ринковому середовищі.

Проблемні питання в межах визначення сутності іміджу, аналізу його

структур, впливу на забезпечення ринкового успіху організації, теоретичних та методологічних зasad оцінки та управління іміджем ґрунтовно розроблені у наукових працях багатьох закордонних вчених, зокрема таких, як Л. Браун, П. Берд, Д. Даніелс, П. Друкер, Дороті Доті, І.Ф. Котлер, Л. Робертс, Е. Роджерс, С. Рід, Р.Фостер, Ян Х. Гордон, Б. Джі, Дж.М. Лайхіфф, Г. Падафет, Е.Д Robinson, О. Віханський, М. Вишнякова, О. Феофанов та ін.

Враховуючи напрацювання цих авторів вагомий внесок у дослідженняданої проблематики внесли вітчизняні науковці: О. Старостіна, Є. Перелигіна, Т.О. Примак, О. Віханський, А. Калюжний, С.М. Ілляшенко, А.С. Ковальчук, В.Г. Королько, Т.Б. Хомуленко, Л.М. Шульгіна, Н.І. Чухрай, Є.В. Ромата, Т.Б. Решетілова, О.М. Ястремська та ін.

В сучасному ринковому середовищі, що орієнтоване в першу чергу на задоволення потреб кінцевого споживача, серед безлічі економічних, техніко-технологічних, соціальних та інших чинників, що визначають успіх фірми на ринку, особливе місце належить іміджу. Існує багато визначень поняття "імідж", наприклад, імідж (від англ. *image* – образ) – це враження, яке організація та її працівники справляють на людей і яке фіксується в їх свідомості у формі певних емоційно забарвлених стереотипних уявлень (думок, суджень про них).

Тому невипадково слово «імідж» є всюди – потрапляє у свідомість людей, заповнює всі сфери людської діяльності й в усьому керує поведінкою людей. Успіх діяльності та престиж організації певною мірою залежить від її іміджу, який можна розглядати як систему уявлень про організацію та її працівників. Так чи інакше імідж, як соціально-психологічний феномен, зачіпає життя будь-якого підприємства.

В умовах конкурентної ринкової економіки набуває гостроти питання іміджу підприємства. Адже кожна організація функціонує в економічному просторі, де склалися певні моральні устої, принципи, культура.

Сьогодні імідж є однією з найважливіших характеристик організації чинником довіри до неї та її товару, а отже, є умовою її процвітання. Мета

створення іміджу полягає не в отриманні організацією популярності, а у забезпеченні позитивного ставлення до неї. Імідж є динамічним і може змінюватися під впливом обставин і нової інформації. Він створюється цілеспрямованими зусиллями та залежить від кожного працівника.

Сильний імідж – необхідна умова для досягнення фірмою стійкого та довготривалого ділового успіху. У сучасній системі ринкових відносин життя фірми визначається не тільки тим, що та як вона робить, але й тим, що про неї думають інші люди. Саме тому створення "обличчя" фірми завжди було однією з найважливіших турбот бізнесменів усього світу – прагнення до престижу в діловому світі, популярності у споживача, репутації серед партнерів та клієнтів, авторитетності в очах власних працівників.

Вирішальним чинником ефективності будь-якої людської діяльності – є мотивація. Мотивація - це сукупність управлінських дій, спрямованих на заохочення себе та інших працівників до досягнення особистих цілей. Основою успіху організації є система мотивації персоналу. Для досягнення результатів необхідно забезпечити мотивацію персоналу на всіх рівнях управління організацією із забезпеченням взаємодії. Успішна реалізація стратегічних цілей підприємств значною мірою визначається здатністю їх персоналу до продуктивної, якісної та творчої роботи, формування та впровадження нових ідей, отримання нових знань та розвитку навичок, які разом дають позитивний результат і гарантують успіх.

Отже, ефективне управління трудовим потенціалом шляхом мотивації працівників – запорука успішного розвитку підприємства. Своєю чергою, розвинена політика мотивації персоналу та сприятливі умови праці слугують додатковим іміджем для підприємства.

М.В. Безбородько,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.М. Старєва

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Одним із наслідків воєнних подій, розв'язаних крайною-агресоркою росією по відношенню до України є бурхливе зростання кількості та різноманітності порушень психофізичного розвитку громадян. Виключення не становить така категорія молоді як студентство. Для того, щоб оцінювати рівень психологічного здоров'я здобувачів, різноманітності їх захворювань, попередження виникнення незворотних дефектів необхідне володіння знаннями про їхні медико-психологічні й соціально-педагогічні компенсаторні механізми, що спрямовані на відновлення повноцінного соціального функціонування студентської молоді в кризових умовах, а також встановлення їхнього психічного стану на момент проведення дослідження. Саме такі завдання ставилися у процесі проходження переддипломної практики.

Аналіз проблеми базувався на теоретичному осмисленні попередньо опанованих дисциплін: загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання, базових знань з курсів «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Спеціальна психологія», «Психодіагностика», «Психологія криз особистості».

Вивчення вибіркових дисциплін та суміжна додаткова робота за обраною темою кваліфікаційного дослідження надали унікального змісту переддипломної складової підготовки, розуміння зasad правової, фінансової, медичної, реабілітаційної, соціально-побутової, психолого-педагогічної підтримки осіб, які знаходяться в кризових ситуаціях, зокрема воєнних подій 2022 року в Україні.

Завданнями, що ставилися у процесі дослідження та переддипломної

практики були: формування вмінь планувати та здійснювати фахівцем-психологом широкого спектру проблем у напружених, кризових, екстремальних ситуаціях, надання психологічної підтримки та допомоги студентам у період їхньої адаптації.

Дослідження проводилося на базі Миколаївського інституту розвитку людини Університету «Україна» (далі - МІРЛ ЗВО «Університет «Україна»), прифронтовій зоні, що зазнала як часткової окупації, так і систематичного вогневого удару з боку Росії. Велика кількість населення (у тому числі – здобувачі МІРЛ ЗВО «Університет «Україна» вимушенні були покинути місця свого постійного проживання й стати внутрішніми чи зовнішніми переселенцями. Деякі втратили близьких або рідних людей, а деято – домівку в перші дні війни, зазнали фізичних травм.

Психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є вкрай важливим. Встановлено, що багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку.

Аналіз психофізичного стану здобувачів закладу дозволив встановити, що багато з них (65%) мають посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР) – порушення психічного стану, що розвинулось після травматичної події (із них близько 9% чоловіків та 22% жінок, які пережили травматичні події: розриви поруч снарядів, значні втрати тощо мають ПТСР).

Виявлені показові симптоми посттравматичного стресового розладу такі, як: надмірна збудженість (75%); панічні атаки: відчуття страху, поверхневе дихання, нудота, прискорене серцебиття, біль у грудях (78%); відчуття постійної небезпеки (56%); постійні та неконтрольовані думки про травматичні події, сни про них (78%); уникнення згадок про травму (23%); неспроможність висловлювати й проявляти емоції: плакати, радіти, співчувати (28%); проблеми в стосунках з рідними, віддалення від партнера, членів сім'ї (36 %); зловживання алкоголем, сигаретами, пігулками (60%); негаразди в буденному житті (35%); суїцідальні думки (1%).

Посттравматичний стресовий розлад розвивався за даними обстеження

здобувачів за результатами того, що вони перебували чи перебувають під обстрілами чи бомбардуваннями (35%); стали свідками теракту (12%); непокоїлися через рідних чи друзів, які в небезпеці (84%); почувалися залишеними, самотніми та зрадженими (6%); потрапили в полон чи в оточення, відчували особисту небезпеку (16%); втратили на війні рідних, друзів, побратимів (9%); бачили вбитих (5%); стріляли (4%).

Відсутність прямого контакту з піддослідними та нестабільність ситуації в країні унеможливлювала системну роботу по виведенню їх з посттравматичного стану, але уможливила надання певної психологічної консультативної роботи та психологічної підтримки дистанційно в ZOOMi.

До нагальних рекомендацій, що пропонувалися студентам із ПТСР відносилися такі:

- *Подбайте про власні першочергові потреби:* фізичну безпеку (сховищі, правило «двох стін», наявність харчів, питної води тощо. Відновіть режим сну. Дайте знати про свої потреби гуманітарним організаціям, волонтерам, щоб вони могли вчасно забезпечити вас необхідним.

- *Уникайте вживання алкоголю та снодійливих речовин поза рекомендаціями лікаря.* Це не допоможе забути жахіття, проте є ризик, що розвинеться залежність.

- *Налагодіть контакти з близькими, друзями, родичами,* дайте їм знати, що ви живі, обговоріть із ними свій досвід, поділіться переживаннями та почуттями. Якщо ви боїтесь, що ваші розповіді можуть їх травмувати, запитайте в них, чи вони готові почути все, що відбувалося. Найімовірніше, ви отримаєте ствердину відповідь.

- *Контактуйте з іншими людьми, які пережили подібний досвід,* наприклад, із сусідами. Діліться з ними цими порадами.

- *Будьте готові до змін у психічному стані:* після кількох днів полегшення може настати стан спустошення, виснаження, перевтоми. Це цілком природна реакція на надмірний стрес, у якому ви були весь цей час. Організму треба дати можливість відновитися.

- Зупиняйте почуття провини. Ви можете відчувати злість та ненависть, огиду тощо. Усі негативні емоції, спрямовані на ворога й окупанта, є природними і мають право на існування. Те, що з нами зробили, заслуговує на ненависть і злість. Утім, якщо ви маєте почуття провини, варто його зупиняти. У тому, що з вами сталося, винен ворог. Саме на нього й треба спрямовувати почуття.

Література

1. Психологічне здоров'я студентів як психологічна проблема. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ, Т. XIII, ч. 2, 315–322. 21.

Г.Л. Боднарь,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГІПЕРАКТИВНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У сучасному стрімкому світі все частіше й частіше зустрічаються гіперактивні діти. Це малята, які постійно активно рухаються. Вони не можуть сидіти на місці ні хвилини, стрибають, бігають, багато говорять, потребують безперервного руху не тільки у фізичному, але й у психологічному плані. Гіперактивність уважають не рисою характеру дитини, а нервовим порушенням. Проте не всім гіперактивним дітям необхідне спеціальне медикаментозне лікування. Для того, щоб полегшити стан дитини, бажано створити спокійні умови життя. Тільки спілкуючись зі спокійними людьми, дитина навчиться контролювати себе.

Проблема ефективності освіти гіперактивних дітей набуває все більшої актуальності і все частіше стає предметом обговорення поміж учителів та шкільних психологів. Сучасна школа не адаптована до роботи з надмірно активними й імпульсивними дітьми. Вони не відповідають нормативним рамкам. Навчальний процес, у тому вигляді, у якому він існує, не ефективний для гіперактивної дитини.

У школі провідний вид діяльності – навчальна діяльність, що збільшує інтелектуальні навантаження, а саме: уміння триваліше концентрувати увагу, доводити розпочату справу до кінця, досягати певного результату. Учителі та батьки раптом виявляють непосидючість, неорганізованість, надмірну рухливість учня. У зв'язку з великою поширеністю гіперактивності в шкільному віці, особливо в початковій школі та широкою різноманітністю супроводжувальних симптомів збільшується вірогідність помилкового діагнозу, і як наслідок – некоректної терапії. Часто вчителі не можуть без допомоги досвідченого фахівця відрізняти гіперактивність від інших психологічних особливостей поведінки проблемного школяра. У результаті застосовують різні виховні заходи, у тому числі покарання, які часто не лише даремні, але й провокативні для такої дитини.

Питання гіперактивності вивчали Л. Алексєєва, І. Брязунов, О. Гуріна, О. Касатікова, О. Кричтон, М. Заваденко, В. Зінченко, Н. Іовчук, А. Комелева, Б. Мещеряков, О. Лютова, О. Романчук, А. Сиротюк, Ю. Шевченко та інші.

Гіперактивність (лат. «активний» – діяльний, а грецьке «гіпер» – перевищення норми) – надмірна фізична й розумова активність у дітей. Найяскравіші її прояви бачимо в старших дошкільнят і молодших школярів. Така дитина – нетерпляча та метушлива, імпульсивна та агресивна. Вона не може утримувати на чомусь увагу більше, ніж 5-10 хвилин. Багато й швидко розмовляє, ставить безліч запитань, але відповідей не чекає, бо встигає зацікавитися іншим.

Отже, сказане вище дає підстави стверджувати: гіперактивність – це сукупність симптомів, пов’язаних із надмірною психічною та моторною активністю. За С. Головним, дитяча гіперактивність (hyperactivity) – відхилення від вікових норм онтогенетичного розвитку, що характеризується неуважністю, відволіканням, імпульсною поведінкою в інтелектуальній та соціальній діяльності, підвищеною руховою активністю при нормальному рівні інтелектуального розвитку.

Результати досліджень Л. Матюхіна, Т. Борисова, Т. Ємельянцева

вказують на високу поширеність синдрому гіперактивності в дітей першого року навчання – кожен п'ятий першокласник має високий ризик розвитку такого розладу поведінки.

Цілеспрямована допомога дітям із синдромом гіперактивності та їхнім батькам розпочалася в Україні з ХХІ століття. У наданні психологічної допомоги гіперактивним дітям ефективною буде арт-терапія, оскільки вона підвищує адаптаційні здатності дитини до повсякденного життя в школі, знижує втому, ліквідує негативні емоційні стани та їх прояви, пов'язані з навчанням, спирається на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції, розвиває почуття внутрішнього контролю, допомагає вибудовувати стосунки з дитиною на основі любові та взаємної прихильності. Шкільним психологам у роботі з гіперактивними дітьми молодшого шкільного віку можна порекомендувати комплекс занять, спрямованих на зниження тривожності, страхів, підвищення зосередження, самооцінки та отримання насолоди від мистецтва

Отже, якщо змінити поведінку гіперактивної дитини швидко не вдається (це вимагає часу), усе одно потрібно продовжувати систематичний комплексний корекційнорозвивальний підхід, який зумовлює особливості роботи з такими дітьми. Дорослим не слід забувати про це, щоб не допустити помилок у навченні та вихованні, які потім складно виправити, адже психіка маленького індивіда – модель його подальшого розвитку. Формування стосунків між гіперактивними дітьми та їхніми батьками, а також учителями – своєрідний складний трикутник, у центрі якого – особливості розвитку такого школяра. Корекційні заходи стосовно гіперактивних учнів повинні мати комплексний характер, тобто проводитися за участю ряду спеціалістів: психоневролога, психолога, педагогів, батьків. Медичний працівник, який веде спостереження за дитиною і ставить діагноз, насамперед проводить відповідне лікування. Другою, не менш важливою функцією є пояснення батькам причини виникнення гіперактивності та розробка індивідуальної програми допомоги дитині.

В.В. Буймер,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д.філософ. в галузі псих.,
доцент Мазур В.М.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЇ СПІЛКУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Кожна людина має потребу у спілкуванні, налагодженні соціальних контактів. Постає вона як необхідність у нових враженнях, почуттях, знаннях, у бажанні поділитися з кимось своїми переживаннями й думками, обмінятися певною інформацією, налагодити стосунки. Спілкування є невід'ємним аспектом існування людини, важливою передумовою формування її як соціальної істоти, взаємодії з різноманітними спільнотами, а також необхідною умовою існування суспільства.

У процесі спілкування відбувається інтелектуальна та емоційно-чуттєва взаємодія індивідів, досягається єдність і злагодженість їх дій, що зумовлює формування спільних настроїв і поглядів, взаєморозуміння, згуртованості й солідарності. Вони необхідні в колективній діяльності, оскільки становлять культурно комунікативну основу соціального життя суспільства. У процесі розвитку індивіда потреба у спілкуванні має соціально-вибірковий характер.

Феномен спілкування виявляється в численних взаємозв'язках людей, в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, уміннями й навичками, результатами праці тощо. Спілкування є й одним із виявів людської сутності, особистісною формою існування й функціонування суспільних відносин. Воно відображає об'єктивну потребу людей жити в соціумі, об'єднуватись і працювати один з одним. Спільна діяльність не може відбуватися без координації дій, узгодження цілей, обміну думками, формування внутрішнього світу людини, її свідомості, почуттів, знань. А це можливо лише завдяки спілкуванню.

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали положення

загально психологічних теорій спілкування М.М. Бахтина, А.А. Бодальова, Г.А. Ковальова, М.С. Кагана, М.І. Лісіної, Н.П. Єрастова, Л.А. Петровської; теорія трансактного аналізу Е. Берна, Д. Джонджевілла, Т. Харріса; розробка практики ділового спілкування у роботах Г.В. Бороздіної.

Найголовніше для ділового спілкування вміння говорити та вміння вислухати. Вміння говорити передбачає вивірене формування своєї думки, зрозумілість мови подання матеріалу, орієнтація у спілкуванні на реакцію співрозмовника.

Спілкування є невід'ємним аспектом існування людини, важливою передумовою формування її як соціальної істоти, взаємодії з різноманітними спільнотами, а також необхідною умовою існування суспільства. У процесі спілкування відбувається інтелектуальна та емоційно-чуттєва взаємодія індивідів, досягається єдність і злагодженість їх дій, що зумовлює формування спільніх настроїв і поглядів, взаєморозуміння, згуртованості й солідарності. Вони необхідні в колективній діяльності, оскільки становлять культурно-комунікативну основу соціального життя суспільства.

У процесі розвитку індивіда потреба у спілкуванні має соціально-вибірковий характер. Феномен спілкування виявляється в численних взаємозв'язках людей, в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, уміннями й навичками, результатами праці тощо. Воно відображає об'єктивну потребу людей жити в соціумі, об'єднуватись і працювати один з одним.

Спілкування є явищем соціальним, його природа виявляється в соціумі. Будучи актом передавання соціального досвіду, норм поведінки, традицій, воно сприяє збагаченню знань, умінь і навичок учасників спільної діяльності, задовольняє потребу в психологічному контакті, є механізмом відтворення подій, настроїв, координує зусилля людей, сприяє об'єктивному виявленню особливостей поведінки партнерів, їхніх манер, рис характеру, емоційно-вольової та мотиваційної сфер. Його соціально-психологічна специфіка полягає в тому, що у процесі взаємодії суб'єктивний світ одного індивіда розкривається

для іншого, відбувається обмін думками, інтересами, почуттями, діяльністю, інформацією тощо. У результаті спілкування реалізуються певні контакти, міжособистісні відносини, здійснюється об'єднання (розмежування) людей, виробляються правила і норми поведінки. Успішність будь-яких контактів залежить від взаєморозуміння між партнерами по спілкуванню. У міжособистісних контактах розкривається увесь спектр якостей, комунікативний потенціал, соціальна значущість особистості, виявляються людські симпатії та антипатії, любов і дружба, сумісність і несумісність. Це свідчить про необхідність знати відносини між учасниками контактної групи, адже від них залежить система спілкування окремої особистості, розвиток її комунікативного потенціалу, засоби, що використовуються при взаємодії.

Таким чином, спілкування має або припускає деякий результат – зміну поведінки й діяльності інших людей. Таке спілкування виступає як міжособистісна взаємодія, тобто сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, що складаються в процесі їх спільної діяльності. Спільна діяльність і спілкування протікають в умовах соціального контролю, здійснюваного на основі соціальних норм прийнятих у суспільстві зразків поведінки, що регламентують взаємодію й взаємини людей. Соціальний контроль у процесах взаємодії здійснюється відповідно до репертуару ролей, використовуваних людьми, що спілкуються. У деяких ситуаціях виявляється антагонізм позицій, що відбиває наявність взаємовиключних цінностей, завдань і цілей, що іноді обертається взаємною ворожістю – виникає міжособистісний конфлікт. Із ціллю покращення здатності до взаємодії в процесі спільної групової діяльності, можна використовувати різні вправи, ділові ігри, тренінги командоутворення, тощо. Мета цих вправ – покращити здатність до спілкування, зменшити емоційні бар'єри, підвищити згуртованість колективу.

Г.М. Душаченко
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд. пед. наук Шевченко О.А.

ВІЙНА ЯК ПРИЧИНА ТРАВМАТИЗАЦІЇ ПСИХІКИ ПІДЛІТКІВ, ОЗНАКИ ТРАВМУВАННЯ

Війна – це реальність, у якій живуть мільйони громадян України, серед яких є така вразлива категорія населення, як діти та підлітки.

Частина дітей та підлітків, що живуть в Україні стали свідками смертей, вибухів, страждань людей. Кожен підліток на території України чув звуки сирени або дізнавався про ракетну небезпеку іншим чином.

Інформаційне поле переповнене історіями про зруйновані домівки, згвалтування, викрадення людей, катування, примусову депортaciю, важкі поранення, ампутації, вбивства мирних жителів. Тисячі підлітків мають доступ до фотографій та відео мертвих понівечених тіл, відео прильотів ракет та вибухів. У засобах масової інформації регулярно піднімають тему імовірності ядерної війни, що підсилює тривогу та страх смерті.

Доступ до подібної інформації завдяки мережі інтернет був і раніше, але зараз підлітки переживають це через відчуття загрози, через усвідомлення, що це могло, чи досі може статись із ними.

Крім того дослідження показали, що діти та підлітки більш вразливі до психотравми і виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР), ніж дорослі [3].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) — це порушення психічного стану, що може розвинутися після травматичної події. Відомо про наступні особливості ПТСР у дітей та підлітків: часті пригадування травмуючої події (нав'язливі спогади), водночас уникнення всього, що нагадує їй про пережите; емоційна напруга, спалахи агресії чи навпаки апатичність, депресивність; порушення сну, нічні жахи; підвищений рівень тривоги, очікування повторення

подій; порушення пам'яті, уваги, здатності вчитися; постійне відігравання пережитого у грі (для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку); саморуйнівна поведінка (зокрема у підлітків: нанесення самоушкоджень, алкоголізація, наркотизація) [4].

Станом на зараз за опитуваннями батьків 75% дітей та підлітків мають ознаки травматизації психіки.

Перепади настрою мають - 45%

Підвищений рівень тривожності - 41%

Порушення сну - 29%

Поганий апетит - 20% [5]

І це ті ознаки, які є помітними зараз, поки війна триває.

Дослідниця дитячої психіки та наслідків психологічних травм пережитих у дитинстві Донна Джексон Наказава пише про те, що негативний дитячий досвід може привести до значно ширшого спектру фізичних та емоційних проблем зі здоров'ям, ніж очевидні симптоми посттравматичного розладу.

Негативний дитячий досвід пов'язаний із дуже великою ймовірністю захворювань у дорослому віці, але він не є єдиним фактором. Будь-які захворювання викликаються багатьма причинами. Має значення і генетика, і вплив токсинів, і інфекції. Але для тих, хто пережив негативний дитячий досвід, інші фактори, що сприяють виникненню захворювань, відступають на другий план [2].

Дослідження негативного дитячого досвіду, усвідомлення стресу, який під час війни переживають діти та підлітки, можуть допомогти нам побачити причини емоційного та фізичного стану людей та мінімізувати наслідки травмуючих подій. Адже станом на зараз дослідження виявили цілий ряд способів повністю анулювати травму спричинену негативним дитячим досвідом, не зважаючи на те скільки років людині [1].

Література

1. Ліндеманн Е. Клініка гострого горя. *Психологія емоцій. Тексти* / Под ред. В.К. Вілюнас, Ю.Б. Гіппенрейтер. М., 1984.

2. Бессел ван дер Колк. Тело помнит все: какую роль психологическая травма играет в жизни человека и какие техники помогают ее преодолеть / Перевод И. Чорного. Киев: Форс Україна, 2020

3. Наказава Д.Д. Осколки детских травм. Почему мы болеем и как это остановить / перевод Порошина Т.И. Киев, 2019.

4. Тичковський Є. Лікування психотравми: (Психотравма в дітей та підлітків). URL: <http://1.psiholog.com.ua/node/1054> (дата звернення: 17.12.2022)

5. Що треба знати про ПТСР. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder> (дата звернення: 17.12.2022)

6. Як війна змінила життя українських дітей - опитування. URL: https://gradus.app/documents/213/Як_війна_змінила_життя_українських_дітей_опитування_Gradus.pdf (дата звернення: 17.12.2022)

Д.Л. Душаченко,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд. пед. наук Шевченко О.А.

ВТРАТА БЛИЗЬКОЇ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Ця тема є особливо актуальною для України сьогодні, адже велика кількість людей втрачає близьких щодня внаслідок насильницької смерті, спричиненої війною Росії проти України.

Криза (від грецького κρίσις - рішення, поворотний пункт, результат) - це різка зміна звичайного стану речей; злом, загострення становища, гостра нестача чого-небудь.

Кризовою вважається ситуація, в якій людина зустрічається із факторами, що перешкоджають задоволенню потреб та реалізації життєвих цілей, і в якій вона не здатна впоратися із цією ситуацією за допомогою вже звичних для неї засобів.

Дивлячись на причини криз, найбільш загально можна виділити два типи кризових ситуацій: ті, що обумовлені природними змінами у житті, й ті, що викликані травмуючими подіями.

У кризовій ситуації людина переживає фізичне та психічне перевантаження. Емоційна напруга та стрес можуть або сприяти адаптації людини до нових обставин життя, або ж до погіршення виконання життєвих функцій.

Серед інших криз у цій статті нас цікавить деприваційні кризи.

Депривація (від лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) – це психічний стан, коли суб'єкт не має змоги задовольняти деякі свої основні (життєві) психічні потреби достатньою мірою впродовж тривалого часу. Тобто йдеться про втрату чогось такого, що необхідно індивіду для задоволення певних важливих потреб. Це призводить до різних моральних і психологічних відхилень у поведінці та діяльності [3]. Прикладами таких криз є втрата близької людини, розлучення, нещасний випадок.

Еріх Ліндеманн описує переживання такої кризи як гострого горя, і виділяє такі нормальні реакції: 1) поглиненість образом померлого, 2) ідентифікація з померлим, 3) почуття провини та недоброзичливість стосовно оточуючих, 4) порушення повсякденного функціонування, 5) погіршення самопочуття (соматичні скарги) [2].

Також стадії гострого горя виділяє Елізабет Кюблер-Росс: заперечення, гнів, торг, депресія, прийняття [1]. Пізніше після тривалих досліджень разом із Девідом Кесслером вона опублікувала нову версію, де описала, що горе не є лінійним процесом і залежить від індивідуальних особливостей людини та її оточення.

Багато авторів, таких як Карл Густав Юнг, Титаренко Тетяна Михайлівна, Роберто Ассаджіолі, Людмила Іванівна Анциферова, Джон Якобсон та інші, що вивчають кризові стани особистості, дотримуються ідеї, що криза є причиною змін у житті людини, які можуть мати, як позитивний характер (можуть бути конструктивними, творчими), так і негативний характер (можуть бути руйнівними)

Отже, завдання спеціалістів - запропонувати людям варіанти допомоги, які б спрямували людину на адаптивний вихід із кризового стану. Станом на зараз є такі види допомоги людям, що переживають втрату:

- психологічне консультування;
- психотерапія;
- групи психологічної підтримки
- тренінги.

Розглянемо детальніше кожен з наведених видів допомоги.

Психологічне консультування. Проводиться індивідуально або із за участенням близьких людей людини у горі. Психолог проводить діагностику стану клієнта, у разі необхідності пропонує звернутись до психіатра, також проводить психоeduкацію, спрямовану на підтримку клієнта та розширення розуміння клієнта, що є нормальними реакціями у стані горя. Також психолог створює безпечну атмосферу вільну від оцінки, в якій клієнт має змогу виговоритися та отримати емоційну підтримку. Психолог разом із клієнтом створюють нові моделі поведінки, необхідні у нових обставинах, та складають план подальших дій.

Психотерапія. Це індивідуальні зустрічі із клієнтом, під час яких психотерапевт працює відповідно до стилю роботи свого напрямку. Методи та техніки психотерапевтів у роботі із горем можуть суттєво різнятися.

Групи психологічної допомоги. Це групи, які мають у своїй основі певну програму із чіткими кроками для проживання горя усіма членами групи. Головною ідеєю зустрічей є те, що в групі люди мають змогу побачити, як горе проживають інші, відчути, що у своєму болю вони не самотні. Також члени групи мають змогу взаємодіяти між собою і зближуватися у той час, коли ведучі групи проводять клієнтів крізь теми та допомагають інтегрувати новий досвід життя без близької людини.

Тренінги. Робота із групами людей, що пережили втрату. Тренінги виконують функцію психоeduкації, а також пропонують техніки самодопомоги, які учасники тренінгів можуть у подальшому застосовувати у своєму житті.

Таким чином втрата та криза, що може настати після неї, потребують уваги як з боку суспільства, так і з боку відповідних спеціалістів. Існують розроблені техніки та методи психологічної допомоги, та чим більше ми дізнаємося про людську психіку, тим більш ефективні способи допомоги можемо створити.

Література

1. Кюблер-ROSS Э. О смерти и умирании / Перевод К. Семенов (главы I-VI), В. Трилис (главы VII-XII). М.: София, 2001
2. Ліндеманн Е. Клініка гострого горя. *Психологія емоцій. Тексти* / Под ред. В.К. Вілюнас, Ю.Б. Гіппенрейтер. М., 1984.
3. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. Изд. 2-е. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 315, [1] с. (Справочник).

Т.В. Єльницька-Погибко,
спеціальність 053 «Психологія»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Конфлікти народжуються на ґрунті щоденних розбіжностей у поглядах, протиборствах різних думок, потреб, спонукань, бажань, стилів життя, надій, інтересів. Вони являють собою ескалацію щоденного суперництва і протистояння в сфері принципових або емоційно обумовлених сутичок, що порушують особистий та/або міжособистісний спокій. Екстремальні ситуації в житті, повсякденні труднощі, особистісне критичне ставлення військовослужбовця до себе та до інших викликають емоційну й інтелектуальну напругу й переростають у складний конфлікт. Особливо актуальною вказана проблема є в умовах війни, розв'язаної проти України, ставши однією з ключових у роботі військового психолога.

Відтак, залежно від того, як вчасно і вміло психолог зможе допомогти військовослужбовцю справитися з конфліктними ситуаціями на рівні

критичних, екстремальних і повсякденних проблемних ситуацій, залежить соціальне благополуччя, психічне і фізичне здоров'я, успішність самореалізації військовослужбовців у військовому середовищі в цілому. Адже конфліктні ситуації негативно впливають на функціонування колективів, а їхня надмірна інтенсивність та тривалість сприяють розвитку патологій у психіці військовослужбовця [1, с.76].

Психологічний словник визначає конфлікт як «протиріччя, що важко вирішити, яке пов'язане з гострими емоційними переживаннями» [3, с. 215]. Завдання психолога у військовому середовищі – вміти вчасно розпізнавати джерело виникнення конфлікту, передбачити його наслідки та запобігти виникненню конфлікту ще до його ймовірного початку, а також володіти психологічними методиками розв'язання конфлікту.

Аналізуючи психологічні методи, які можуть використовуватись при вирішенні конфліктних ситуацій у військовому середовищі, ми опиралися на психодинамічну модель, яка фокусується на внутрішньому житті індивіда і послуговується психічним детермінізмом (принципом згідно з яким дії та поведінка людини породжуються її мисленням, а не впливом міжособистісних відносин або навколошньої ситуації).

Дана модель вперше сформульована віденським невропатологом Зигмундом Фрейдом (1856-1939). Вивчивши гіпноз, Фрейд розробив теорію психоаналізу, покликану пояснити як нормальнє, так і аномальне психічне функціонування, а також розробив відповідний метод лікування – психоаналіз. На початку 1900-х років Фрейд і його колеги по Віденській психоаналітичній спільноті – Карл Густав Юнг і Альфред Адлер – стали на Заході найбільш відомими клінічними теоретиками [2, с. 215].

На основі аналізу психологічної літератури ми розробили психологічну технологію розв'язання міжособистісних конфліктів у військовому середовищі. Під психологічною технологією розв'язання міжособистісних конфліктів ми розуміємо систему заходів та засобів, що сприяють ефективному вирішенню

конфліктів у військовому підрозділі.

Етапи вирішення конфлікту передбачають: 1) З'ясувати дійових осіб міжособистісного конфлікту (доцільне застосування методу спостереження в реальних умовах життєдіяльності підрозділу, завдяки якому вивчити соціально-психологічні явища та процеси в підрозділі за різних умов без втручання в їх перебіг; застосування групових та індивідуальних бесід з військовослужбовцями для отримання та уточнення більш достовірної інформації про них самих та про їх міжособистісні стосунки. 2). З'ясувати причини виникнення конфліктів. Для цього слід застосувати: індивідуальні та групові бесіди з військовослужбовцями.

Психодинамічна модель є найстарішою і найбільш відомою з сучасних психологічних моделей. Її теоретики вважають, що поведінка (нормальнана чи аномальна), обумовлена головним чином прихованими психологічними силами, які людина не усвідомлює. Ці внутрішні сили вважаються динамічними, тобто вони взаємодіють одна з одною, і їх взаємодія надає певну форму поведінці, думкам і емоціям. Поява емоційних і поведінкових симптомів розглядається як результат конфліктів між цими силами. Психодинамічна модель передбачає також вивчення минулого клієнтів, оскільки психологічні конфлікти пов'язані з травматичними переживаннями, які мали місце ще в ранні роки життя. Теоретики психодинамічної моделі виходять з детерміністського припущення, що ніякі вчинки не є «випадковими», а обумовлюються минулим досвідом.

Отже, пропонована модель розв'язання конфліктних ситуацій у військовому середовищі вимагає дослідження соціально-психологічного та морально-психологічного стану як окремого військовослужбовця, так і групи в цілому. За допомогою методів аналізу професійної діяльності, методів діагностики психічних станів та індивідуально-психологічних властивостей особистості, методів спостереження, біографічного методу потрібно здійснювати аналіз міжособистісних стосунків у військовому підрозділі.

Література

1. Алещенко В.І. Психологічне консультування, профілактика і корекція в роботі військового психолога: навч.-метод. посіб. *Вісник Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, Військ.-спеціальні науки*. Київ, 2010. 76 с.
2. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учебової літератури, 2012. 280 с.
3. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

А.О. Нікора,
канд.пед.наук, доцент кафедри психології,
спеціальної освіти та здоров'я людини
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
спеціальність 053 «Психологія»

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни, розв'язаної РФ проти народу України, як доросле населення держави так і діти, можуть не раз ставати свідками або жертвами різноманітних травмуючих подій: свідками ракетних і артилерійських обстрілів; спостерігати руйнування рідного міста чи села, або навіть їхніх домівок; втрачати друзів чи родичів, бачити поранених чи померлих; бачити катування чи вбивства, самі зазнавати насилля чи поранень; ставати вимушеними переселенцями, тощо. Навіть один із цих фактів може привести до виникнення різноманітних психологічних проблем у дітей, тож допомогти дитині справитися з психологічною травмою – завдання та відповідальність дорослих.

Реакція дитини на травматичну подію залежить від цілого ряду факторів: вік, характер, ступінь тяжкості та безпосередньої близькості травматичної події до дитини, а також рівень підтримки, який дитина має від членів сім'ї та друзів. Більшість дітей приходить до тями після травматичної події без професійної допомоги психологів, лише завдяки підтримці близьких. Тому дуже важливо, щоб дорослі уважно стежили за проявом у дитини будь-яких симптомів пригніченості та стресу і завжди були поруч у цей важкий час.

Наразі, і педагоги, і батьки часто задаються питанням, як правильно реагувати на те, що відбувається, як говорити з дитиною про війну, як надавати першу психологічну допомогу. Потрібно розуміти, що діти сприймають кризові ситуації не так, як дорослі: вони набагато вразливіші до негативних наслідків через свій вік, емоційну залежність від батьків чи опікунів тощо. Діти з особливими освітніми потребами потребують підвищеної уваги дорослих до їх психологічного стану, адже вони сприймають наш світ набагато складніше, ніж діти з нормотиповим рівнем розвитку, а їх психологічні та поведінкові реакції також можуть принципово відрізнятися від зрозумілих більшості.

Спробуємо розглянути конкретні кроки задля підтримки ментального здоров'я дитини з ООП в умовах війни. Сучасні практико-орієнтовані дослідження психологів, пропонують такі способи психологічної підтримки дитини: постійно спілкуватися із дитиною, надаючи їй можливість висловлювати/проговорювати власні переживання; ставитися з повагою до страхів дитини, говорити слова підтримки та заспокоєння; контролювати власний емоційний стан – стати для дитини прикладом емоційних проявів (транслювати спокій, розсудливість), стати надійною опорою як вербальною, так і невербальною; активно заливати дитину до щоденних, підтримуючих життєдіяльність занять (гратися з нею, читати, обговорювати цікаві теми, планувати майбутнє); постійно підтримувати тактильний контакт, обіймати.

Перебуваючи з дітьми з ООП у бомбосховищах необхідно: створити комфортний простір для дитини, відгородивши для неї окреме місце (картоном, подушкою, одягом тощо) де дитина буде мати змогу бути трішки на самоті; за потреби, пояснити оточенню особливості дитини; якщо є у дитини наявні гіпер/гіпочутливості сенсорних сфер, то найактуальніше підтримувати їх (напр. взяти ефірні олії, щоб дитина не відчувала неприємні запахи; давати тверді продукти, щоб дитина жувала, якщо її це заспокоює; одягти дитині беруші, шапку чи пов'язку на голову, щоб зменшити кількість звуку або навпаки - співати пісні, які любить дитина, чи читати вірші, розповідати історії, тощо).

Щоб втішити засмучену або тривожну дитину гарно підійде метод

«коробки спокою»: зібрати в одну невелику коробку, мішечок або рюкзак ті речі, які дитина може використовувати для заспокоєння в стресовій ситуації (які допоможуть в момент стресу направити думки і емоції дитини в позитивне русло). Доцільно покласти як мінімум по одному предмету для кожного з 5 почуттів: дотик (напр. м'який пластилін або глина, м'яку іграшку чи антистресовий м'ячик з гумовими шипами для стискання рукою тощо), слух(аудіозаписи на плеєрі з аудіо книгою чи звуками природи), нюх (невеликий мішечок з прянощами або апельсин тощо), смак (печиво або карамелька, те, що дитина любить), зір (фотографії близьких і рідних людей, домашніх улюблениців тощо). Універсальний характер матимуть книжки-розмальовки з кольоровими олівцями або фломастерами чи іграшка-трансформер. Головне – зібрати таку «коробку» (мішечок або рюкзак) спільно з дитиною, нехай вона знає, де лежить її «коробка спокою», як нею можна користуватися.

Доцільно також пам'ятати про необхідність зняття м'язової напруги у дитини та тренувати з нею прості дихальні вправи на саморозслаблення. У цьому сенсі, універсальною вправою стане «Лінивий кіт» (інструкція для дитини: 1. Уяви, що ти лінивий кіт, який щойно прокинувся після приємного довгого сну та потягується. 2. Широко позіхни та помурчи, як котик. 3. Тепер витягни ручки, ноги та спину – і потягнися повільно, як лінивий кіт. 4. Розслабся).

Значний травмуючий фактор мають також сирени, які можуть викликати відчуття тривоги, паніку та страх навіть у дорослих. Відволікти дитину можуть гаджети або фіксація її уваги на діях, які дитина повністю контролює. Наприклад, пограти з дитиною в «Театр тіней», «Зіпсований телефон» чи «Що я малюю?» (задання гри – відгадати, які букви або фігури дорослий малює пальцем на ручці або спині дитини). Чудово працюють також різні вправи з арт-терапії та звичайні обійми, притискання, спокійний голос дорослого.

В складних умовах війни, вважаємо за необхідне кожному дорослому знати способи, як стабілізувати психологічний стан дитини, як надати їй першу психологічну допомогу, куди та до кого звертатися за професійною

психологічною підтримкою. Наразі констатуємо, що в Україні створено розгалужену та дієву систему психологічної допомоги: безкоштовні інтернет-ресурси та вебінари, чат-боти та безкоштовні телефонні лінії, спеціальні мультфільми та навчальні відео для дітей, тощо. Отже, дорослі вже мають певний інструментарій для надання психологічної підтримки, головне – вчасно скористатися ним, мінімізуючи вплив загрозливих зовнішніх факторів на психіку дитини.

О.В. Струк,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївського інституту розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р філософ. в галузі псих.,
доцент Мазур В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРИЗОВНИКІВ ДО СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ

В умовах сучасних змін українці є безпосередніми учасниками локального військового конфлікту. Тому наше суспільство потребує створення армії нового зразку. Армії, яка буде оптимальна за чисельністю, солдати якої будуть професіоналами власної справи, володітимуть новою зброєю та зможуть критично мислити в екстремальних ситуаціях.

Виклики сьогодення сформували нову реальність функціонування вітчизняних Збройних сил. Передусім, йдеться про підготовку військовослужбовців відповідно до стандартів країн Західного світу, досягнення призовниками вищого рівня професіоналізму. Провідними чинниками стають військова вправність, стресостійкість, висока моральність, готовність діяти в екстремальних ситуаціях тощо.

Виконання завдань забезпечення обороноздатності країни, у тому числі і війна – специфічна сфера людської діяльності, що вимагає напруження духовних, морально-психологічних, та фізичних сил суспільства, мобілізації її Збройних Сил. Підтримування і формування відповідного психологічного стану

особового складу військ та духовного стану суспільства. Забезпечення даних факторів відбувається як у мирний час, так і в період військової кампанії.

Сучасна війна є випробуванням не лише матеріальних але і духовних сил держави та її народу. Відповідно до цього кожна країна підтримує свою обороноздатність на відповідному рівні, щоб забезпечити надійний захист суспільства. Психологічне забезпечення є невіддільною складовою морально-психологічної підготовки та забезпечення військ.

Розглядаючи проблематику психологічної готовності особистості до військової служби, передусім необхідно згадати зарубіжних вчених, військових психологів таких як: Ч. Брея, Р. Гане, Д. Уолфа, У. Карра, Ч. Валентайна, що проводили дослідження в цій галузі. Структурним вивченням та аналізом психологічної готовності до діяльності вивчали: М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, Л.В. Кондрашова, Н.В. Кузьміна та інші.

Щоб сформувати готовність до військової служби, треба досягти належного рівня розвитку соціально-психологічної, загальної військово-професійної та емоційно-вольової готовності.

Соціально-психологічна готовність до військової служби передбачає наявність у молодої людини бажання служити в ЗСУ, інтересу до військової справи, позитивного ставлення до військової людини як ідеалу особи чоловічої статі, а також наявність почуття обов'язку і відповідальності перед суспільством, патріотизму, тобто усвідомленого розуміння соціальної значущості військової служби.

Загальна військово-професійна готовність передбачає наявність у молодого військовослужбовця належного рівня початкових знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання своїх безпосередніх обов'язків.

У науково-дослідницькому аспекті вивчення проблеми готовності призовників до військової строкової служби розглядається у військовій та екстремальній психології із урахуванням найбільш актуальних мотивів діяльності для юнацького віку: самоствердження, саморозвитку, досягнення.

Важливим компонентом психологічної готовності відіграє чинник способу комплектування армії, тобто чи особа зараховується за контрактом, за

призовом чи за допомогою змішаного принципу. Мотивація військовозобов'язаного, котрий вступив добровільно на службу, принципово відрізняється від мотивації призовника, який ставиться до служби як до тимчасового обов'язку.

Психологічна готовність – це процес реалізації особистістю сутнісних сил, що представляють собою сукупність внутрішніх можливостей, потенціалу розвитку Я-концепції. За своїм змістом психологічна готовність виступає як складова морально-психологічного потенціалу держави, що в свою чергу відноситься до окремої категорії військової психології.

Військова служба – один із соціально важливих видів діяльності, що забезпечує зовнішні умови для успішної розбудови української держави. Під військовою службою ми розуміємо діяльність, яка охоплює строкову військову службу в усіх підрозділах ЗСУ.

Дослідження особливостей психологічної готовності допризовників до строкової служби проводилося відповідно до визначених завдань дослідження, на базі першого відділу Обухівського районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, у якому брали участь 60 юнаків допризовного віку. Проаналізована проблема психологічної готовності призовників до строкової служби, підібрані методи та форми дослідження.

Дане дослідження демонструє, що в середньому респонденти схильні до ризику. Це означає, що у досліджуваних виражена тенденція до ризику в умовах фізичної небезпеки. Готовність особистості до ризику пов'язана безпосередньо з пізнавальною активністю, яка спрямована як на зовнішні орієнтири, так і внутрішній світ. Дослідження показало, що люди, які бояться невдач володіють високим рівнем захисту. Вони надають перевагу малому, або, навпаки, надто великому ризику. Установка на захисну поведінку в роботі залежать від ряду факторів: досвіду невдач на роботі, ступеня потенційного ризику та переважаючої мотивації.

Існує взаємодія між готовністю до служби та рівнем розвитку та осмисленості юнаків, їх змінням контролювати емоційні стани, рівнем мотивації та тривожності. Отже, психологічна готовність змінюється у зв'язку із

зміною ситуацій та розвитком особистості.

Розроблена психокорекційна програма для стабілізації психологічного стану юнаків допризовного віку. З'ясовані особливості методичних вимог до психокорекційної програми, встановлено що її основне призначення полягає у визначені потрібних змін в психіці призовників і на цій основі формуються відповідні шаблони поведінки.

Складені тренінгові блоки для попередження та запобігання виникнення тривоги, уникнення стрес-факторів, організація сприятливого середовища для успішної діяльності, гармонізація стосунків у колективі та попередження девіантних форм поведінки.

Таким чином, для того щоб здобути перемогу в сьогоднішньому бою, військовослужбовець має не тільки досконало володіти зброєю, бути фізично загартованим і розвиненим, проте, бути готовим протидіяти потужному впливу бойової обстановки на свою психіку. Він повинен мати міцну психіку, здатний керувати почуттями, бути готовим до різноманітних випробувань, з якими може зіткнутися при виконанні бойових завдань.

Н.Г. Філійончик,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ЇХ ДІТЬМИ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У даний час Україна переживає складні соціально-економічні зміни, які істотно відбуваються на становищі всіх елементів соціальних структур, зокрема сім'ї. Сім'я є найменшим осередком суспільства, що постійно відчуває на собі безпосередньо чи опосередковано ті зміни, які відбуваються у країні та відповідно сама накладає відбиток на розвиток суспільства. Процес формування, становлення та розвитку сучасної української сім'ї проходить у складних і суперечливих умовах, на фоні яких відбувається погіршення

фізичного і психічного стану здоров'я людей, зростання міжособистісної ізоляції, агресивності, нездатності розв'язувати проблеми і конфлікти, що виникають на їх життєвому шляху.

Зростання напруженості у сучасному суспільстві зумовлює збільшення міжособистісних конфліктів та необхідність їх всебічного вивчення з метою подолання негативних наслідків та використання позитивних можливостей для розвитку особистості. Насамперед, це стосується міжособистісних відносин. Саме у міжособистісній взаємодії зростаючої особистості найчастіше виникають конфліктні ситуації, які супроводжуються відчуженням, напруженням, дискомфортом, стресом та нерідко призводять до неврозів.

Міжособистісний конфлікт став предметом вивчення О.Г. Ковальова, М.М. Рибакової, Є.О. Шуміліна та ін. Вивченням проблеми конфліктів займалися такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.Я. Анцупов, М.І. Могилевський, С.В. Баклановський, С.М. Ємельянів, А.І. Шипілов, А. Адлер, Л. Берковітц, Д. Доллард, Д. Креч, К. Лоренуц, К. Левін, Н. Міллер, Д. Морено, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.

Поняття конфлікту сьогодні не належить якісь одній певній галузі знань. Це соціальний феномен, який проникає в усі сфери людського соціуму, тому його й почали вивчати фахівці різних галузей науки. Проте, дослідники зосереджували свою увагу на загальних рисах цього явища, тоді як нашим завданням є розгляд одного з різновидів конфлікту, а саме – міжособистісного.

Одним з найбільш поширених і найменш досліджених є конфлікт, який виникає у міжособистісних стосунках між батьками та їх дітьми юнацького віку.

Насичене життя суспільства, мінливість навколошнього середовища обумовлюють появу різноманітних конфліктів. З практичної точки зору дуже важливою є класифікація конфліктів, оскільки вона дозволяє орієнтуватися в специфіці їх прояву, і тим самим, допомагає оцінити шляхи їх вирішення.

Для успішного розв'язання конфлікту потрібно зrozуміти насамперед його причини. Серед чинників виникнення конфліктів виділяють об'єктивні та суб'єктивні чинники.

Одним із найбільш важливих та гострих конфліктів є сімейні, що

визначаються як гостра суперечка між дорослими, між батьками та дітьми всередині однієї родини.

Теоретичний аналіз проблеми особливостей міжособистісних конфліктів свідчить, що сучасне життя людини не може обйтися без такого важливого соціально-психологічного явища, як конфлікт, котрий зачіпає інтереси одного, двох, декількох чи навіть групи особистостей.

Для ефективності вирішення конфліктних ситуацій важливо підбрати конкретні методи і форми залежно від того чи іншого виду конфлікту, а для цього необхідно вміти своєчасно визначати, до якого виду він відноситься. Вид конфлікту – це варіант конфліктної взаємодії, який виділяється за певною ознакою.

Особливо важливим є розгляд конфлікту між батьками та їх дорослими дітьми. Так, конфлікт між дорослими всередині сім'ї значно накладає відбиток на особистості та розвитку дитини впродовж її зростання, але і в юнацькому віці конфлікт між батьками загострює відносини між ними та дитиною.

Аналіз міжособистісного конфлікту, з позиції його соціалізуючої функції, здійснюється в двох напрямах: міжособистісний конфлікт як момент вікової кризи і міжособистісний конфлікт як суперечність, обумовлена характером спільної діяльності зростаючої молоді.

Таким чином, проблема міжособистісних взаємин батьків та їх дітей юнацького віку є складним психологічним явищем, яке потребує детального вивчення і розробки заходів профілактично-корекційного впливу для їх оптимізації.

Для визначення особливостей міжособистісних конфліктів між батьками та їх дітьми ми визначили специфіку організації дослідження конфліктів та вказали, за допомогою яких методів та методик найдоцільніше їх діагностувати.

Дослідження особливостей міжособистісних конфліктів між батьками та їх дітьми проводилося відповідно до визначених завдань дослідження, у якому брали участь 20 дітей юнацького віку (16-17 років), які навчаються в 11-му класі Миколаївського муніципального колегіуму, та 40 батьків віком від 38 до 45 років. За соціально-демографічними та гендерними показниками вибірка опитуваних

була різноманітною та включала в себе 10 хлопців та 10 дівчат юнацького віку, і відповідно 20 матерів та 20 батьків, які складають сім'ї опитуваних старшокласників.

Визначивши особливості міжособистісних взаємин між батьками та їх дітьми юнацького віку, було вказано на потребу проведення профілактично-корекційної роботи з учасниками дослідження.

Для цього було проаналізовано методичну основу діяльності психолога з попередження та подолання конфліктності у взаєминах між батьками та їх дітьми.

Зокрема встановлено, що найбільш ефективними засобами при вирішенні конфліктів є такі: попередження розвитку і накопичення відмінностей оцінок, поглядів, цілей людей; досягнення взаєморозуміння; зміна рівня конфлікту – з емоційного до інтелектуального; зміна, перетворення мотивів протиборства у мотиви пошуку згоди.

Наголошено на важливості діагностичної діяльності психолога із учасниками конфлікту, надання допомоги в усвідомленні особливостей ескалації конфлікту, визначення його причин та прихованих мотивів.

Зауважено, що надання психологічної допомоги у вирішенні конфліктів між батьками та дітьми може бути організоване у трьох основних формах: психотерапевтична робота, яка полягає у наданні досліджуваним допомоги в налагодженні діалогу із самим собою; психологічне консультування, яке полягає у наданні допомоги в налагодженні діалогу з іншими людьми; психологічне посередництво, яке полягає у налагодженні діалогу між людьми – учасниками конфлікту.

Тільки спільними зусиллями психолога, дітей та батьків можна розв'язати конкретну ситуацію конфліктності та правильної поведінки сторін під час конфлікту. Комплексне охоплення психологічною роботою дітей та їх батьків як окремо, так і разом сприяє встановленню оптимальної міжособистісної взаємодії дорослих та дітей, навчить їх адекватно поводитися у конфліктних ситуаціях та успішно вирішувати суперечності з найменшими втратами для кожної з конфліктуючих сторін.

О.М. Чорна,
спеціальність 053 «Психологія»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.М. Старєва

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕКСПЕРИМЕНТ

Особистісне зростання індивіда не може відбуватися в ізольованому середовищі, адже його необхідною умовою є наявність розвинутих взаємин та стосунків зі значущими людьми, суспільними інститутами, засобами інформації. Як наслідок, ці взаємини стають поштовхом (свідомо чи несвідомо) до особистісного зростання особистості, мотивуючи нас до певних дій. Цей процес можна зобразити у вигляді поступових змін: від рефлексії, самооцінки, самосприйняття, самоствердження – до самосвідомості, усвідомлених соціальних мотивів, відповідальності, розуміння себе як носія суб'єктності та ідентичності. Згідно такого підходу, особистісне зростання можливе при достатньому ступені розвитку соціальної складової особистості. Як не згадати тут волонтерський рух в Україні під час війни? Яскравий приклад допомоги, підтримки ЗСУ, тимчасово переселеним людям, який набув масового характеру внаслідок того, що відомі люди, ЗМІ дали поштовх багатьом пересічним громадянам стати частиною великої спільноти справи.

Самозростання – це бажання стати кращою версією себе щодня, що включає в себе різні інструменти, техніки, процеси та практики (саморефлексія, оцінка та складання плану бачення життя, цілі особистісного та професійного зростання тощо). До внутрішньо-особистісних критеріїв зростання віднесемо:

- 1) розуміння себе (точне та критичне уявлення про себе, свій актуальний стан, думки, справжні бажання та переживання; здатність до самоаналізу з метою почуття та зрозуміти себе справжнього, вміння щиро позбутися власних ролей і захисних станів);
- 2) прийняття себе і визнання особистістю (довіра до себе як до

особистості на основі безумовної любові до себе; підтримуюча віра у власні сили і можливості, здібності; довіра до самостійного вибору та власної унікальності);

3) цілісність свого «Я» (єднання всіх аспектів життя людини, збереження конгруентності і цілісності «Я», захист від дії зовнішніх чинників);

4) динамічність (безперервний процес змін, розвиток, наявність динамічності всіх процесів, гнучкість та відкритість змінам; прийняття нового досвіду, прагнення до нього та збереження своєї ідентичності, та здатності до трансформацій);

5) відкритість та ширість внутрішньому досвіду переживань (усвідомлення внутрішньої реальності, своєї ідентичності та неповторності та прийняття своєї реальності; життя в теперішньому часі; свобода від впливу переживань та постійного аналізу минулих подій; свобода від впливу психологічних захистів, вміння ними керувати);

6) відповідальна свобода (відповідальність за свій життєвий шлях, його стратегію та плани; за вибір цінностей та настанов; незалежність від тиску зовнішніх оцінок, прийняття відповідальності за свою індивідуальність та розвиток);

До зовнішніх критеріїв віднесемо наступні:

1) соціалізованість (прагнення людини до соціальних взаємин, встановлення міжособистісних зв'язків, ширість та природність у спілкуванні, товариськість та здатність компетентно вирішувати міжособистісні протиріччя, гнучкість у спілкуванні задля можливості будувати стосунки з людьми на принципах взаємної вигоди);

2) творча адаптивність (проявляти творчу адаптацію до нового; уміння використовувати свої внутрішні можливості, проявляти творчі можливості у життєвих труднощах та ефективно їх долати);

3) прийняття інших (мати здатності приймати інших людей зі всіма їх перевагами і недоліками; проявляти пошану до своєрідності та інакшості людей; визнання безумовної цінності людини; толерантне та довірливе ставлення);

4) розуміння інших (здатність до адекватного, і водночас, диференційованого сприйняття навколошньої дійсності; прийняття всіх інших людей, їх права на свободу без стереотипів; готовність встановлювати міжособистісні взаємини на основі емпатії та розуміння).

Тож особистісна зрілість є складною, багатогранною, складно структурованою динамічною системою, що не припиняє формуватися протягом життя у процесі міжособистісної взаємодії. Зміст особистісної зрілості визначає спроможність людини до самопізнання через розвиток та наявність певних «інструментів», що здатні проникнути у зміст життя, надати йому сенсу.

Також важливо розуміти, що саме соціальна нестабільність є тим фактором, що змушує людину розвиватися, і основний вектор змін особистості полягає у переоцінці набутого досвіду, поведінки, цінностей. Під час складних процесів у суспільному житті не варто втрачати оптимізм, мотивацію, припиняти особисте зростання, адже кожен з нас у власній професійній сфері може тримати власний фронт у відповідальній для усієї країни час.

Головною метою нашого дослідження є експериментальна перевірка можливостей особистісного зростання засобами соціально-психологічного тренінгу молодих фахівців. Під час формування репрезентативної вибірки ми стикнулися з рядом негативних факторів. Перший, і найголовніший з них, це запровадження військового стану в Україні та глобальні переміщення населення. Другий фактор – це проведення констатувального та формувального етапів експерименту з молодими фахівцями, їх чисельність та можливості (фізичний та психічний стан).

З метою кращого вивчення даної теми під кутом професійного зростання освітян (бо ж саме вони завжди були джерелом розвитку наступного покоління, саме від них залежить великою мірою наше майбутнє, адже вони вкладають свій потенціал у своїх учнів, мотивуючи їх не лише до навчання, але й до саморозвитку) психологічне дослідження особистісного зростання було здійснено серед групи молодих та малодосвідчених педагогічних працівників (14 чоловік віком 20-30 років). Результати виявилися досить цікавими.

Майже третина педагогічних працівників працюють у напрямі

особистісного зростання і збереження здоров'я, вони спрямовані на цілі, які пов'язані з підвищеннем, підсиленням самоповаги, зміною свого характеру й особистості на краще. Вагомий показник мають прагнення, що пов'язані з досягненням чи реалізацією мети, бажанням відповідати стандартам майстерності, спробою зробити краще, ніж раніше. Значна частина респондентів прагне до професійного представлення себе. Вони застосовують техніки, які б спроявляли позитивне враження на інших, прагнуть бути соціально активними, розумними, цікавими та будують свій професійний імідж. Третина досліджуваних презентували прагнення, які відображають турботу та обов'язки перед іншими, прагнення мати міцні міжособистісними стосунками. Не залишили поза уваги і прагнення до продуктивності, творчому розвитку, цілеспрямованій і позитивній взаємодії з колегами, друзями, однодумцями. Третина має наміри до духовної самотрансценденції, прагнути виходити за межі себе, що охоплюють виміри усвідомлення рівності, єдності та універсальної. Завдяки процесу самотрансценденції особистість пізнає себе, вибудовує свій життєвий досвід, формує сенс існування, уточнює життєві цілі, здійснює розвиток та рух.

Виявлений критичний рівень розвитку особистісної зріlosti є невеликим, але свідчить про низькі показники за критеріями як: самосприйняття, контактність, креативність. Такі риси можуть стати перешкодою у встановленні контакту та спілкуванні з колегами, вплинути на побудову взаєморозуміння між ними, провокувати відчуття незадоволеності один одним. Отже, критичний рівень особистісної зріlosti негативно впливає на досягнення поставленої мети, унеможливлює розуміння інших людей, формує страх неприйняття, а спрямованість на свій внутрішній світ, його зміст та можливості розвитку не мають прояву. Високий рівень особистісної зріlosti визначається в першу чергу високими результатами за такими шкалами як: відповідальність, автономність, життєва філософія, креативність, а всі інші показники повинні бути на середньому рівні прояву.

Необхідно зауважити, що перший етап дослідження ми проводили у складних соціальних та економічних умовах (період втрати місця роботи,

зменшення соціальних контактів) спричинених ситуацією карантину та перспективою розгортання військових дій в Україні. Цим пояснюється кількість респондентів з низьким рівнем психологічного благополуччя через війну, які й призвели до перебудови особистісного сприйняття. Наші результати підтверджуються іншими аналогічними дослідженнями та свідчать про необхідність корекційно-розвивальної роботи з групою респондентів, які мають низький рівень психологічного благополуччя, який безпосередньо впливає на прояв особистісного зростання.

Емпіричні дослідження були проведені у трьох сферах: ціннісно-мотиваційній, когнітивно-афективній та когнітивно-регулятивній. Кореляційний аналіз дозволив встановити причинно-наслідкові зв'язки між компонентами особистісного зростання та суміжними чинниками, що сприяють розвитку або підтримці зростання. Встановлені взаємозв'язки за ціннісно-мотиваційною сферою (розвиток мотивів самопізнання й саморозвитку, орієнтація людини на саморозвиток, духовні цінності); когнітивно-афективною сферою (сформованість, розвинутість та диференціація життєвого простору, сформованість позитивного самоствалення, автентичність самопрезентації, відчуття психологічного благополуччя); когнітивно-регулятивною сферою (особистісна активність, рефлексивність, потенціал самозмін особистості).

Отже, можемо констатувати, що існує потреба у розробці та проведенні комплексних досліджень особистісного зростання молодих фахівців та розробці програм соціально-психологічного тренінгу, як неодмінній умові їх особистісного становлення, що ґрунтуються на принципах відкритості, конфіденційності, доводить свою ефективність, індивідуальну та групову рефлексивність, формує навички спілкування, управління емоційними станами, сприяє самопізнанню та самосприйняттю особистості та відображається в особистісному її зростанні.

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА, ПРАКТИКА

Т.М. Балан,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р філософ. в галузі псих.,
доцент В.М. Мазур

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства існує об'єктивна потреба соціуму розвивати фундаментальні, базові особистісні якості на ранніх етапах онтогенезу. З переходом до концепції особистісно-орієнтованого та індивідуалізованого навчання виникає необхідність в актуалізації особистісних аспектів навчання і виховання дітей з мовленнєвою патологією.

Старший дошкільний вік є періодом значних змін в особистісному розвитку дитини. У певному значенні цей період можна розглядати і як сенситивний, і як кризовий період. Він характеризується сенситивністю до зовнішніх впливів середовища, опосередкованістю уявлень про себе думкою дорослих, ситуацією успіху-неуспіху та ін. Поява нових форм діяльності, нових якостей особистості дитини, нових відносин до дійсності, до оточуючих, до себе самої і визначає її розвиток. В дошкільному віці відбувається активне формування язикової та мовленнєвої систем. В аспекті сучасної онтолінгвістики мовленнєвий розвиток дитини розуміється широко: як розвиток уміння розмовляти, тобто індивідуальної мовленнєвої здатності сприймати й продукувати мовлення; як становлення вміння вступати в діалогічні відносини та будувати діалог, тобто становлення комунікативної компетенції. Процес формування повноцінної мовленнєвої діяльності, умовою успішності якої виступає повноцінне спілкування дитини з оточуючими людьми, потребує від неї володіння мовними засобами, комунікативними навичками. Процес

оволодіння діалогом, а далі знаходження комунікативної компетенції, сукупності комунікативних навичок значно ускладнений у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями.

Серед контингенту дітей з тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку спостерігається тенденція до стійких труднощів у шкільному навчанні (особливо в опануванні предметів мовного циклу – читання, письма, рідної мови тощо), яка позначається на соціальній адаптації в цілому. На тлі обмеження комунікативної навички можуть виникати різноманітні поведінкові, емоційно-вольові, мотиваційні особливості, які певним чином слугуватимуть виникненню і закріпленню патологічної особистості у дитини з тяжкими порушеннями мовлення. Тому психологічний супровід дітей із ТПМ є нагальною психологічною і соціальною проблемою, особливо в сучасних умовах активного впровадження інклузивного навчання в Україні.

Дослідження особливостей різних сфер психічного розвитку дітей з порушеннями мовлення знаходимо в роботах Л.Є. Андрусишиної, Н.В. Базими, В.А. Калягіна, С.Ю. Коноплястої, О.О. Косякової, Р.Є. Левіної, І.В. Мартиненко, А.Г. Обухівської, Т.С. Овчиннікової, О.М. Потапенко, Л.І. Ружицької, Т.В. Сак, В.І. Селіверстова, Л.І. Трофименко, С.Н. Шаховскої, О.В. Шипілової, М.К. Шеремет та багатьох інших.

Незважаючи на чисельність наукових пошуків і їхні результати, на нашу думку, спостерігається недостатній обсяг застосування знань з питань особливостей психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення у процесі їх психологічного супроводу.

Численні наукові дослідження з питань психічного розвитку дітей з різними порушеннями мовлення засвідчують, що механізм та тяжкість мовленнєвого порушення тою чи іншою мірою відбуваються на розвитку у дитини усіх психічних процесів і функцій, формуванні її особистості. Одночасно з цим особливості розвитку самих психічних процесів здебільшого позначаються на проявах мовленнєвого порушення, перебігу, тривалості, ефективності цілеспрямованих заходів з розвитку і корекції мовлення дитини.

Значні мовленнєві труднощі обумовлюють не тільки уповільнення або викривлення загального розвитку дитини, а й можуть бути причиною виникнення похідних від первинного вторинних порушень розвитку, що ускладнюють структуру порушення в цілому і поглиблюють мовленнєве недорозвинення. З другого боку, виникнення похідних порушень психічного розвитку може значно ускладнювати встановлення фахівцем порушення первинного – мовленнєвого.

Чинне українське законодавство як тяжкі визначає низку порушень мовлення «осіб зі збереженим слухом та первинно збереженим інтелектом (алалія, дизартрія, ринолалія, афазія, заїкуватість, загальне недорозвинення мовлення I та II рівня) [1].

У дітей із тяжкими порушеннями мовлення відзначається вторинне відставання психічного розвитку на тлі нормального слуху та збережених передумов розвитку інтелекту. Загальний недорозвиток мовлення тяжкого ступеня, недостатнє володіння засобами мовленнєвого спілкування утруднюють спілкування дитини з навколошніми.

Таким чином, у спонтанних ситуаціях, коли комунікація зазвичай носить розвивальний вплив, для дитини з порушеннями мовлення такий природній розвиток мовлення виявляється утрудненим.

Важливо розуміти, що спонтанний розвиток дитини з тяжкими порушеннями мовлення відбувається на ускладненому мовленнєвими недоліками фоні. Ці ускладнення так чи інакше спотворюють загальний розвиток, позначаються на загальних здатностях дитини до засвоєння знань, на їх обсягу, на сформованості мисленевих процесів, які маскуються труднощами мовлення дитини і можуть бути вкрай невідповідними її потенційним можливостям.

Психологічні проблеми дітей із порушеннями мовлення на тлі неповноцінності мовленнєвої діяльності є факторами, що ускладнюють їхню соціальну адаптацію[2].

Увага спеціаліста (в першу чергу психолога, логопеда) має

зосереджуватися як на клінічній структурі мовленнєвого порушення, так і тих ускладненнях психічного і психологічного розвитку дитини, що безпосередньо зумовлені факторами, пов'язаними з порушенням мовлення, наслідками порушення спілкування через мовленнєві проблеми, які можуть негативно позначатися на формуванні особистості дитини.

Отже, завданнями психолога у процесі психологічного супроводу дітей з мовленнєвими порушеннями є:

1. з'ясування обтяженності і її міри мовленнєвої діяльності порушеннями в інтелектуальній сфері;
2. з'ясування стану сформованості когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер і співвіднесення їх із рівнем мовленнєвого недорозвитку;
3. встановлення взаємозв'язків між особливостями психічного розвитку дитини і проявами у неї мовленнєвого порушення;
4. встановлення міри впливу мовленнєвих порушень на спілкування дитини з дорослими й однолітками, на прояви поведінки та формування особистості;
5. встановлення співвідношення порушень із компенсаторним фоном психічного розвитку;
6. організація роботи з сім'єю дитини з ТПМ, усіма учасниками команди супроводу у закладі освіти з метою формування і корекції мовлення і всіх психічних процесів, що його обслуговують.

Література

- 1.Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 1.08.2018 № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Шеремет М.К., Базима Н.В., Мороз О.В. Мовленнєва тривожність дітей із тяжкими порушеннями мовлення як проблема теорії і практики корекційної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 29. С. 151–160. 31.

О.В. Беловол,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук О.А. Шевченко

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕНКІЇ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НEDOROZVINENNЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні реалії розвитку корекційної освіти в Україні визначають першочерговість вирішення питань, пов'язаних з всеобщим розвитком дітей з мовленнєвими порушеннями, розкриття їх творчого потенціалу, створення умов для самореалізації, саморозвитку, самовиховання та підготовки до шкільного навчання. У зв'язку з цим особливого значення набуває зміст таких документів, як Національна доктрина розвитку освіти ХХІ століття, Закон про дошкільну освіту, Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», Концепція Державного стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з вадами мовленнєвого розвитку, в яких передбачено такі пріоритетні напрямки щодо всеобщого розвитку особистості дитини-логопата, а саме створення умов для успішного засвоєння знань, своєчасне виявлення її природних задатків та здібностей, інтеграції сімейного та суспільного виховання.

На сьогодні проблема мовленнєвого розвитку дітей є особливо актуальною, оскільки за даними останніх досліджень близько 50% дітей шестиричного віку вступають до загальноосвітніх шкіл із порушеннями звуковимови (С. Конопляста, І. Марченко, О. Ревуцька, Ю. Рібцуна, В. Тищенко, М. Шеремет, А. Яковенко та ін.).

Численні дослідження свідчать про те, що навіть незначне відхилення у мовленнєвому розвитку дитини спричинює труднощі в засвоєнні навчальних програм з предметів мовного циклу, негативно впливає на засвоєння шестиричками шкільної програми, на формування особистості дитини, на процес соціальної адаптації, а також призводить до дисграфії та дислексій (К. Беккер, О. Дранкіна, Р. Левіна, І. Прищепова, Л. Спірова, В. Тарасун,

Н. Чередніченко, М. Шевченко, С. Яковлєв та ін.). Питання мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФНМ) висвітлені у численних дослідженнях з точки зору детального опису провідного дефекту – недорозвинення фонетико-фонематичної сторони мовлення (О. Гопіченко, О. Жильцова, Н. Жукова, Г. Каше, Р. Левіна, О. Мастиюкова, А. Нікашина, М. Савченко, Л. Спірова, Т. Туманова, О. Правдіна, Т. Філічева, М. Фомічова, Н. Чевельєва, Г. Чиркіна, А. Ястrebова та ін.).

В останні роки більшість науковців наголошують на необхідності проведення роботи з розвитку зв'язного висловлювання, мисленнєвих процесів, пізнавальної діяльності з метою підготовки дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ до школи (Л. Бетц, Г. Блінова, О. Гінжелюк, О. Дідусенко, В. Коноваленко, С. Коноваленко, Н. Мікляєва, А. Малярчук, І. Марченко, О. Ревуцька, І. Сергєєва, Л. Сазонова, К. Сєрова, Л. Федорович, С. Цуканова, О. Шевченко, М. Шеремет, Р. Юрова та ін.).

Узв'язку зорієнтацією логопедії на навчання виховання дітей із порушенням мовлення термін фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення визначається, як порушення процесів формування вимовної сторони рідної мови у дітей з різними мовленнєвими розладами внаслідок дефектів сприйняття й вимови фонем (Каше Г.А., Левіна Р.Є., Ястrebова А.В.).

Розвиток мовлення, у тому числі вміння чітко вимовляти звуки і розрізняти їх, володіти артикуляційним апаратом, правильно побудувати речення тощо, – одна з насущних проблем, що стоять перед дошкільним закладом.

Правильне мовлення – один з показників готовності дитини до навчання в школі, запорука успішного освоєння грамоти і читання: писемне мовлення формується на основі усного, і діти, які страждають недорозвиненням фонематичного слуху, є потенційними дисграфіками і дислексиками (діти з порушеннями письма і читання).

Подолання фонетико-фонематичного недорозвинення досягається шляхом

цілеспрямованої логопедичної роботи з корекції звукової сторони мовлення і фонематичного недорозвинення.

Система навчання і виховання дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненим мовлення включає корекцію мовленнєвого дефекту і підготовку до повноцінного навчання грамоти (Каше Г.А., Філічева Т.Б., Чіркіна Г.В., Коноваленко В.В., Коноваленко С.В., Шермет М.К.).

Програма навчання дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненим мовлення в закладах дошкільної освіти розрахована на 1 рік. Діти повинні засвоїти обсяг основних знань, умінь і навичок, який є необхідним для успішного навчання в загальноосвітній школі. Тому питання про ефективність корекційно-розвиткової роботи, що вимагає постійної досконалості, пошуку інноваційних технологій, залишається актуальним.

З.М. Бєлошицька,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДИТИНИ ІЗ ЗПР У ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасний стан розвитку теорії й практики інклузивної освіти характеризується об'єднанням наукових пошуків і зусиль, посиленою увагою до поглибленаого вивчення особливостей загального і психічного розвитку дітей із особливими освітніми потребами. Це вимагає від спеціалістів усіх галузей супроводу дитинства, пошуку нових ідей, методологій і технологій ефективної допомоги, підтримки та максимально можливого розвитку дитини для її успішного соціального й особистісного становлення. Збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами є актуальною соціальною проблемою.

Психолого-педагогічний супровід дитини як забезпечення оптимальних умов для її розвитку і входження у соціум є глибоко індивідуалізований процес, побудований на ґрунті наукових знань про загальні, типові та індивідуальні її

особливості, які формуються під впливом багатьох чинників: біологічних передумов її розвитку, особливостей педагогічного впливу, соціальної взаємодії у закладі освіти і в сім'ї і т. ін. Традиційно психологічне вивчення дітей з особливими освітніми потребами зосереджувалося на їхній пізнавальній діяльності, почасти – на регулятивних функціях, що було основним у забезпеченні навчання в умовах уніфікованого педагогічного процесу у спеціальній школі. Відповідно, сьогодні найбільше методично забезпеченими у психологічному супроводі дітей цієї категорії є діагностика і корекція пізнавальної діяльності дитини.

В Україні питанням запровадження інклузивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку присвячено багато праць як науковців так і практиків. У наукових працях А. Колупаєвої, О. Мартинчук, С. Миронової, К. Островської та ін. обґрунтовано теоретичні та практичні основи впровадження інклузивного навчання в заклади освіти України, підготовка фахівців до професійної діяльності в інклузивному освітньому середовищі, розроблення стратегії супроводу інклузивного навчання дітей з особливими освітніми потребами присвячені праці С. Альохіної, В. Бондаря, Е. Данілавічуте, виявлення шляхів фахової підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації вихователів, педагогів, корекційних педагогів, соціальних педагогів, психологів у галузі спеціальної освіти в умовах інклузивного освітнього простору висвітлено в роботах М. Альохіної, В. Гладуша, Т. Дегтяренко, І. Демченко, А. Колупаєвої.

Дослідженням феномену затримки психічного розвитку займалося багато вчених, серед яких можна особливо виділити таких науковців, як: А.Й. Григор'єв, Л.М. Блінова, В.В. Ковальов, Н.А. Бастун, І.Д. Бех, В.І. Бондар, Т.О. Власова, О.П. Вісковатова, С.В. Омел'яненко, Т.Д. Ілляшенко, В.В. Лебединський, М.В. Рождественська, В.І. Лубовський, Н.Ю. Максимова, М.С. Певзнер, С.О. Тарасюк, Т.А. Редибайм, Т.В. Сак, Г.Є. Сухарєва та ін.

Серед дітей зі стійкими труднощами у навчанні значну частину становлять діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Шкільна дезадаптація,

яку зумовлює хронічна неуспішність навчання, фактично ставить таких дітей поза навчальним процесом. За цих умов на тлі вкрай обмежених знань, умінь, інтересів виникають різні деформації особистості, поведінкові девіації, асоціальні нахили, агресивність. Попередження цихнебезпечних тенденцій у дітей із ЗПР потребує надання їм системного психолого-педагогічного супроводу

Психолого-педагогічний супровід дітей із ЗПР прямо пов'язаний з особливостями концептуального підходу до цього порушення у розвитку дітей: його причин, зокрема, впливу соціальних факторів на його виникнення та ускладнення, вікових особливостей, діагностики, перспектив корекції та залежності її ефективності від умов навчання.

Формування рис та поведінки особистості дитини із затримкою психічного розвитку не є результатом лише хворобливого стану її нервової системи. Перебуваючи під впливом мікросоціального середовища (сім'ї та найближчого оточення), в якому вона живе, одержуючи приклади взаємодії з іншими для наслідування, вона оволодіває відведеним їй місцем серед оточуючих (батьків, родичів, друзів, однокласників).

Особливості соціального розвитку дитини молодшого шкільного віку із ЗПР впливають на соціальний розвиток дитини та на її взаємовідносини з батьками, ровесниками і педагогами, а тому, потребують раннього дослідження та соціально-педагогічної роботи.

Дослідження проводилося упродовж 2021-2022 н.р. на базі Заводівського загального закладу середньої освіти Одеської області Березівського району Раухівського ОТГ (клас з інклюзивною формою навчання, в якому навчається одна дитина із ЗПР).

Передумовою у забезпеченні ефективності навчання дитини з особливими освітніми потребами є індивідуалізація освітнього процесу з урахуванням її індивідуальних потреб і можливостей, здібностей та інтересів, що забезпечується шляхом розробки індивідуальної програми розвитку. Це документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими

освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини задля визначення конкретних стратегій і підходів до навчання.

Таким чином, за результатами проведеного нами експериментального дослідження ми зробили висновок про те, що дитина із ЗПР в ході навчання в інклузивному класі підвищила свій рівень соціального розвитку, досягла позитивних змін у розвитку пізнавальних процесів, цьому посприяла як робота вчителів та батьків, так і включення дитини в розроблену та впроваджену нами програму індивідуального розвитку.

А.В. Борейко,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Підготовка майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклузивного навчання початкової освіти – результат та мета професійної підготовки у ЗВО, що включає сукупність знань про особливості розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями, володіння інноваційними технологіями, способами і прийомами роботи з цими дітьми в умовах інклузивної освіти, а також сформованість моральних, мотиваційних та вольових якостей.

Підготовка майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклузивного навчання початкової освіти може бути реалізована на практиці при використанні певних принципів. Принцип гуманізації та реалізації прав людини (цінність кожної особистості, рівність прав та можливостей, надання підтримки незалежно від психофізичного чи соціального статусу, релігійних переконань, етнічної належності, місця проживання), що означає врахування

соціо-політичних, соціо-культурних, психолого-педагогічних, інших чинників соціально-економічного розвитку суспільства, що впливають на структуру і зміст професійної підготовки педагогів, в цілому, та становлення системи професійної підготовки майбутніх логопедів.

Принцип демократичності професійної підготовки майбутніх логопедів, що полягає у створенні рівних, найбільш сприятливих для кожного студента, можливостей для засвоєння змісту навчальних дисциплін та прояву власних здібностей і власної творчої індивідуальності у близькому для себе виді діяльності, відкриття широких можливостей для його самореалізації. Принцип наступності у розробленні змісту підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної початкової освіти передбачає зв'язок змісту між базовою і варіативною частиною професійної освіти.

Принцип особистісної зорієнтованості професійної підготовки майбутніх логопедів, як системи розвитку їхньої індивідуальності, згідно із яким перевага у педагогічному процесі надається розвитку особистісних якостей: здатність вчитися; глобальне мислення; функціональна грамотність; культура людського спілкування; професійна універсальність та гнучкість; професійність як інтеграція загальної освіченості та ґрунтовних і широких спеціальних навичок і умінь; здатність застосовувати знання в конкретних ситуаціях; самостійність і критичність мислення; відповідальність, дисциплінованість, інноваційність, акуратність, прихильність до праці; підготовленість до невідомого майбутнього; здатність пристосовуватися до змін.

Принцип науковості зумовлює розроблення теоретико-методологічних основ професійної підготовки логопедів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби з ризиком виникнення порушень мовлення, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження організаційної моделі освіти, оцінка ефективності інноваційних технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи.

Принцип інтегративності видів знань (психологічних, педагогічних,

медичних тощо) передбачає врахування методологічного знання про професійну підготовку майбутніх логопедів із загально-філософськими, загальнонауковими та частково специфічними аспектами. Принцип урахування когнітивних стилів студентів передбачає опору на їх пізнавальний інтерес, спільний творчий пошук педагога і студентів, активізацію учасників навчального процесу й реалізацію процесу розвитку професійної індивідуальності суб'єктів.

Принцип контекстного навчання, що уможливлює зв'язок і наступність професійної підготовки із професійно-педагогічною діяльністю, життям та педагогічною практикою. Принцип міжвідомчої інтеграції та соціального партнерства, що сприяє координації дій різних відомств, соціальних інститутів, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції осіб з порушеннями мовлення.

На основі виділених принципів ми виокремили умови підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклузивного навчання початкової освіти: вивчення передового педагогічного досвіду (новаторський і дослідний підходи); вивчення результатів упровадження в практичну педагогічну діяльність досягнень психолого-педагогічної науки; вивчення передового педагогічного досвіду в регіональному інноваційному просторі; опанування основними поняттями і термінами інноватики (нововведення, інновація, інноваційний режим, інноваційний клімат та ін.); вивчення досвіду здійснення способів інноваційної діяльності, досвіду емоційно-ціннісного та особистісно-орієнтованого підходу до інноваційної діяльності; ресурсне та науково-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклузивної початкової освіти; розвиток позитивної мотивації до набуття практичного досвіду інноваційної діяльності; використання інноваційних форм і методів організації інклузивної освіти та способів взаємодії всіх суб'єктів цього процесу.

Успішність інноваційної діяльності залежить від дотримання

педагогічних умов – проведення диференційованої (управлінської) роботи, одночасно спрямованої на розвиток в логопеда та дітей розуміння важливості участі в інноваційній діяльності, розвиток відповідної цілеспрямованої рефлексії на базі накопичення емоційно-практичного досвіду.

Ресурсне та науково-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної початкової освіти реалізується завдяки орієнтації змістових можливостей викладання навчальних дисциплін на позиціонування ідей інклюзії. Реалізація цієї педагогічної умови також передбачає вдосконалення навчальних планів підготовки фахівців, що відображають логіку та наступність змісту навчальних дисциплін у підготовці майбутніх логопедів до інноваційної діяльності.

О.Ю. Буланча,
спеціальність «Спеціальна освіта»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У КОРЕНКІЇ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ

Мова – найважливіший засіб спілкування людей, засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявень. Психічні функції та здібності, людські форми поведінки, комунікація через мовлення не надані дитині віднародження. Вони формуються в перші роки життя під впливом цілеспрямованого виховання, навчання та умов життя в суспільстві. Як говорив В.О. Сухомлинський, без гри немає і не може бути повноцінного дитячого розвитку, адже гра – це величезне світло, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколошній світ.

Ігри мають велике значення в розумовому, моральному та фізичному вихованні дітей. Відомий лікар та педагог Є.А. Аркін звертав увагу на значення ігор у дітей для їх успішного фізичного виховання. Усвоїх працях він говорив,

що не може бути здорового розвитку у дитини бездіяльного, цікавого життя. Гра – це не тільки задоволення і радість, що само по собі дуже важливо. У грі дитина закріплює навички, якими нещодавно оволоділа, розвиває найважливіші сторони своєї психіки. Діти в грі відчувають себе самостійними, за своїм бажанням спілкуються з однолітками, реалізують і поглиблюють свої знання та вміння.

Граючи, діти пізнають навколишній світ, вивчають кольори, форму, властивості матеріалу і простору, знайомляться з рослинами, тваринами, адаптуються до різноманіття людських відносин. У грі розкриваються такі можливості, які ще не реалізуються у повсякденному житті. Це схоже на погляд у майбутнє. У грі дитина буває сильнішою, добрішою, витривалішою, кмітливою, ніж у багатьох інших ситуаціях. Ніколи гра не пропонує дитині вимог, які б та не могла виконати, і разом з тим вона потребує від певної напруги сил, що пов'язане з гарним самопочуттям, а це – залог здоров'я наших дітей.

Своєчасне оволодіння мовою – є основою розумового розвитку дитини, вона є запорукою повноцінного спілкування дитини з людьми. Різні відхилення мовленнєвого розвитку негативно позначаються на сприйманні мови, висловлюванні власних думок, оволодінні знаннями та формуванні особистості дитини. Мовлення маленької дитини формується в спілкуванні з дорослими. У процесі спілкування виявляється його пізнавальна і наочна діяльність. Оволодіння мовленням зміщує всю психіку малюка, вона дозволяєйому сприймати явища більш усвідомлено і довільно. Тому так важливо піклуватися про своєчасний розвиток мовлення дітей.

Чим багатше і правильніше мовлення дитини, тим легше її висловлювати свої думки, тим ширша її можливість в пізнанні дійсності, змістовні й повноцінні взаємини з дітьми і дорослими, тим активніше відбувається її психічний розвиток. Будь-яке порушення мовлення може відбитися на діяльності і поведінці дитини. Діти, що погано розмовляють, починають усвідомлювати свій недолік, стають мовчазними, сором'язливими, нерішучими.

Нині в Україні спостерігається тенденція до зростання мовленнєвих вад у

дітей. Мова регулює поведінку людини, контролює її вчинки, думки, дії. Тому відсутність мови накладає дуже тяжкий відбиток на все життя людини, а насамперед на загальний розвиток дитини. Дуже важливо вчасно проводити спеціальну корекційну роботу по збагаченню, активізації та уточненню словника дітей, з вадами мовленнєвого розвитку. Вона займає немалій час, потребує наполегливої праці, ефективність якої залежить від зацікавленості дитини. У дошкільному та молодшому шкільному віці можна забезпечити використання ігор та ігрових прийомів. За своїм характером вони мають відповідати цілям та задачам роботи по збагаченню, активізації та уточненню словника у процесі логокорекційної роботи з дітьми з вадами мовленнєвого розвитку.

Важливим методом розвитку мовлення дітей є дидактична гра. Дидактична гра – це гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом. Вона є одночасно і ігровим методом навчання дітей дошкільного віку, формою навчання дітей, самостійною ігровою діяльністю, та засобом всебічного виховання дитини. За допомогою дидактичних ігор відбувається активне сприймання запропонованого матеріалу. Ці ігри вимагають зосередженості уваги, кмітливості, влучності та швидкості пригадування, активності й адекватного використання мовлення. У процесі гри виробляються та розвиваються такі розумові операції як: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення.

Дидактична гра має свою структуру, яка відрізняє її від іншої діяльності дітей. Вона складається з ігрового задуму, ігрового завдання, ігрових дій та правил. Ігровий задум часто виражений у самій назві гри, інколи має форму ігрового завдання, або може виступати у формі інтелектуального завдання. Він викликає живий інтерес у дітей, збуджує їх активність. Ігрові дії у грі можуть бути дуже різноманітними відповідно до віку дітей. Вони становлять основу дидактичної гри – без них неможлива сама гра.

Отже, можна зробити висновок, що дидактичні ігри є необхідною умовою всебічного розвитку особистості та інтелекту дитини. У процесі гри діти

перебувають, по-перше, в ігрових стосунках, а по-друге, у реальних стосунках, які передбачають діалогічне спілкування, у дітей виникає потреба в мовленнєвому спілкуванні та закріплюються мовні навички. Найкращим засвоєнням нової інформації дітьми з проблемами звуковимови відбувається ненав'язливо, а саме в процесі гри. Не зважаючи на все, формування повноцінної мовленнєвої діяльності дітей за допомогою ігрових ситуацій є актуальною проблемою, що потребує подальшого дослідження, обґрунтування, розробки та перевірки умов їх організації, включення у виховний процес дошкільних закладів, вироблення рекомендацій щодо їх застосування батьками та педагогами.

А.С. Галаєва,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р філософ. в галузі псих.,
доцент В.М. Мазур

ВИХОВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Останніми роками у зв'язку із запровадженням концепції «Нова українська школа» посилилася увага до здоров'я учнів, насамперед до фізичного здоров'я, що відображену у одній із завдань концепції: збереження здоров'я школярів у процесі фізичного виховання. Турбота про власне здоров'я, його збереження стосується й учнів з інтелектуальними порушеннями, для яких характерні пасивність, безініціативність, відсутність інтересу, що проявляється у байдужому ставленні до власного здоров'я, відсутності позитивної мотивації до занять фізичною культурою. Звідси посилається увага до виховання в учнів з інтелектуальними порушеннями інтересу до фізичного виховання, уроків фізичної культури пов'язана зі станом їхнього психофізичного здоров'я, який негативно впливає на якість засвоєння школярами знань, умінь і навичок з усіх навчальних предметів.

Фізичному розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями та корекції притаманних їм недоліків розвитку присвячено роботи В. Грицюка, О. Дмитрієва, М. Єфименка, Б. Сермеєва, М. Козленка, В. Мозгового, Б. Шеремета. Заслуговують уваги погляди М. Козленка щодо прищеплення учням з інтелектуальними порушеннями інтересу до фізичної культури і спорту. Зокрема вчений визначив умови виховання у школярів інтересу до фізичної культури і спорту: застосування учителем на уроках фізкультури рухливих ігор, у ході яких діти мають можливість вільно, творчо здійснювати рухові дії в межах правил гри; досягнення учнями у процесі занять успіхів та усвідомлення їх, оскільки постійні невдачі призводять до згасання інтересу, особливо у ослаблених дітей.

Фізичні вправи – один із ефективних засобів покращення здоров'я та фізичної підготовки учнів, починаючи з первого класу, готовуючи першокласників насамперед до оволодіння читанням та письмом. Під час сидіння дітей за партою м'язи тривалий час перебувають у статичній напрузі, що негативно впливає на регуляцію вегетативних функцій організму. Учителю ж важливо підготувати руку дитини до письма, оскільки в дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються порушення дрібної моторики рухів пальців, координації кистей рук, що негативно проявляється на оволодінні процесом письма.Щоб зацікавити дітей до письма, використовують різноманітні ігри – основний метод підготовки руки дитини до письма, насамперед ігри- заняття, ігри-вправи.

Готуючи кожну дитину до письма, постійно треба робили паузи, проводили фізкультурні хвилинки, зважаючи на те, що «розвинувши дрібні рухи пальців і кистей рук, можна сподіватися, що процес письма викликатиме у дитини інтерес і даватиме втіху».

З метою прищеплення учням з інтелектуальними порушеннями інтересу до фізичної культури і спорту ми звернули увагу на якість проведення уроків, залучення учнів до фізкультурно-оздоровчих занять. Для визначення стану організації фізичного виховання та фізичної культури школярів з

інтелектуальними порушеннями, провели анкетування учителів-класоводів та учителів фізкультури. Результати свідчать, що з учнями досить рідко проводяться бесіди щодо профілактики захворювань, пов'язаних з малорухомим способом життя, бесіди про вплив рухової активності на здоров'я та фізичний розвиток. Бесіди щодо зміцнення здоров'я учнів проводяться «в залежності від рівня інтелекту школярів». Щодо форм позаурочної роботи, які є найбільш ефективними для виховання в учнів інтересу, потреби і звичок займатися фізичними вправами, учителі вважають «все, що стосується перебування дітей на вулиці, оскільки свіже повітря впливає». У процесі проведення уроків фізичної культури «виникають труднощі внаслідок порушень поведінки учнями, не вміння взаємодіями, не дотримання черги, проблема невміння працювати в парах, невміння орієнтуватися у просторі, часті істерики». З метою подолання труднощів учителі використовують наступне: «пояснення, особистий приклад, вимогливість, зауваження, заохочення, якщо хоче отримати приз, участь у змаганнях».

Зважаючи на отримані результати, ми запропонували учням виконувати фізичні вправи у поєднанні з віршованим текстом, з імітацією дій героїв відомих казок. Це сприяло розвитку пам'яті, мислення, мовлення, уваги. Імітація дій у віршах розвиває уяву, спостережливість та викликає в учнів особливий інтерес до виконання фізичних вправ, оскільки має багато спільног з ігровою діяльністю дітей і казками, які доступні для сприймання молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.

Отже, виховати інтерес до фізичної культури в учнів з інтелектуальними порушеннями можна завдяки зміні ставлення педагогів до проведення уроків фізкультури та фізкультурно-оздоровчих заходів на належному рівні; залучення батьків до систематичного збереження та зміцнення фізичного здоров'я дітей.

Ю.П. Донченко,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОРЕНЦІЇ ЗАЇКАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

На сучасному етапі модернізації вітчизняної державної спеціальної освіти відбуваються суттєві зміни. У спеціальних дошкільних навчальних закладах для дітей із порушеннями мовлення ці зміни увідповідності до Закону України «Про дошкільну освіту» стосуються обов'язкового освітнього рівня та змісту навчання. Ідеологія освіти дітей із вадами мовлення виникла на грунті сучасного розуміння прав людини. Такий підхід втілюється у тенденції до розвитку інтегративних підходів у навчанні дітей із мовленнєвими вадами.

На це вказують С. Конопляста, Н. Пахомова, В. Тарасун, В. Синьов, М. Шеремет та ін. Ця тенденція зумовлена ратифікацією міжнародних декларацій, прийняттям українських законодавчих актів, що виголошують сприяння організаційній перебудові освіти у напрямі впровадження інтегрованого та інклузивного навчання дітей із порушеннями психофізичного розвиту (В. Бондар, А. Колупаєва, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко, С. Федоренко, Л. Фомічова та ін.).

Заїкання є одним із тяжких психофізичних розладів мовлення, яке, зазвичай, виникає у дітей у період інтенсивного формування мовленнєвої функції (від 2 до 6 років) і за відсутності необхідної допомоги та хроніфікації патологічного процесу може зберігатися довгі роки. За даними Британської асоціації заїкання (British stammering association) різними видами невротичних мовленнєвих розладів страждає від 1 до 3% жителів Європи. Аналогічна ситуація значною мірою спостерігається і в Україні. Проте, не дивлячись на всю актуальність цієї проблеми, етіологія та патогенез заїкання залишаються недостатньо вивченими. Цей висновок стосується також механізмів його патогенетичної і педагогічної корекції.

У сучасній спеціальній методиці комплексний медико-психологопедагогічний підхід до проблеми заїкання є системою чітко означених і узгоджених між собою засобів взаємодії різних фахівців: лікаря, логопеда, психолога, спеціаліста з логопедичної ритміки, фізіотерапевта, соціального працівника. Різноманітність логопедичних методик подолання заїкання обумовлена складністю структурних проявів цього мовленневого недоліку та ще недостатнім рівнем знань про його природу. Зважаючи на складність цього дефекту та вагомість наслідків, до яких воно призводить, корекція заїкання має величезне значення. І сьогодні в системі спеціальної освіти продовжується пошук і розробка нових технологій навчання та виховання дошкільників із заїканням.

Серед різноманітних засобів корекції, пов'язаних із використанням різних видів мистецтва, одне з важливих місць займає театралізована діяльність, яка сензитивно відповідає вимогам дитини щодо ігрової діяльності, відображує навколишній світ найбільш зрозумілими для неї засобами та сприяє широкій колективній інтеракції. У класичних традиційних і сучасних дослідженнях вказується на тісний взаємозв'язок заїкання з психофізичним станом дитини, її особистістю в цілому, з її відношенням і установками на оточення.

Доведено, що виникнення стресу в комунікативній ситуації сприяє формуванню у хворого відношення до ситуації спілкування як до проблемної (O. Pay). Логофобія з'являється лише при думці про мовлення й є одним із головних і поширених механізмів невротичного заїкання. В основі ж неврозоподібного заїкання виявляють ознаки ураження головного мозку. Ступінь тяжкості заїкання визначають можливістю володіння плавним мовленням у різних видах мовленневого навантаження (Г. Волкова) або за ступенем фіксації на своєму дефекті, враховуючи ступінь невротичних розладів (В. Селіверстов, В. Шкловський, Р. Юрова та інші). У загальній проблемі заїкання особливе місце посідає дошкільний вік, найуразливіший для дитячої психіки та сензитивний для розвитку мовлення.

Характеризуючи дітей із заїканням, більшість авторів відмічає, що поряд із відставанням у розвитку рухових здібностей, загальної і мімічної моторики, орального праксису, їм притаманна роздратованість, вередливість, боязкість, у різному ступені порушення емоційно-вольової сфери, усамітненість, почуття власної неспроможності. Це спонукає дослідників, зважаючи на загальновизнані методи корекції заїкання, шукати нетрадиційні шляхи подолання цього мовленнєвого порушення, використовуючи усі компенсаторні можливості організму дитини. Так, широкого розповсюдження набуло використання музичних засобів виховання: промовляння слів, фраз під музику, співи, заняття з музичним супроводом з ритмічними рухами рух, ніг, тулуба, а в подальшому – поєдання цих рухів зі співами, мелодекламацією невеличких театралізованих композицій із використанням сольного співу, хороводів тощо

Джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань і відкриттів дитини є й театралізована діяльність. Відносно дошкільного віку вона розглядається як художньо-мовленнєва діяльність, пов’язана зі сприйманням і відтворенням засобами театралізованого мистецтва образів, які створюються після знайомства з літературними творами. Її засобами вираження є міміка, жести, пантоміміка. Театр – синтетичний вид діяльності, який поєднує в собі слово, образ, музику, танець, малювання. Дитина, яка займається театралізованою діяльністю, повинна володіти такими духовними силами людини, як емоції, почуття, уява, фантазія, інтелект. Цього визначення притримуємося і ми. В. Зеньковецький зазначав, що в процесі корекційного навчання старших дошкільників із порушеннями психофізичного розвитку засобами театралізованої діяльності проходить особлива, своєрідна для кожного випадку зміна структури дефекту. Спочатку – перебудова вищих психічних функцій за допомогою художнього сприйняття, потім – пам’ять і словесне мислення. Театралізована діяльність дозволяє дитині перевтілюватися та вирішувати різні проблемні ситуації опосередковано від особи будь-якого персонажу. Це допомагає дітям подолати боязкість, невпевненість у собі, сором’язливість,

сприяє розвитку плавного виразного мовлення й комунікації, дає поштовх до розвитку пізнавальної діяльності. Між тим, проведений нами аналіз наукових джерел свідчить про те, що при всьому розмаїтті питань організації корекційної роботи з усуненням заїкання недостатньо дослідженою залишається проблема використання театралізованої діяльності у якості засобу корекції зазначеного порушення мовлення. Це зумовило необхідність розробки відповідної експериментальної методики.

Отже, основними психолого-педагогічними умовами, що забезпечують ефективність корекції заїкання старших дошкільників засобами театралізованої діяльності були визначені такі:

- 1) створення спеціальної методики, спрямованої на формування готовності дітей до театралізованої діяльності;
- 2) організація спеціального предметно-ігрового середовища в різних умовах;
- 3) диференційований підхід до дітей із врахуванням форми заїкання, ступеня фіксованості на мовленнєвому дефекті, характеру, особистісного розвитку, емоційного стану, темпу розвитку;
- 4) психологічний супровід (бесіди з дітьми, елементи ігротерапії, музикотерапії як засобу нормалізації емоційного стану, подолання страхів рухових і мовленнєвих порушень);
- 5) дотримання єдності у формуванні уявлень, почуттів, емоцій, навичок поведінки у дітей із заїканням в процесі залучення різних засобів театралізованої діяльності до всіх видів роботи в дошкільному навчальному закладі;
- 6) підбір завдань, під час виконання яких основною установкою є отримання задоволення, розвиток потреби у розширенні взаємодії і створення мотивації до спілкування.

Н.О. Дульченко,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У США ТА УКРАЇНІ

Інклюзія визнана розвиненою, гуманною та ефективною системою освіти не лише дітей з особливими освітніми потребами, а й здорових дітей. Інклюзія дає право освіту кожному незалежно від відповідності чи невідповідності критеріям освітньої системи: діти перебувають у колективі, вчаться взаємодіяти друг з одним, вибудовувати взаємовідносини, разом із педагогом творчо вирішувати освітні проблеми. Можна з упевненістю сказати, що інклюзивна освіта розширює особистісні можливості всіх дітей, допомагає виробити такі якості як гуманність, толерантність, готовність до допомоги. Інклюзивна освіта є принципово новою системою, де діти та педагоги працюють над спільною метою – доступною та якісною освітою для всіх без винятку дітей.

Незалежно рівня розвитку держави проблеми реалізації інклюзивного освіти схожі. Досвід США може дати ґрунт для пошуку нових шляхів розвитку інклюзії в Україні. Його безумовними перевагами є наступні: створення у загальноосвітньому закладі спеціальних умов навчання для дітей з особливими освітніми потребами; створення гнучкого адаптивного освітнього середовища, яке може відповідати освітнім потребам усіх дітей даної освітньої установи; навчання в умовах загальних груп або класів з наданням дитині необхідної психолого-педагогічної підтримки профільними фахівцями; підготовка учнівського, педагогічного та батьківського колективів до прийняття дітей з ООП та створення таких умов навчання, які були б комфортними для всіх дітей та сприяли досягненню максимального рівня розвитку, а також соціальної реабілітації дитини та її інтеграції в суспільство; формування у співтоваристві (група, клас, дитячий садок, школа) навичок толерантності, тобто, терпимості,

милосердя, взаємоповаги.

Разом з тим, необхідно констатувати також наявність певних недоліків, яких в ідеалі не повинно бути, оскільки інклюзивна освіта сприяє покращенню якості життя дітей, особливо дітей із соціально вразливих груп та оздоровленню суспільства в цілому. Зокрема, незважаючи на сорокарічний період існування програми «Інклюжн», у США все ще не досягнутий бажаний рівень спеціальних педагогічних компетенцій масового вчителя. Досі спостерігається неявний опір в освітній практиці масових шкіл. Спостерігається нестача вчителів, їх недостатня готовність працювати з дітьми, які мають особливі освітні потреби, відсутність можливостей професійного зростання.

У США школа сама обирає, якими способами вирішуватиме завдання інклюзивного освіти та враховує очікувані можливі потреби всіх учнів ще на етапі планування своєї діяльності. Це безперечно плюс, але основними труднощами під час реалізації інтеграційних інновацій є висока вартість інтеграційних програм і навіть відсутність повної ясності про джерела їх фінансування, додатковою складністю є складна система бюрократичних взаємодій між різними реабілітаційними структурами та школою.

Спостерігається нестача кваліфікованих педагогів, незважаючи на те, що коледжі та університети щороку випускають нових спеціалістів у цій галузі. Цю ж проблему констатуємо і в Україні. Саме тому останнім часом педагоги інших дисциплін проходять підвищення кваліфікації з тим, щоб мати можливість працювати з дітьми з особливими потребами. В університетах та школах проводяться тренінги з вчителями, покликані допомогти у навчанні дітей-інвалідів.

Одним із слабких місць інклюзивної освіти як в Україні так і у США визнається психологічна допомога сім'ї дитини з ООП, яка все ж часто відчуває відторгнення, розчарування та соціальну ексклюзивність. Шкільний психолог працює у тісній співпраці з соціальними та реабілітаційними службами, що має позитивно позначатися на психологічному стані дитині, але культура

взаємовідносин у школах залишається проблематичною. Все ще існує бар'єр у толерантному ставленні суспільства, особливо школярів до дітей-інвалідів. Проте вектор розвитку інклюзивної освіти США не змінюється.

Ніхто не вимагає від дитини з проблемами навчання того, що вона буде вчитися на тому ж рівні, що і всі інші. Все залежить від вибору конкретної установи у конкретному штаті. Тобто загальна шкільна система є: це однакова кількість років та предметів. А програми та методичні посібники розрізняються, тож способи вирішення освітніх завдань – це особиста справа кожної школи.

Отже, розвиток системи інклюзивної освіти в Україні потребує принципових змін. Досвід передових країн має бути маяком у прагненні успішної реалізації інклюзивної освіти в нашій країні. На сьогоднішній момент можна виділити кілька бар'єрів для інклюзивної освіти в Україні: відсутність гнучких освітніх стандартів; невідповідність навчальних планів особливим освітнім потребам дитини; відсутність спеціальної підготовки педагогічного колективу освітнього закладу загального типу, незнання основ корекційної педагогіки та спеціальної психології; відсутність у педагогів уявлень про особливості психофізичного розвитку дітей з ООП, методики та технології організації освітнього та корекційного процесу. Разом з тим, інклюзивна освіта – це шанс досягти кращого майбутнього для всіх українських дітей.

Слід додати також, що враховуючи процеси інвалідизації в Україні, які стрімко відбуваються через військовий стан і активні бойові дії, найближчим часом країна та суспільство зіштовхнуться з новими, можливо, унікальними труднощами в сфері інклюзії: питання соціального забезпечення, питання архітектурної доступності та універсального дизайну, питання соціалізації та професійної переорієнтації, тощо.

С.О. Жадик,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ РУК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ КОНСТРУКТИВНИХ ІГОР

Метою формувального експерименту є пошук ефективних педагогічних умов та розробка моделі розвитку дрібної моторики рук дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор.

Для досягнення мети ми окреслили ряд завдань, необхідних для її розв'язання:

- 1) визначити наукові підходи, основні принципи побудови пропедевтичної роботи щодо корекції порушень у розвитку дрібної моторики;
- 2) розробити напрями, зміст та методику корекційно-розвивального впливу, спрямованого на розвиток дрібної моторики у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор;
- 3) впровадити розроблену модель у практику та визначити динаміку у сформованості дрібної моторики рук дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор.

Під час реалізації завдань дослідженнями враховували *педагогічні й психологічні умови*, які є базовими для розвитку моторики у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор:

- 1) планування завдань через поступове їх ускладнення (у зоні найближчого розвитку);
- 2) постійне чергування та варіативність вправ; використання різних видів опор (наочних, словесних, графічних, комп’ютерних технологій), ігрових прийомів з метою переносу і практичної реалізації набутих знань у нових ігрових ситуаціях, формуючи динамічний стереотип відповідно певної набутої навички;

3) розвиток зорово-просторового гнозису, мнезису і праксису; причинно-наслідкових зв'язків, оперативної пам'яті, сприймання, довільної уваги, тактильної чутливості.

Реалізація завдань дослідження до побудови моделі будувалась з урахуванням індивідуальних особливостей дітей, проводилась паралельно з основною корекційною діяльністю і включає в себе наступні види робіт: розвиток дрібної моторики, розвиток тактильної чутливості, підготовка руки до письма.

Реалізація зазначененої мети базується як на загальних педагогічних принципах так і на спеціальних принципах корекційної педагогіки.

Принцип системного підходу до корекційно-педагогічної діяльності. Застосування зазначеного принципу передбачало створення інноваційного освітнього середовища, яке ґрунтуються на системному поєднанні педагогічних, психологічних і медичних аспектів.

Принцип єдності корекційних, профілактичних і розвивальних завдань, де системність і взаємозумовленість завдань відбиває взаємозв'язок розвитку різних сторін особистості дитини. Своєчасно вжиті превентивні заходи дозволяють уникнути непотрібних ускладнень в його розвитку і поведінці.

Організація корекційної роботи повинна бути спрямована на створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації потенційних можливостей гармонійного розвитку особистості дитини.

Принцип єдності діагностики та корекції визначає необхідність комплексного обстеження дитини, яке є передумовою корекційної роботи.

Розвивальний принцип. Корекційний вплив одночасно спрямований на відновлення порушеної ланки, на вдосконалення вже наявних і на розвиток (формування) нових умінь та навичок, необхідних для повноцінного розвитку моторно-мовленнєвої діяльності дошкільників.

Діяльнісний принцип. Реалізація діяльнісного принципу дозволила визначити тактику корекційно-розвивального впливу, вибір засобів та способів

досягнення поставлених цілей. Корекційно-розвивальна робота ґрунтується на визнанні розвитку особистості в діяльності. Активна діяльність дошкільників з порушеннями мовлення передбачає сукупність використання вправ та завдань з розвитку моторно-рухової сфери в межах провідної для віку діяльності – ігрової. Робота за даним принципом здійснювалася з урахуванням зони актуального розвитку і була орієнтована на зону найближчого розвитку дитини з порушеннями мовлення.

Принцип комплексності передбачає одночасне вирішення декількох завдань у структурі одного заняття: розвиваючих, корекційних та виховних.

Принцип індивідуального підходу полягає в ретельному вивчені кожної дитини перед початком корекційно-розвивальної роботи, а також у побудові методики на базі основних закономірностей мовленнєвого розвитку з урахуванням сенситивних періодів. Вибір завдань здійснюється відповідно до віку та індивідуальних можливостей дитини. Вживаються заходи заохочення і стимуляції дітей до активної роботи, спрямованої на пробудження і розвиток природних здібностей дитини.

Принцип ієрархічності рухового розвитку з теорії М. Бернштейна про рівні побудови рухів відображає не лише наявну філогенетичну послідовність формування рухових функцій у дитини, а й засвідчує, як кожен новий рівень управління рухами надбудовується над уже наявним, що відповідає за більш примітивні контингенти рухів.

Загально-педагогічні принципи: науковість, активність, свідомість і умотивованість (провідні принципи дидактики); принцип доступності; принцип наочності, систематичність та послідовність.

Згідно з означеними принципами була побудована модель розвитку дрібної моторики рук дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор, яка висвітлює взаємозв'язок розвитку рухової і вербалної сфери в процесі конструктивних ігор.

На першому етапі – підготовчому, метою якого булоформування

мотивації до занять та розвитку дрібної моторики.

Основними напрямками роботи на даному етапі був розвиток дрібної моторики засобами конструктивних ігор.

Реалізація першого етапу передбачала використання таких форм, методів та прийомів:

Методи та прийоми: пальчикова гімнастика; робота з дрібними предметами – візуальна та тактильна (квасоля, палички, крупи та ін.), використання ліплення, ниткографії, синельної проволоки, малювання, конструювання з паличок символів, геометричних фігур, образів предметів.

Форми роботи з дітьми: індивідуальні та підгрупові корекційні заняття, конструктивні ігри.

Педагогічні умови, які сприяли реалізації мети підготовчого етапу: створення мотивації до занять (ігрові сюрпризні моменти, наліпки, створення проблемних ситуацій); єдність корекційних, освітніх та виховних завдань щодо формування моторних функцій; розвиток дрібної моторики традиційними і нетрадиційними засобами (конструктивні ігри, кінетичний пісок, пластилін, природний матеріал, синельна проволка).

Другий етап – формувальний, його мета – розвиток тактильної чутливості в процесі конструктивних ігор та пісочної терапії.

Основними напрямками роботи на даному етапі було: координувати рухи руки, продовжувати розвивати тактильну чутливість в процесі самомасажу, конструктивних ігор та пісочної терапії.

Реалізація другого етапу передбачала використання таких форм, методів та прийомів: форми: конструктивні ігри, пальчикові ігри, ігри-прави, ігри-заняття, індивідуальна робота; методи та прийоми: пальчикові ігри та вправи, самомасаж, розвиток тактильної чутливості в процесі взаємодії з предметами різних матеріалів та різної температури, пісочна терапія.

Педагогічні умови, які сприяли реалізації мети формувального етапу: створення ситуації успіху; різноманітність та варіативність дидактичного

матеріалу та прийомів корекційної роботи; конструювання графічних символів різними засобами;

Третій етап – завершальний, мета якого - корекція моторного праксису, просторових орієнтацій та оптико-просторового сприймання засобами конструктивних ігор.

Основними напрямками роботи на даному етапі був розвиток моторного праксису; розвиток оптико-просторових уявлень, аналіз обмеженого простору, активізація вміння працювати за схемою (ігри квесті з картою)

Реалізація третього етапу передбачала використання таких форм, методів та прийомів: форми: індивідуальні та підгрупові заняття, індивідуальні завдання, конструктивні ігри; методи та прийоми: ігри на орієнтування у просторі, формувати уявлення про симетрії, при домальовуванні, вибудовуванні (копіюванні) другої половини (лівої чи правої); (вправи «виклади симетричну фігуру», «намалюй симетричну фігуру», вправа «виклади логічний ряд»), конструктивні ігри з різними матеріалами.

Педагогічні умови, які сприяли реалізації мети формувального етапу: використання різних видів діяльності, що дозволяє опосередковано здійснювати корекційний вплив; послідовність та систематичність формування та закріплення умінь та знань, автоматизація набутих умінь і навичок; індивідуальний та диференційований підхід.

Розглянемо особливості впровадження запропонованих методів, прийомів та педагогічних умов.

На першому етапі для досягнення поставлених завдань ми використовували різноманітні форми роботи. На індивідуальних заняттях з дітьми включали завдання щодо розвитку дрібної моторики рук засобами конструктивної діяльності

Для максимальної ефективності занять з конструктивної діяльності було дотримано такі вимоги: кожне заняття повинно мати сформовану тему, мету, завдання (на кожному заняття має бути новий матеріал, повторення пройденого

матеріалу); зміст методичного матеріалу повинен відповідати темі, завданням, бути зрозумілим всім дітям, бути пов'язаним з життям і діяльністю дошкільників; методи роботи на занятті мають бути підібрані з урахуванням вікових та мовленнєвих особливостей дітей, сприяти розвитку інтелектуальної діяльності; на всіх заняттях відстежується якість та кількість засвоєної інформації, формування умінь і навичок дрібної моторики; заняття має проходити з використанням наочних посібників, тактильних відчуттів, технічних засобів; на кожному занятті повинна дотримуватися чітка структура, правильним розподілом хвилин між частинами заняття, повинна проводитись фізхвилинка; протягом заняття використовувати завдання на розвиток дрібної моторики дошкільників.

У корекційній роботі з розвитку дрібної моторики рук у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, враховуючи індивідуальні особливості дітей, ми використовували конструювання з різноманітних видів конструктора як ефективний засіб подолання порушень у розвитку дрібної моторики рук.

Під час проведення занять з ознайомлення з навколошнім світом, формування елементарних математичних уявлень, просто ігор у групі були проведенні наступні ігри-конструювання на розвиток дрібної моторики

Другий етап був направлений на розвиток тактильної чутливості в процесі ігрової конструктивної діяльності та пісочної терапії.

Третій етап був направлений на формування моторного праксису та розвитку оптико-просторових уявлень. Для вирішення цієї мети ми розділили роботу на два етапи:

1 етап – розвиток моторного праксису;

2 етап – розвиток оптико-просторових уявлень

Корекція та розвиток дрібної моторики пальців і кистей рук, а також зорово-моторної координації удітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення була важливою складовою у системі корекційної роботи, зважаючи на

низький стан сформованості у дітей експериментальної групи дрібної моторики, з одного боку, а також враховуючи ту надзвичайну роль, що відіграє моторний праксис у формуванні повноцінного мовленнєвого та психічного розвитку дитини.

Розвитку моторного праксису на кожному занятті приділялось близько 5 хвилин. Діти мали виконати не більше 2-3 вправ тривалістю від 2 до 3 хвилин кожна.

Формування просторових уявлень пов'язані з використанням різних систем орієнтації у просторі. Базовою найбільш природною, онтогенетично більш ранньою та закріпленою всім досвідом людини системою орієнтації є схема тіла.

Ігрові прийоми, створені для розвитку просторових уявлень за перцептивними діями. Ці вправи є необхідним етапом розвитку оптико-просторових уявлень, виконуючи які дитина може творчо маніпулювати різними об'єктами. Конструюючи цифри та літери з мозаїки, пластиліну, дроту в ігровій формі здійснюється підготовка до навчання у школі.

На третьому етапі проводилась робота із закріплення набутих умінь і навичок.

Отже, розроблена модель розвитку моторики у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор багатоаспектна за змістом, носить комплексний характер.

Зазначена модель є систематизованим комплексом, який дозволяє ефективно проводити пропедевтичну роботу розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку.

Таким чином, розроблена модель розвитку дрібної моторики рук у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами конструктивних ігор, на наш погляд, сприятиме вдосконаленню корекційно-логопедичної роботи у цьому напрямку.

О.М. Іванова,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент О.А. Шевченко

**ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ
АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«ЛОГОПСИХОЛОГІЯ»**

Складна соціально-економічна ситуація та нарastaюча криза, зумовлені військовими діями в Україні, в розумовому, соціальному та матеріальному середовищі життя викликали серйозні зміни у світогляді та ціннісних орієнтаціях наших співвітчизників. Багато родин зазнали справжнє лихоліття війни: примусове розлучення сімей, вимушене переселення в інші міста та країни, воєнний стан та проходження військової служби багатьма чоловіками, загибель великої кількості людей і переживання втрати рідними загиблих, руйнація помешкань та втрата усталеного ритму життя.

Спеціальна освіта сьогодні як ніколи на часі, адже в умовах війни і невизначеності посилилися чинники травматизації дитячої психіки та появи невротичної симптоматики, що негативно позначається на мовленні дітей. Головним гаслом дисципліни «Логопсихологія» залишається: «Лікувати необхідно хвору людину, а не лише її мовлення», тому впродовж переддипломної практики ретельно виявляли причинну детермінованість появи мовленнєвих порушень у дітей, зокрема, в умовах війни.

Якщо здійснити коротку ретроспективу, то слід наголосити, що Логопсихологія виникла як практична прикладна дисципліна, у зв'язку з необхідністю надання психологічної допомоги особам, що мають порушення мови. У виокремленому контексті нам імпонує ідея З. Фрейда, який «використав психоаналіз описок і обмовок, а зайкання (психоневроз) із точки зору психоаналізу, пояснив як символічний прояв небажання людини вступати в мовну взаємодію зі світом, сповненим небезпек» [3, с. 4]. Тому в сучасних умовах вивчення Логопсихології передбачає, в першу чергу, готовність

майбутніх фахівців до змін і діяльності в умовах невизначеності, з опорою на комплексний підхід.

Так, наприклад, при розгляді теми «Характеристика тривоги. Тривоги і страхи в осіб з порушеннями мови» слід враховувати сучасний перебіг подій. Так, згідно з поглядами сучасних психологів, тривожність і страх – близькі явища. Це емоційні реакції, що виникають на підставі умовного рефлексу. Вони створюють підґрунтя для широкого спектру інструментальних реакцій уникнення, завдяки чому й відбувається соціалізація індивіда, а в разі закріплення неадаптивних форм поведінки виникають невротичні та психічні порушення. Стимулами, що викликають реакції страху в дітей, є позбавлення опори («рефлекс страху» за В. Штерном), шум, гучні звуки, а також дотики типу легкого поштовху до дитини, коли вона прокидається чи засинає. Усе це відбувається на рівні умовних рефлексів (Ж. Прейер) [2, с. 14]. Таким чином, під час вивчення курсу «Логопсихологія» слід враховувати специфіку розвитку пізнавальної сфери дошкільників з порушеннями мови, специфіку розвитку емоційно-вольової сфери та особливостей спілкування дошкільників з порушеннями мови в умовах війни та вимушеної переселення, на фоні змін і втрат.

Перспективним і найбільш екологічним, на нашу думку, в ході вивчення дисципліни «Логопедія» є впровадження арт-терапевтичних технологій.

Висока перспективність методу арт-терапії спостерігається при неврастенії, істерії та фобічних невротичних розладах [1]. Доцільно використовувати такі арт-терапевтичні вправи для дітей з проявами неврозу:

1. Вправи з ізотерапії: «Мій страх», «Мое безпечне місце». Для виконання потрібні матеріали: аркуш паперу, олівці, фломастери, фарби, пензлики. При малюванні своїх страхів зменшується напруга і тривога, а коли дитина розповідає про свій образ страху, то знаходить можливості його контролювати чи взагалі подолати. Важливо далі, щоб дитина не знищувала свій малюнок страху, а трансформувала у позитивний образ наприклад, зробити образ страху смішним, добрым. Малюючи своє уявне безпечне місце, діти заспокоюються,

знімається стрес, розширяються межі бачення ситуацій, адже тепер у них є те комфортне місце, де вони завжди будуть в безпеці [1].

2. Вправа з ліплення «Моя злість та моя радість». Матеріали: солоне тісто чи пластилін, стеки, фарби, пензлі. Дітям пропонується зліпити образи зlostі та радості. Це можуть бути фігури тварин, рослин, явищ, предметів, або абстрактні, які мають символічне значення для дитини. Важливо, щоб після виконання, дитина презентувала свою роботу, розказала які почуття викликав процес ліплення та які зараз, що хочеться зробити зі своїм творінням. Дрібна моторика пальців розслабляє тіло, координуються рухи, трансформується деструктивна енергія у соціально-адаптивну форму діяльності, що дуже важливо для дітей-невротиків.

3. Танцювальна вправа «Танець стихій». Матеріали: музика різного ладу та ритму, просторове приміщення. Інструкція: за командою ведучого учасники під певну музику починають інтенсивні рухи всім тілом. Плавність і ступінь інтенсивності обирається кожним учасником довільно. По команді «Вогонь» учасники починають рухи, які, на їхню думку, відповідають даній стихії. Потім вони виконують рухи стихій «Повітря», «Вода», «Земля». Наприкінці вправи потрібно в руках поєднати всі стихії разом. Наприкінці обговорення: яку стихію було важче представити в руках, чому? Які враження, емоції викликала дана вправа, як реагувало тіло на різні рухи? Ця вправа дає дітям можливість відчути свій настрій, свій стан, передати його партнерам по спілкуванню.

4. Для дітей, яким складно переживати травму, впоратися з болем, втратою та руйнуваннями, дітей, які виїхали із окупованого міста або з місць, де велися активні бойові дії, у роботі психолога можна використовувати Хібуки терапію. Автор запатентованої методики – доктор ШайХен-Гал. Психолог працював у таборі для евакуйованих з півночі Ізраїлю під час Другої Ліванської війни, якому доручили лікувати близько трьох тисяч травмованих дітей. Тому, було прийнято рішення про пошук універсального способу лікування дітей від травмуючих подій.

Хібукі – це іграшка, цуценя з довгими кінцівками та сумним виразом обличчя, завдяки якій можна огорнути дитину обіймами та у ході гри «перенести» свою травмуючу подію та прожити її за допомогою іграшки. Основними функціями терапії є: відчуття тепла та затишку; безпеки та захищеності; комфорту та заспокоєння; спонукання позитивних емоцій; розвиток тактильних відчуттів; розвиток творчого мислення та фантазії; друг, який завжди поруч. Одним із важливих аспектів Хібукі є важливість раннього втручання та якнайшвидшої допомоги постраждалим від війни. А найголовніше – діти, які мають порушення мовлення залюбки спілкуються з новим і добрим другом [4, с. 46-53].

Для зменшення рівня базальної тривоги дітям рекомендовано елементи арт-терапії, а саме малюнок лівою рукою, робота з полімерною глиною, «методика викликаного гніву», які сприяють розвитку особистості, дозволяють дітям у доступній для них формі виражати свої емоції, передавати свій настрій і почуття, допомагають подолати тривожність, негативні поведінкові прояви. Ефективними психокорекційно-профілактичними формами і методами в подоланні базальної тривоги визнано дихальні вправи, ігри, казкотерапія, індивідуальні консультації, спів і танці.

Перспективи та проблеми впровадження новітніх арт-терапевтичних технологій під час вивчення курсу «Логопсихологія» вбачаємо також у готовності батьків дітей із порушеннями мовлення до партнерської взаємодії.

Опитування батьків є важливим елементом під час збирання різnobічної інформації про дитину з порушеннями мови. Психологічний супровід батьків, які виховують дітей з порушеннями мови – це тривалий, динамічний і цілісний процес, діяльність якого включає:

- корекцію емоційного стану батьків і взаємин «дитина – батьки»;
- оптимізацію спілкування «дитина – батьки – суспільство»;
- полегшення адаптації; актуалізацію прихованіх внутрішніх ресурсів

[1].

Таким чином, в умовах воєнного стану діяльність в роботі з дітьми з порушеннями мовлення здобуває ще більшої актуальності й гостроти, адже ще багато невідомих аспектів додається до нелегкої взаємодії, а характеристика дітей з мовленнєвими порушеннями набуває нових ознак і властивостей.

Отже, війна створює ситуацію небезпеки, розриває лінію життя, руйнує відчуття безпеки та здатність контролю. Діти, у яких основним джерелом переробки інформації є емоційний канал, більш сильніше реагують на ситуацію небезпеки і для відновлення їхнього стану ефективним засобом психологічної допомоги може стати саме арт-терапія, яка виявляється максимально екологічною і не травмуючою для роботи з дітьми. Тому усі виокремлені аспекти вважаємо необхідними і доцільними в ході вивчення майбутніми фахівцями дисципліни «Логопсихологія».

Література:

1. Арт-терапія для дітей: вправи, заняття для різного віку. URL: <https://goncharyk.com.ua/archives/12440> (дата звернення 02.12.2021).
2. Наказава Дж.Д. Уламки дитячих травм. Чому ми хворіємо і як це припинити / пер. з англ. В. Пушиної. Київ: Форс Україна, 2022. 384 с.
3. Кисличенко В.А. Викладання курсу «Мовленнєві та сенсорні системи, їх порушення» студентам спеціальності «Корекційна освіта (логопедія)»: методичні рекомендації. Миколаїв, 2014. 20 с.
4. AviSadeh, DSc, Shai Hen-Gal, PhD, LiatTikotzky, MA Adler. Young Children's Reactions to War-Related Stress: A Survey and Assessment of an Innovative Intervention. Pediatrics Volume 121, Number 1.2008, p. 46-53.

Н.В. Калкутіна,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доц. А.М. Старєва

ВПЛИВ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 016 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Ефективний освітній процес інклузивного освітнього закладу значною мірою залежить від фахової компетентності спеціального педагога, а отже – від якості професійної підготовки у відповідному ЗВО. Як слушно зазначає

А. Колупаєва, інклюзивне навчання як інноваційна форма освіти для дітей з ООП «можливе лише за умови спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів»[1, с. 160].

Позаяк наразі спостерігаємо щорічне зростання кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а відповідно – збільшення кількості ЗЗСО, які відкривають спеціальні та інклюзивні класи, можемо впевнено говорити про закріплення інклюзивної парадигми в освіті, що, безперечно, підтверджує актуальність проблеми підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності[2, с. 299].

Безумовним фундаментом професійно-теоретичної підготовки педагога є знання загальної та спеціальної педагогіки і психології, історії педагогіки. У стандарті вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, серед фахових компетентностей, зокрема, вказана «Здатність до аналізу вітчизняного... досвіду становлення і розвитку спеціальної та інклюзивної освіти» [4]. Отже, ключового значення набуває включення у зміст підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти дисциплін, які б, поряд з історією педагогіки розкривали розвиток суспільних уявлень про осіб з психофізичними порушеннями, зміну культурних парадигм в контексті прийняття осіб з ненормативним розвитком; формування державної соціальної політики відносно останніх; процес усвідомлення науково-педагогічною та батьківською спільнотою важливості освітніх перспектив для дітей з ООП; становлення та розвиток мережі закладів спеціальної освіти в історичній ретроспективі аж до сучасного законодавчого та інституційного оформлення інклюзивної освіти та формування нової освітньої філософії.

Вивчення процесу розвитку спеціальних закладів освіти в історичній ретроспективі має виключне значення для усвідомлення сутності соціальної інклюзії майбутніми педагогами, формування поваги до людського розмаїття, що забезпечують захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, в тому числі й осіб з особливими потребами. Крім того, кількасотлітній досвід роботи закладів спеціальної освіти на українських землях, науково-педагогічні

напрацювання українських вчених заслуговують на всебічне вивчення. Окремі здобутки українських наукових шкіл та окремих ентузіастів-новаторів в сфері надання освітніх послуг дітям з порушеннями психічного та фізичного розвитку придатні для втілення в сучасних українських реаліях.

Крім того, гуманізація освіти передбачає також і формування у майбутніх фахівців гуманістичних педагогічних цінностей, які становитимуть основу його діяльності. Успішна інклузивна практика можлива лише в тому випадку, якщо сама суть та ідеї інклузії стають для педагога цінністю. Отже, аксіологічний аспект в підготовці спеціальних педагогів до роботи в умовах інклузивного освітнього середовища дозволить надати цій діяльності професійно-гуманістичну спрямованість. Від цього залежатиме чи сформується у майбутнього фахівця стійка ціннісна настанова на отримання професійних компетенцій у сфері інклузивної освіти і чи буде він готовий до включення кожної дитини в рівноправний освітній процес. Головними характеристиками, на думку Г. Нестеренко, якими має відзначатись культура педагога для поширення ціннісної орієнтації на успішну інклузію, є: цінності толерантності та багатоманіття, чуйності та емпатії, співробітництва та взаємодії, творчості та креативності, мотивації на позитивний конструктивний полілог для взаємного збагачення і взаємної допомоги [3, с. 58].

Важливо зазначити, що система підготовки педагогічного працівника до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є багатогранною і багатоаспектною, міждисциплінарною і комплексною проблемою. Отже, включення до змісту підготовки майбутніх спеціальних педагогів навчальних дисциплін, які забезпечують реалізацію аксіологічного принципу в освіті, формування гуманістичного світогляду, усвідомлення шляхів історичного розвитку спеціальних освітніх закладів аж до утвердження інклузивної освітньої парадигми, є необхідним компонентом підготовки майбутнього спеціального педагога до професійної діяльності в інклузивному освітньому середовищі.

Література:

1. Колупаєва А.А. Організаційно-педагогічні умови інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір. *Дефектологія*: наук.-метод. журнал. 2003. № 4. С. 158-169.
2. Мартинчук О.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03 / ін-т спец. пед-ки і псих. ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, К., 2019. 589 с.
3. Нестеренко Г. Аксіологія інклюзивної освіти та педагогіки гетерогенності. *Вісник КНТЕУ. Сер. філософські виміри сучасного світу*. 2016. № 2. С. 53-66.
4. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю «016 Спеціальна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ міністерства освіти та науки України від 16. 06. 2020. № 799 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf>

Ю.С. Клименко,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Проблема затримки психічного розвитку (ЗПР) у дітей як у закордонній, так і у вітчизняній науці є актуальною досить тривалий час. У зарубіжній літературі діти із затримкою психічного розвитку розглядаються або з чисто педагогічних позицій (зазвичай описуються як діти з труднощами у навчанні), або визначаються як непристосовані (переважно внаслідок несприятливих умов життя), педагогічно запущені, які потрапили під соціальну та культурну депривацію. До цієї групи дітей відносять також дітей з порушенням поведінки.

Під терміном «затримка психічного розвитку» розуміють синдроми тимчасового відставання розвитку психіки в цілому або окремих її функцій (моторних, сенсорних, мовних, емоційно-вольових), уповільненого темпу реалізації закодованих в генотипі властивостей організму. У етіології ЗПР грають роль конституціональні чинники, хронічні, соматичні захворювання, органічна недостатність нервової системи, тощо.

Поняття «затримка психічного розвитку» є психолого-педагогічним і характеризує насамперед, відставання в розвитку психічної діяльності дитини.

Розглянемо етіологію цього порушення розвитку. Проблемі етіології затримки психічного розвитку та пошуків засобів корекції присвятили свої дослідження Л. Вавіна, Т. Вісковатова, Т. Власова, Т. Єгорова, К. Лебединська, Т. Мокряк, М. Рождественська, Т. Сак та інші.

Можна виділити наступні причини, що призводять до затримки психічного розвитку, виділені М. Певзнер і Т. Власовою: 1). Несприятливий період вагітності (пов'язаний з: хворобами матері під час вагітності (краснуха, паротит, грип); хронічними соматичними захворюваннями матері, що почалися ще до вагітності (діабет, захворювання щитовидної залози); токсикозом, особливо в другій половині вагітності; токсоплазмозом; інтоксикацією організму матері в наслідок вживання алкоголю, нікотину, наркотиків, хімічних і лікарських препаратів; несумісністю крові матері і плоду по резус-фактору; 2) Патологія пологів: (травми внаслідок механічного ушкодження плоду при використанні різних засобів родопомочі; асфіксія новонароджених і її загроза); 3) Соціальні чинники (педагогічна занедбаність в результаті обмеженого емоційного контакту з дитиною як на ранніх етапах розвитку (до трьох років), так і в пізніші вікові етапи).

Діти із затримкою психічного розвитку цього типу по зростанню і фізичному розвитку відстають від своїх однолітків на 1, 5-2 роки, для них характерна жива міміка, виразна жестикуляція, швидкі, поривчасті рухи. Вони невтомні в грі і швидко стомлюються у ході виконання практичних завдань. Особливо швидко їм набридають одноманітні завдання, що вимагають утримання зосередженої уваги тривалий час (малювання, математика, письмо, читання). Дітям властива слабка здатність до розумової напруги, підвищена копіюємість дій інших, навіюваність. Діти з інфантильними рисами поведінки не самостійні і некритичні до своєї поведінки. На занятті вони «вимикаються» і не виконують завдання, плачуть по дрібницях, швидко заспокоюються при перемиканні на гру або на щось інше, що приносить їм задоволення. Люблять фантазувати, замінюючи і витісняючи неприємні для них життєві ситуації.

Адаптація в колективі цієї категорії дітей ускладнена через такі риси, як

егоїзм, протиставлення себе іншим, що призводить не лише до конфліктних ситуацій, але і розвитку у дитини невротичного стану. Психолого-педагогічні дослідження, проведені під керівництвом В. Лубовського, констатували, що у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігається нестійкість уваги, недостатність розвитку фонемного слуху, зорового і тактильного сприйняття, оптико-просторового синтезу, моторної і сенсорної сторони мови, довготривалої і короткочасної пам'яті, зорово-моторної координації, автоматизації рухів і дій.

Встановлено, що багато хто з дітей зазнає труднощів і в процесі сприйняття (зорового, слухового, тактильного); знижена швидкість виконання перцептивних операцій. Орієнтовно-дослідницька діяльність в цілому має нижчий, в порівнянні з нормою, рівень розвитку: діти не вміють обстежувати предмет, не проявляють вираженої орієнтовної активності, тривалий час застосовують практичні способи орієнтування у властивостях предметів.

Пам'ять дітей із затримкою психічного розвитку також відрізняється якісною своєрідністю, при цьому вираженість дефекту залежить від генезу затримки психічного розвитку. У першу чергу у дітей обмежений об'єм пам'яті і знижена міцність запам'ятування; характерні неточність відтворення і швидка втрата інформації. Найбільш страждає вербальна пам'ять. При правильному підході до навчання такі діти здатні до засвоєння деяких мнемотехнічних прийомів, оволодіння логічними способами запам'ятування.

До старшого дошкільного віку у дітей із затримкою психічного розвитку не формується рівень словесно-логічного мислення, що відповідає віковим можливостям: діти не виділяють істотних ознак при узагальненні, узагальнюють або за ситуативними, або за функціональними ознаками. Їм важко порівнювати предмети, порівнюючи їх за випадковими ознаками, діти із затримкою психічного розвитку насліду виділяють ознаки розпізнавання.

Незрілість емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку дітей обумовлює своєрідність формування їх поведінки і особистих якостей. Страждає сфера комунікації. За рівнем комунікативної діяльності діти даної категорії знаходяться на нижчому щаблі розвитку ніж однолітки.

Отже, знання психолого-педагогічних особливостей дітей із затримкою психічного розвитку, специфіки формування їх емоційної сфери, поведінки має стати основою для правильної діагностичної роботи по виявленню відхилень їх психофізичного розвитку та подальшої корекційної роботи з ними.

Л.С. Кобченко,

спеціальність 016 «Спеціальна освіта»

Миколаївський інститут розвитку

людини Університету «Україна»

Науковий керівник – д-р філософ. в галузі псих.,

доцент В.М. Мазур

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЛОГОПЕДА ЩОДО ПОДОЛАННЯ ДЕФЕКТІВ ЗВУКОВИМОВИ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Мовленнєве спілкування займає центральне місце в житті людини, «як фактор його психічного розвитку, умова саморегуляції», як «засіб прилучення особистості до суспільних знань і засвоєння суспільного досвіду, як умова розвитку мислення».

Порушення вимови займає важливе місце серед усіх варіантів мовних дефектів. Розвиток мовлення дошкільника від народження має вплив на все його життя. Достатнє та своєчасне оволодіння мовою є однією із умов правильного становлення здорової психіки та правильного загального розвитку дошкільника в подальшому житті. Достатнє оволодіння характеризує собою достатній об'єм матеріалу мовлення, а своєчасне - означає розпочате із перших днів життя. Від того, який рівень розвитку мовлення дошкільника, залежить успішність її взаємодії з навколошнім соціальним світом.

Наукові дослідження (Г.О.Каше, Р.Є.Левіна, Л.Ф.Спірова) свідчать, що своєчасне виявлення і виправлення вад звуковимови сприяє попередженню дислексії, дисграфії у подальшому навчанню дітей у школі.

Статистичні дані стверджують, що кожного року збільшується кількість

дітей дошкільного віку, які мають порушення мовлення. Зменшити кількість таких дітей на думку фахівців можливо, але для цього потрібно проводити довготривалу роботу, яка полягає у ранній діагностиці (на перших роках життя дитини) різноманітних відхилень у тому числі і мовленнєвих. Відставання дітей у мовному розвитку є важливою та складною проблемою, яка потребує своєчасної діагностики і корекції.

Спираючись на принципи логопедичного впливу при дислалії, проводять логопедичні та психолого-педагогічне обстеження. Результати обстеження дозволяють організувати корекційну роботу за допомогою практичних, наочних та словесних методів. Вивченням порушень звуковимови і роботою щодо їх усунення займалися Н.С. Гаврилова, О.Б. Белова, О.П. Мілевська, А.Г. Богомолова, К.П. Беккер, Л.С. Волкова, Р.Є. Левіна, О.В. Правдина, Е.Ф. Рай, М. Шофах, Т.Б. Філічева, М.Ф. Фомічова, М.Е. Хватцев, Н.А. Чевелева.

Формування вимовної сторони мови – складний процес у ході якого малюк вчиться диференціювати звуки, розуміти звернену до нього мову, вчиться керувати власними артикуляційними органами. Ця сторона мови формується під час активної комунікації малюка із соціальним оточенням. Тому, якщо в даний період на шляху до успішного оволодіння будуть зустрічатися перепони чи недостатній зв'язок, то у дитини процес засвоєння мовою буде із затримкою.

Звуки нашої мови – особливі, складні утворення, які має лише людина. Вони утворюються у малюка протягом декількох років після народження. В цей процес включені складні мозкові системи та периферія (мовленнєвий апарат), які керуються центральною нервовою системою. Специфічні причини, які можуть послабити процес формування, негативно впливають на становлення вимовної сторони.

Аналіз мовленнєвих порушень з точки зору розвитку дає нам змогу простежити первинний дефект та зв'язані з ним вторинні порушення. Це має провідне значення під час діагностики.

Рання діагностика відіграє важливу роль в подальшій роботі з дитиною, її розвитку, навчанні та вихованні. Зрозуміти та виявити стан мовлення дитини і його особливості розвитку можливо лише під час медичного, педагогічного, психологічного обстеження, або комплексного обстеження.

Мовленнєвий розвиток відбувається разом із фізичним та розумовим розвитком. В дитини дошкільного віку з порушенням мовленням і без вчасної логопедично-корекційної роботи можлива затримка швидкості розумового розвитку. Для подолання мовленнєвих та супутніх проблем починають співпрацювати всі фахівці. Однією із найголовніших завдань їхніх спільних зусиль це швидка повноцінна допомога дітям на ранніх термінах прояву, для подальшого опанування навичками усного і писемного мовлення, перенесення іх на процес учіння.

Діагностичні заходи надають нам повну картину дефекту, причин його виникнення, характеру та терміну появи недоліку, а також виявляють компенсаторні можливості дитини, які можуть допомогти фахівцю під час корекційної роботи.

Грамотна, чітка та комплексна діагностика надає спеціалісту достатній обсяг знань для того, щоб розробити найефективніший шлях щодо корекції мовлення дитини.

Інколи традиційних методик та технік недостатньо для того, щоб організувати та провести корекційне заняття із дитиною та наповнити його різноманітними цікавими завданнями та іграми. Сучасним фахівцям конче потрібно йти в ногу із часом та використовувати інноваційні техніки, які б мотивували, захоплювали та звертали більше уваги дошкільника до корекційного заняття.

Теоретико-аналітичне дослідження проблеми корекції звуковимови у дошкільників із дислалією дало нам змогу зробити наступні висновки.

1. Виправлення порушень звуковимови у дошкільників із дислалією – одне з найважливіших завдань логопедії, від вирішення якого залежить

розвиток дитини, що має порушення звуковимови. Всебічний розвиток дитини передбачає облік не тільки психолого-педагогічного але і логопедичного фактора при усуненні порушень звуковимови у дітей з дислалією.

2. Правильно організована діагностика та різnobічний підхід. Перший крок до ефективної корекційної роботи – чітка та різnobічна діагностика, яка буде включати в себе не лише дані про мовлення та психо-фізіологічні особливості вихованців, а ще й відомості від батьків щодо пренатальних, натальних та післянатальних етапів.

3. Опора на традиційну методику та техніки корекційно-розвиваючої й профілактичної роботи. Педагогічне надбання минулого, яке становить фундамент для розвитку сучасної спеціальної освіти – те, що кожен фахівець має знати та на що має спиратися під час організації, підготовки та проведення роботи із дітьми. Саме традиційні методики дають нам схему для діагностування й організації корекційної роботи. Саме на основі традиційних методик ми маємо можливість створювати новітні, авторські техніки навчально-виховного процесу.

4. Впровадження та активне використання інноваційних технологій. Сучасний світ та нове покоління дітей вимагають нових шляхів розв'язання поставлених перед педагогами питань. Тому ми не можемо спиратися лише на традиційні методи корекції вад звуковимови. Розвиток світу стимулює фахівців сфери освіти шукати та впроваджувати нові технології, які будуть мати ефективний вплив під час роботи із розвитком дитячого мовлення.

Отже, поєднання традиційних та інноваційних технік надає педагогу спричинювати більш вдалий вплив на дитину; дозволяє без утисків та змушення корегувати недоліки вимови; своєчасна профілактика дисграфії забезпечує успішне майбутнє вихованця вже на етапах дошкільного дитинства.

О.О. Лаврик,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Необхідною умовою гармонійного розвитку дитячого організму є достатня рухова активність (І. Лущик, О. Піменова, М. Рунова, О. Солодков та ін.), що сприятливо впливаючи на перцептивні, mnemonicі та інтелектуальні процеси, стимулює також і мовленнєвий розвиток, веде до активізації пізнавальних процесів тощо. Практична і соціальна спрямованість навчання, як ключова позиція концепції освіти дітей із мовленнєвими порушеннями, зумовила пріоритет вирішення завдань їх соціально-трудової адаптації (Г. Блеч, А. Висоцька, О. Гаврилов, Ю. Галецька, І. Гладченко, Л. Дробот, Г. Зак, В. Карвяліс, О. Ковальова, С. Конопляста, В. Лубовський, Н. Лур'є, О. Маллєр, В. Мачихіна, Г. Мерсіянова, С. Мирський, Н. Павлова, Б. Пінський, І. Татьянчикова, С. Трикоз, О. Чеботарьовата ін.).

У дослідженнях Ж. Декролі, бельгійського педагога, психолога і лікаря трудове виховання розглядається як процес розвитку дитини, який враховує її індивідуальні потреби, можливості, мотиви та інтереси. На основі такого трактування, дослідник розробив систему навчання та виховання «Школа для життя, через життя», основою якої виступили потреби дитини.

До головних потреб дитини він відносить: потребу в їжі, самозбереженні, самозахисті, спілкуванні, спільній діяльності, відпочинку. Кожна з перерахованих потреб, згідно з законом асоційованих зав'язків, виступає генератором уваги і думок дитини, своєрідним «центром інтересу» і породжує окремі його групи. Аналогічно створюється комплекс інтересів на основі кожної з вищезазначених потреб. Таким чином, будується цілісна система, яку Ж. Декролі назвав «програмою асоційованих ідей», яка складається з таких

розділів: 1) дитина та її потреби; 2) дитина та середовище (дитина і природне середовище: дитина і рослини; дитина і тварини; дитина і соціальне середовище: дитина і сім'я; дитина і навчальний заклад: педагоги, товариші; дитина і суспільство (рідний край, Батьківщина, людство). Ключовим у описаній програмі є соціальний момент, а саме – спільна праця як логічний результат елементарних потреб (потреба в їжі, боротьба з негодою, захист від небезпеки).

Готовність дитини до певних видів ігрової, навчальної, трудової діяльності формується неодночасно, а зумовлюється рівнем дозрівання відповідних функціональних систем. Виразною особливістю молодшого шкільного віку виступає інтенсивний розвиток рухових аналізаторів та пов'язаної з ними великої потреби в руховій активності. Діти готові до виконання не тільки простих рухів (ходіння, біг, стрибки тощо), а також і складних: самостійно одягатися, роздягатися, застібатися тощо. Якість виконання цих дій опосередковується рівнем моторної зрілості дитини (Л. Виготський, Г. Костюк).

У більшості дітей із ЗНМ переважає наочно-дійове мислення, яке потребує постійних дій із предметами. За даними численних авторів (О. Усанова, Е. Фігердо, Т. Фотекова та ін.) можна зазначити, що у переважної більшості дітей-логопатів дефекти мовлення супроводжуються різноманітними порушеннями моторики. Типовою є і недостатність самоконтролю під час виконання завдань.

Залежно від переважання процесів збудження чи гальмування в корі головного мозку рухи можуть бути різкими, хаотичними чи, навпаки, скутими, уповільненими. У дітей із ЗНМ часто спостерігаються розлади вегетативної нервової системи, які виражаються симптомами підвищеного потовиділення, енурезу, порушеннями сну, апетиту, ослабленістю, схильністю до інфекційних захворювань.

Трудова діяльність дітей із загальним недорозвитком мовлення охоплює кілька напрямів: самообслуговування, господарсько-побутову працю, працю в

природі, художню.

Самообслуговування охоплює елементарні дії з догляду за собою: одягання, роздягання, тримання свого одягу і взуття в чистоті, вмивання обличчя, миття рук; самостійне споживання їжі, прибирання за собою посуду; тримання в порядку іграшок. До цього виду праці діти мають обов'язково залучатися щодня відповідно до режимних моментів і життєвих потреб.

Господарсько-побутова праця – це трудові дії дитини, спрямовані на обслуговування деяких життєвих потреб: підтримання порядку в кімнаті, прибирання іграшок в ігрому куточку, допомога дорослим. Методи і прийоми, якими доцільно скористатися при організації самообслуговування і господарсько-побутової праці дітей: молодший дошкільний вік – допомога та приклад дорослих, дидактичні ігри, створення ігрових ситуацій, вправляння в діях; старший дошкільний вік – показ, пояснення, приклад, заоочення, вправляння, роз'яснення, допомога одне одному, оцінювання своєї роботи.

Праця в природі передбачає виконання трудових дій у: квітнику, на ділянці чи городі (перекопування, розпушування ґрунту, планування грядок, висівання насіння, садіння розсади, прополювання, підживлення, поливання, підв'язування рослин, боротьба зі шкідниками, збирання врожаю), а також природоохоронну діяльність (підгодовування птахів, укриття квітів на зиму тощо).

Метою художньої праці є створення дітьми виробів з різних матеріалів: прості вироби з паперу та картону, тканини, природного матеріалу, іграшки з поролону, плетіння «кісок» тощо. Методи і прийоми, які використовуються при організації художньої праці: допомога, оцінювання, заоочення, показ, пояснення, приклад, вправляння, роз'яснення.

Отже, наукові психолого-педагогічні дослідження і педагогічна практика засвідчують: уже трирічна дитина прагне до самостійності, елементарної трудової діяльності. Тому і вдома, і в дошкільному закладі слід підтримувати це прагнення дитини, формуючи постійну потребу в діяльності; виховувати інтерес до праці та до результатів своїх трудових дій; ознайомлювати з працею

дорослих, організовувати зустрічі з представниками різних професій; залучати до різних видів трудової діяльності.

К.В. Леунова,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

МОВА ДИТИНИ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

З народження дитину оточує безліч звуків: мова людей, музика, шелест листя, щебетання птиць тощо. Але зі всіх звуків, що сприймаються вухом дитини, лише мовні звуки (й ті лише в словах) служать цілям спілкування її з дорослими, засобом передачі різної інформації, спонуки до дії. Перш ніж дитина навчиться розуміти та виголошувати окремі слова, вона реагує на інтонацію.

Два слова, одне з яких виражає схвалення, а друге – загрозу, але виголошені однаково, дитина їй сприйматиме абсолютно однаково, не розрізняючи їх за змістом. Поступово дитина починає вслуховуватися в слова, намагається повторювати їх, починає також чути та розрізняти звуки рідної мови, тобто звертати увагу на звукову сторону слова. Вже на третьому році життя малята в змозі відмітити неправильність вимови у своїх однолітків та навіть роблять спроби виправляти їх. З часом у дітей формується критичне відношення не лише до чужої мови, але й до своєї.

Дитина не завжди може правильно виголосити почуте слово: зберегти в ньому складову структуру, чітко вимовляти всі звуки. Виразність та чистота мови залежать від багатьох чинників, і в першу чергу від стану її рухливості апарату артикуляції. Неправильна будова апарату артикуляції, нерозвиненість, млявість м'язів мови, нижньої щелепи, м'якого піднебіння, губ та як наслідок їх недостатня рухливість нерідко є причиною поганої вимови.

Найактивніше бере участь в утворенні звуків та вимові слів язик. Від його положення, від того, якої форми він набуває (розпластаний або утворює

жолобок, кінчик язика звужений і торкається верхніх різців тощо), залежить правильна вимова більшості звуків мови. Чистота вимови забезпечується, перш за все, за рахунок правильної вимови приголосних звуків. Оволодіння відбувається протягом декількох років. Спочатку діти засвоюють найбільш прості у відношенні артикуляції звуки: голосні (і ті не всі, а в основному звуки а, у, і); приголосні: м, п, б, д, г та інші. На наступному етапі діти опановують звуки и, е, х, тверді свистячі (с, з), звук ль. І в останню чергу діти засвоюють звуки, що вимагають складнішої роботи апарату артикуляції, це звук ц, група шиплячих звуків (ш, ж, ч, щ), звуки л, р. Своєчасне та правильне оволодіння ними залежить від багатьох чинників.

Велике значення для правильного розвитку вимовної сторони мови має добре розвинене мовне дихання, яке забезпечує нормальнє звуко- та голосоутворення. Наприклад, деякі дошкільники неправильно виголошують звук р лише тому, що не можуть зробити достатньої сили вдих, необхідний для приведення в коливальний стан кінчика язика при вимові «р».

Правильне мовне дихання забезпечує найкраще звучання голосу. Своєчасний вдих і правильний подальший видих створюють умови для безперервного й плавного звучання мови, для вільного ковзання голосу по висоті, для переходу від тихої мови до гучної та навпаки.

Порушення мовного дихання (короткий або слабкий видих, мова на вдиху, не економне витрачання повітря, невчасний його добір тощо) може з'явитися причиною недостатньо гучного вимову слів, неправильної модуляції голосу, порушенню плавності мови.

Аби навчитися говорити, чисто й правильно виголошувати слова, дитина повинне добре чути звучну мову. Зниження слуху веде до ослаблення слухового самоконтролю, що може бути причиною порушення звукового оформлення слів (слово виголошується недостатньо виразно, неправильно виголошують окремі звуки в ньому); до порушення інтонаційної сторони мови. Ослаблення слуху веде не лише до спотворення слів, але й до зниження словникового запасу, до появи в мові помилок граматичного типу.

Процес розвитку мови багато в чому залежить від розвитку фонемного слуху, мається на увазі вміння відрізняти одні мовні фонеми від інших. Це дає можливість розрізняти близькі за звучанням слова: мал – м'яв, рак – лак, том – дом. У російській мові 42 фонеми: 6 голосних та 36 приголосних. Деякі фонеми відрізняються одна від одної лише дзвінкістю або глухістю при одної артикуляції, наприклад, звуки с і з, ж і ш, інші мають різкіші акустичні відмінності, дуже тонкі акустичні відмінності мають тверді та м'які приголосні (т і тъ, з і съ). Недостатня сформованість слухового сприйняття, фонемного слуху може з'явитися причиною неправильної вимови звуків, слів, фраз.

Неправильна вимова окремих груп звуків в молодшому дошкільному віці сповна закономірно та виправдано фізіологічними особливостями формування дитячої мови. Але якщо дитина неправильно виголошує звуки або недостатньо виразно виголошують слова, то дорослі обов'язково повинні звернути на це увагу. Хлопці з недоліками вимови дуже часто бувають замкнутими, боязкими, соромляться читати вірші вголос, розповідати казки. Педагогові необхідно своєчасно виявляти дефекти мови у дітей та усувати їх.

Н.О. Мойсеєнко,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку людини
Університету «Україна»

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ З ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У РОЗВИТКУ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО-СПОСОБУ ЖИТТЯ

Аналізуючи форми та методи фізкультурно-оздоровчої роботи зі школолярами підліткового віку з освітніми потребами у розвитку навичок здорового-способу життя, варто зазначити, що початок систематичного навчання вимагає постійного контролю за діяльністю, що сприяє збереженню здоров'я, покращенню функціонування різних органів і систем учнів з освітніми потребами.

У такому комплексі заходів важлива роль відводиться фізичній підготовці і головним чином фізкультурно-оздоровчій діяльності, на основі якої створюється щоденний руховий режим у розрізі навчального дня. Специфічним завданням фізкультурно-оздоровчої роботи є організація активного відпочинку учнів з освітніми потребами, спрямованого на підвищення розумової та фізичної працездатності, усунення та зниження ступеня втоми, зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя [1, с. 91].

Конкретні завдання конкретних видів фізкультурно-оздоровчої роботи визначаються з урахуванням моделей працездатності учнів з освітніми потребами протягом уроку, навчального дня, тижня, чверті та року. Особливості добових коливань працездатності школярів з освітніми потребами визначають конкретні форми організації фізкультурно-оздоровчої діяльності, крім активного відпочинку та оздоровчих завдань, і їх місце в повсякденному житті учнів з освітніми потребами.

Серед них: гімнастика до заняття, фізкультурні хвилини на кожному уроці на 17-20-ій хвилині безперервної навчальної діяльності, рухливі ігри на перерві, на якій немає сніданку, щоденні заняття фізичними вправами та іграми після третього уроку, ігри та розваги на прогулянці в кінці навчального дня. Усе це в комплексі й створює сприятливі умови для розвитку навичок здорового-способу життя. Окремі компоненти рухового режиму необхідно поєднувати з навчально-гігієнічними компонентами загального режиму дня, щоб раціонально чергувати розумову працю, харчування, сон і активний відпочинок [2, с. 45].

Рухова активність на початку навчального дня прискорює залучення дітей шкільного віку до освітніх потреб, оскільки підвищує активність нервової системи та функціональну рухливість. Крім того, дошкільна гімнастика сприяє кращій організації навчального дня, виховує у підлітків дисциплінованість, формує звичку щодня самостійно виконувати фізичні вправи [8, с. 102].

Гімнастичні вправи, які виконуються перед заняттям, включають загальнорозвиваючі вправи у вигляді комплексу, що складається з 6-8 вправ для рук, ніг, тулуба, голови, кожна з яких повторюється до 8 разів залежно від

характеру вправ. та готовність підлітків до освітніх потреб. При побудові комплексів вчителі повинні в першу чергу використовувати основні пози і рухи рук, ніг, тулуба і голови, передбачені навчальною програмою з фізичного виховання.

Комплекси ранкової гімнастики, які проводяться перед заняттями, складаються вчителем фізичної культури; вони вивчають їх на своїх уроках, а потім дають поради класним керівникам. В осінньо-весняний періоди навчального року за сприятливої погоди ранкову гімнастику необхідно проводити на свіжому повітрі. Потім комплекс слід починати з короткого бігу (до 100 м) у спокійному помірному темпі.

Виконання вправ з предметами більш характерне і цікаве для школярів. Тому в гімнастиці використовуються середні і малі гумові м'ячі, маленькі поліетиленові обручі, яскраві і різномальорові палиці та ін. Демонстровані предмети та маніпуляції з ними приносять дітям величезне задоволення. Як правило, діти здійснюють рухи предметами довільно.

У навчальні дні тижня для проведення гімнастичних вправ до заняття немає можливості переодягнути учнів в спортивну форму, тому потрібно обмежитись заняттям піджаків, розстібанням коміра сорочки, сукні.

Фізкультурна хвилинка – це короткосважне заняття фізичними вправами. Це активний відпочинок, який проводиться на заняттях і самостійних вправах для зниження стомлюваності учнів, усунення негативних наслідків статичного навантаження, активізації їх уваги та підвищення здатності сприймати навчальний матеріал.

Фітнес-хвилинка включає 3-4 вправи для рук, корпусу і ніг, які не вимагають складної координації і зручні для виконання на занятті. Кожен рух повинен мати утилітарний сенс, щоб розвивати м'язи рук, ніг, тулуба і шиї, які несе статичне навантаження, яке практично не змінюється протягом уроку. Тому рухи в їх напрямку повинні бути протилежними рухам, характерним для учнів під час уроку [7, с. 40].

Вправи повинні бути спрямовані на випрямлення ніг і корпусу,

роправлення плечей, підняття голови, напруження м'язів рук, з'єднання пальців, а потім їх розслаблення. Щоб своєчасно запобігти різкому зниженню працездатності учнів з освітніми потребами, гімнастичні вправи слід виконувати через 15-17 хвилин усього навчального заняття, крім уроків фізичної культури. Залежно від виду навчальної діяльності вправи можна виконувати за столом, а також стоячи біля нього. Фізкультурне заняття тривалістю 2–3 хвилин дозволяє виконувати 3–4 вправи, кожна з яких повторюється 6–8 разів [7, с. 41].

Важливою складовою рухового режиму є рухливі ігри на перерві. Вони забезпечують активний відпочинок студентів з навчальними потребами після занять, сприяють зниженню втоми, підвищенню працездатності та утриманню її на високому рівні на наступних навчальних заняттях. Ігри, які найбільше подобаються під час перерви, – це ігри від низької до середньої інтенсивності.

Досвід і спеціальні дослідження показують, що на звичайній короткочасній перерві проводити рухливі ігри підвищеної інтенсивності неможливо, оскільки відновлення функцій серцево-судинної і дихальної систем, емоційного тонусу дітей не відбувається під час перерви, але під час наступного уроку. Крім того, перші 5-7 хвилин малоекективні для виховної роботи.

На уроках учні так само відволікаються, як і після пасивного відпочинку під час перерви. На перерві гру можна проводити з учнями як в ігровій кімнаті, так і в коридорі. Умови приміщення визначають вибір ігор та їх організацію. Ігри з предметами (м'ячі, обручі тощо) використовувати не потрібно; через близькість, вікна, недостатня площа.

У теплу суху погоду на початку (вересень) і наприкінці (травень) навчального року доцільно робити коротку перерву на свіжому повітрі. Можна використовувати ігри з м'ячем, кеглями, обручем, організовувати учнів з освітніми потребами на самостійні ігри. Для ігор рекомендуються 20-хвилинні перерви [6, с. 45].

Перші 5 хвилин особистий час учня (прибирання і підготовка робочого місця до наступного заняття, туалет), наступні 10 хвилин – учні граються,

решта 5 хвилин – особистий час учня (миття рук, бесіда з товаришами, відпочинок). За 10 хвилин школярі встигають прийняти участь в двох іграх.

Перший має бути середньої інтенсивності, а другий – невеликої, щоб діти фізично та емоційно напружилися та встигли заспокоїтися до початку наступного заняття. Організовуючи ігри на перервах, необхідно створювати умови, щоб школярі брали участь в іграх добровільно без примусу. На перервах спілкування вчителя з учнями з освітніми потребами має бути спокійним, веселим, без попереджень, команд, наказів [6, с. 46].

Щоденні заняття фізичними вправами (година фізичної культури або спортивна година) для учнів з освітніми потребами, є важливим компонентом рухового режиму. Година фізичної культури – щоденні тривалістю до однієї години заняття фізичними вправами, рухливі ігри, спортивні розваги: катання на велосипедах, самокатах, лижах, ковзанах, санчатах і т. д.

Це активний відпочинок, який знімає втому, викликану навчальною діяльністю, і сприяє підвищенню рухової активності учнів з освітніми потребами. Заняття на свіжому повітрі приносять користь здоров'ю.

Специфічними завданнями таких занять є: «підвищення працездатності школярів, цілеспрямований розвиток фізичних якостей, вдосконалення рухових навичок, вивчених на уроках фізичної культури. В процесі цього заняття формуються інтереси і потреби учнів з освітніми потребами в самостійних заняттях фізичними вправами, діти збагачують свої знання про рухливі ігри, набувають умінь організовано грати в колективі однолітків» [5, с. 112].

Самостійні ігри та розваги проводяться з метою задоволення потреб в індивідуальному русі школярів, формування навичок самостійного виконання фізичних вправ. Для учнів з освітніми потребами на самостійні ігри необхідно відводити 35-50% навчального часу.

У кінці навчального дня прогулянка розглядається як додатковий фонд часу для щоденних самостійних ігор і спортивних розваг на свіжому повітрі. Активна ходьба сприяє вирішенню важливих оздоровчих і освітніх завдань, наприклад фізичної культури. Прогулянку доцільно проводити з 16 до 18

години. Половина цього часу, відведена на рухливі ігри і спортивні розваги, доповнює добовий об'єм рухів на 30-40% [5, с. 113].

Змістом активної прогулянки можуть бути ігри, запропоновані для уроку фізичної культури, які вивчаються на уроці фізкультури, спонтанні рухливі ігри, що виникають у групі школярів, спортивні розваги, що доповнюють основний зміст активної прогулянки. Захоплюючі та корисні прогулянки поза школою, наприклад, у сусідній парк або на стадіон.

Фізкультхвилинки під час прогулянки проводяться з урахуванням інтересів учнів. Їм надається вільний вибір рухливих ігор і спортивних розваг. Але, враховуючи малий руховий досвід, недостатньо розвинені інтереси, класний керівник або вихователь повинен керувати рухами учнів з освітніми потребами: насамперед стимулювати їх рухову активність, допомагати організувати та підібрати ігровий колектив. проведення відповідних ігор та вправ, контроль навантаження на організм, контроль самопочуття школярів під час занять фізичними вправами.

Секційною роботою з фізичного виховання з учнями з освітніми потребами, є додаткові заняття з фізичного виховання, які проводяться в режимі продовженого дня. Позакласна робота в школі сприяє залученню таких учнів до занять фізичними вправами, формуванню стійкого інтересу до цього виду праці. У цих заняттях беруть участь усі бажаючі студенти.

Як відомо, позакласна робота сприяє вдосконаленню учнів з освітніми потребами, корекції функціональних відхилень у поставі, фізичному розвитку, з віком згладжує відставання у розвитку рухової функції, допомагає у боротьбі із зайвою вагою.

Заняття в секціях проводити не частіше двох разів на тиждень. Для учнів з освітніми потребами можна організувати роботу секції рухливих ігор з м'ячем. Їх виконання доступне і цікаве для дітей. У секції учні з освітніми потребами вчаться володіти м'ячем, дотримуватись правил гри, правильно взаємодіяти в команді гравців. Цілеспрямовано здійснюється процес виховання в учнів наполегливості, мужності та волі. Розділ мобільних ігор допоможе вибрати

спортивні ігри на свій смак у майбутньому [5, с. 114].

Для учнів з освітніми потребами доцільно організувати секцію гімнастики, яка включає доступні дітям елементи базової гімнастики, художньої гімнастики, акробатики, загальнорозвиваючі та довільні вправи, гімнастичні стрибкові вправи [4, с. 50].

Секція гімнастики особливо сприяє формуванню в учнів з освітніми потребами інтересу до певних рухів, видів фізичних вправ, а надалі – до розвитку навичок здорового-способу життя.

У секції учнів знайомлять з азами гімнастичних вправ: з доступними вільними вправами (з предметами і без предметів), з вправами на гімнастичних снарядах (низькій колоді, стінці, лавці, сходах), на яких засвоюють навички ходьби на вузькій опорі, лазіння, висів, упорів, стрибків. Значне місце в заняттях займають ходьба, біг, танцювальні кроки, стрибки, загальнорозвиваючі вправи з предметами і без предметів (стоячи, сидячи, лежачи на підлозі), рухливі ігри з перешикуванням і стрибками, кидками і ловінням м'ячів різного діаметру, ігри з фіксацією статичних положень, подоланням перешкод [3, с. 7].

Найбільш захопливими для учнів з освітніми потребами є квести. Квест – це пригодницька гра, під час якої її учасникам для досягнення поставленої мети необхідно подолати шлях із перешкодами, який складається із завдань різної складності та ступеня концентрації залежно від обраної теми. Квест для підлітків з освітніми потребами може включати інтелектуальні та спортивні завдання на спритність і кмітливість, які виконуються на спортивному майданчику, на газоні.

Отже, форми і методи фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів з освітніми потребами у формуванні навичок здорового способу життя значно ширші за межі фізкультурно-оздоровчої діяльності, яку може виконувати вчитель фізичної культури (наприклад, хвилинки з фізичної культури, групи продовженого дня, оздоровчі заняття, ранкова гімнастика) або вчитель іншого предмета (навпаки, здатний виконувати цю роботу, але не проводить виховну роботу). Під час навчання учнів з освітніми потребами реалізація повного

комплексу фізкультурно-оздоровчих методів сприяє компенсації недостатньої рухової активності, підвищує рівень сформованості навичок здорового способу життя.

Література

1. Бичук О.І. Фізкультурно-оздоровча робота у школі: навч. посіб. Луцьк: Надстир'я. 2008. 144 с.
2. Васьков Ю.В. Система фізичного виховання. 5-9 класи. Харків: Вид-во „Ранок”, 2009. 256 с.
3. Іваній І. В. Технологія гармонізації фізичного і інтелектуального особистісного розвитку і здоров'я в системі фізичного виховання молодшого школяра: ч. 1. Теоретичне обґрунтування. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2009. № 2. С. 7-11.
4. Коць М. О. Психолого-педагогічна корекція та фізична терапія дітей з особливими освітніми потребами: програма дослідно-експериментальної роботи. Медико-біологічні проблеми фізичного виховання різних груп населення, ерготерапії, інклузивної та спеціальної освіти : матеріали III наук.-практ. конф. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2018. С. 49–50.
5. Лещій Н.П. Компаративний аналіз феноменів «спортивно-оздоровча робота» і «фізкультурно-оздоровча робота» в сучасній педагогіці. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип. 14. Т. 2. С. 112-116.
6. Маринич В. Л, Когут ІО. Зміст і форми фізкультурно-оздоровчої роботи в позашкільних навчальних закладах. Спортивний вісник Придніпров'я. 2013. С. 44–49.
7. Рибалко Л. М. Здоров'я збережувальні технології у системі фізичного виховання студентської молоді. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2019;4(123) с. 39-43.
8. Шерета В.В. Спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота в школі: навч. посіб.. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 336 с.

А.О. Нікора,
канд.пед.наук, доцент кафедри психології,
спеціальної освіти та здоров'я людини
Миколаївського інституту розвитку людини
Університету «Україна»
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання, в Україні закріплено на законодавчому рівні. Наслідком активного утвердження інклузивного навчання, стало накопичення: значного масиву інформації щодо специфіки організації єдиного освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами та

дітей з нормотиповим рівнем розвитку; практичного педагогічного досвіду щодо встановлення найсуттєвіших особливостей організації та безпосередньої реалізації інклюзивного навчання в освітньому просторі масової школи.

Основними характеристиками Нової української школи стають інклюзивна освіта, якість, доступність, особистісна орієнтація та партнерство. Одним з ключових компонентів Нової української школи визнано орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм. В основі реформи міститься особистісно-орієнтована модель освіти, спрямована на максимальне врахування прав дитини, її здібностей, потреб, інтересів, вікових особливостей фізичного, психічного і розумового розвитку на практиці.

Розгляд інклюзивної освіти з позицій освітології, передбачає перш за все розуміння її як загальнонаціональної цінності (державної, суспільної, особистісної), що містить у собі розгалужену систему різноманітних закладів освіти та установ, є водночас і особливим процесом і результатом, виступає як соціокультурний феномен і як соціальний інститут, що має визначальний вплив на суспільну свідомість. Термін «інклюзивна освіта», уперше зафіковано у червні 1994 року в тексті Саламанської декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (прийнята на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами) та прийняту ЮНЕСКО.

Інклюзивна освіта – це процес, спрямований на задоволення найрізноманітніших потреб усіх дітей, молоді та дорослих шляхом розширення їхньої участі у навченні, культурній діяльності і житті громади, а також зменшення масштабів і усунення проблеми виключення тих чи інших груп з освіти і всередині освіти (модифікація змісту, підходів, структурі стратегій), а його відмінною рисою є переконання, що саме звичайна шкільна система покликана дати освіту усім дітям.

Вітчизняна наука розуміє інклюзивну освіту як безпосередньо освітню систему, котра забезпечує здобуття якісної освіти на всіх рівнях та у всіх освітніх ланках усім дітям без обмежень та винятків, базується на визнанні

рівноправності та урахуванні розмаїтості на основі особистісно зорієнтованої освітньої моделі шляхом впровадження інклюзивного навчання.

Відтак, освітологія уможливлює глибше осягнення сутності інклюзивної освіти, розширюючи її соціальний і суспільний контекст, прикладом чого є інституалізація інклюзивної освіти у межах Нової української школи та впровадження в освітній простір України нових термінів і понять, таких як: «індивідуальна освітня траекторія», «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами», «розумне пристосування», «інклюзивне навчання» тощо (ЗУ «Про освіту», 2017).

У Законі України «Про освіту» «інклюзивне навчання» визначається як «система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників», а «особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту».

Щодо інклюзивного освітнього середовища, воно розуміється як сукупність умов, способів і засобів для спільногого навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (визначення, яке міститься у Законі України «Про освіту», 2017 р.).

Суб'єктами інклюзивного освітнього середовища є: здобувачі освіти в закладах освіти з інклюзивним навчанням: діти з особливими освітніми потребами – діти, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їхнього права на освіту; діти з нормо типовим рівнем розвитку; педагогічний колектив інклюзивного закладу освіти; сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільногого навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (саме інклюзивне освітнє середовище).

Серед першочергових кроків у напрямі створення інклюзивного

освітнього середовища вбачаються такі: відмова від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний процес; формування в школі атмосфери, заснованої на ідеях інклюзії; розбудова школи як громади; зосередження на співпраці, а не на конкуренції; віра в успіх кожного члена шкільного колективу.

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в закладі освіти є: з позиції школи (створення інклюзивних класів з адаптивним обладнанням та меблями, допоміжними засобами навчання та комунікації, а також предметами повсякденного вжитку та мобільним обладнанням для задоволення всіх потреб учнів; створення ресурсної кімнати; забезпечення фахівцями, які надаватимуть додаткові корекційно-розвиткові послуги дітям, які цього потребують; формування ефективної команди супроводу дитини тощо), з позиції педагогів (визнання необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей; адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини у процесі навчання у класі; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу тощо).

Отже, метою Нової української школи як і інклюзивної освіти, є створення усіх необхідних умов для того, щоб всі учні отримали рівні можливості вчитися, розвиватися, досягати успіху та бути само реалізованими в суспільному, професійному та особистому житті.

Л.М. Стратій,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – д-р філософії, доцент О.Є. Олексюк

ФОРМУВАННЯ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДЦП

Проблема формування та розвитку рухових функцій рук, зокрема дрібної моторики, у дітей із церебральним паралічом є складною і багатоаспектною. Розвиток функцій рук у дітей дошкільного віку зі спастичними формами

церебрального паралічу ускладнюється внаслідок сформованості патологічних установок та динамічних стереотипів, відхилень у психічній та незрілості мотиваційної сфер [2, с. 13].

За результатами проведених науковцями досліджень рухового розвитку, діти із ДЦП відстають від своїх здорових однолітків за всіма руховими якостями, особливо силовими. За даними кистьової динамометрії, – у середньому на 60%; силової витривалості рук – на 30%; у швидкісно-силових проявах рук – на 30%, а швидкісних характеристиках – на 40%. У ручних маніпуляційних діях вони відстають від здорових однолітків майже вдвічі [4, с. 17].

Низький та нижчий за середній рівень сформованості графомоторних навичок зафіксовано в 50% дітей, з них 37,9% становили діти дошкільного віку, переважно зі спастичною диплегією [2, с. 8].

Висвітленню особливостей різноманітних рухових порушень, зокрема ушкоджень функцій рук, які неспроможні виконувати точні, диференційовані, координовані рухи, присвячено праці К.О. Семенової, О.М. Мастиюкової, Н.Я. Смугліна, Р.Д. Бабенкової, М.В. Іпполітової. Автори стверджують, що з дітьми дошкільного віку повинна проводитися систематична робота з розвитку дрібної моторики, яка забезпечує тонкі, диференційовані рухи в процесі письма, виконання трудових операцій, ліплення, вирізання, конструювання та інших рухових актів [5, с. 4].

Зазвичай ефективність корекції рухових порушень у дітей із ДЦП забезпечується системою медико-педагогічних заходів: лікувальних, оздоровчих, формувальних, зміцнювальних, розвивальних, навчальних. Сучасні педагогічні теорії свідчать про необхідність комплексного підходу в реабілітації дітей з обмеженими руховими можливостями. Його основу складають: створення умов для досягнення нормального функціонування основних фізіологічних механізмів в організмі хворих дітей за допомогою масажу, лікування позами, трудотерапії, медикаментозного лікування тощо; забезпечення будь-якої рухової діяльності не окремими м'язами, а цілісно, що на

рівні рухових проявів виявляється як рухова функціональна система [4, с. 8].

Перед тим, як визначити напрями роботи, здійснюється обстеження ручного праксису, яке, зазвичай, проводиться за допомогою загальноприйнятих у педагогіці методик М. Озерецького, О. Лурії та їх модифікованих варіантів. Обстежуючи стан дрібної моторики пальців рук, потрібно підбирати завдання, які дозволяють виявити сформованість таких параметрів: ізольовану роботу кожної руки, одночасне володіння пальцями обох рук, виконання вправ із заплющеними очима, якість виконання вправ, тривалість переключення з однієї вправи на іншу, роботу в різному темпі та ритмі, координацію та силу м'язів, роботу з дрібним приладдям, графічні навички. Також для обстеження тонких рухів пальців рук, визначення якості та рівня диференційованості рухів М. Поваляєва пропонує такі завдання: стискати пальці в кулаки, загинати кожний палець по черзі то на правій, то на лівій руці, почергово з'єднувати пальці однієї руки з пальцями іншої. Для обстеження дій із предметами – викласти візерунок із мозаїки, самостійно застібнути гудзики, нанизати намистинки, креслити олівцем вертикальні палички в зошиті у лінійку, тощо.

Проаналізувавши результати обстеження, можна починати цілеспрямовану корекційну роботу з розвитку ручного праксису [3, с. 159, 160]. Різноманітні маніпуляції з предметами сприяють активізації цього процесу, що особливо цінне для дітей з ДЦП. Використовуються такі вправи, як катання руками м'ячиків різними способами та в різних напрямках, розривання аркуша паперу, зав'язування бантиків лялькам, розстібання-застібання гудzikів на своєму одязі та на одязі інших дітей, нанизування кілець тощо.

Для зниження гіперкінезів використовуються корекційні вправи та ігри для розслаблення м'язів пальців, кисті, плеча і передпліччя. Дітям з геміпаретичною формою ДЦП слід допомагати виконувати вправи хворою рукою. Особлива увага звертається на формування протиставлення першого (великого) пальця всім іншим [1, с. 39].

Дуже важливе розучування текстів, віршів з використанням пальчикової гімнастики. Це стимулює розвиток мовлення, просторового мислення, уваги,

уяви, виховує швидкість реакції та емоційну виразність [1, с. 35]. Пальчикові ігри емоційні та захоплюючі, завждиочікувані дітьми. Саме ці вправи більш ефективні в корекційному плані: відбувається миттєва активізація діяльності кори головного мозку, формування мовленнєвих зон під впливом моментальних кінестетичних імпульсів, що йдуть від рук, а точніше, від пальців.

Особливу увагу необхідно приділяється тренуванню рухів підвищеної складності, тобто таких, які уповсякденному житті наші пальці не виконують. Саме такі вправи дають видимий і швидкий ефект. У спеціальній літературі описано безліч найрізноманітніших видів діяльності: плетіння кісок, вишивання шнурком, зав'язування бантиків, різні види шнурування, застібання й розстібання гудзиків, блискавок, кнопок, в'язання на спицях, вишивання шнурком по контуру предмета, виготовлення ляльок, оригамі, викладання фігур, узорів дрібними предметами та ін. Сюди також треба віднести й роботу з ножицями: розрізування аркушів паперу на частини за зразком, за інструкцією, вирізання знайомих геометричних фігур і нескладних предметів поконтуру й без нього. Належному розвитку дрібної моторики сприяє виконання різних завдань у зошитах, а формування графічних навичок корисне й необхідне для майбутніх учнів.

Отже, формування і розвиток дрібної моторики, тренування рухів пальців і кисті рук є найважливішим чинником, що стимулює інтелектуальний, мовленнєвий розвиток дитини, сприяє підготовці руки до письма, є потужним засобом, який покращує працездатність кори головного мозку, а отже й розвиток психічних процесів дитини дошкільного віку з ДЦП [3, с. 160, 161].

Література

1. Войтко В.В. Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.Е. Жосана. Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 96 с.
2. Кукса Н.В. Розвиток функціональних можливостей рук у дітей 5-10 років зі спастичними формами церебрального паралічу: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2009. 20 с.
3. Ленів З.П., Сушко О.І. Практичні аспекти формування ручного праксису в дітей із порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. Вип. 21. С. 158-161.

4. Мога М.Д. Корекція рухових порушень у дітей дошкільного віку з дитячим церебральним паралічом: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.

5. Чеботарьова О.В. Організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2006. 20 с.

Ю.В. Утюжникова,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасні тенденції інклузивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи вимагають інноваційного насичення змісту підготовки майбутніх корекційних педагогів. Модернізація освіти зумовлює нагальну потребу у високоосвічених педагогічних кадрах, спроможних ефективно використовувати набуті знання на практиці, активно розробляти і впроваджувати нові методи роботи в умовах інклузивного освітнього простору.

Проблеми підготовки майбутніх корекційних педагогів у вищих навчальних закладах представлено в роботах українських вчених (В. Бондар, Л. Гренюк, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, Н. Савінова, Д. Супрун, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Томіч, М. Шеремет та ін.). Досліджуючи роботи науковців, ми з'ясували, щоу кожній професійній області є власні стандарти підготовки моделі компетентності фахівців, які мають бути дотримані у процесі їх фахової підготовки.

Такі моделі описують інтелектуальні та ділові якості працівника-фахівця, його навички міжособистісної комунікації, тощо. Якісно підготовлений фахівець, який готовий до подальшого професійного вдосконалення, самонавчання та підвищення кваліфікації, завжди затребуваний кандидат на

сучасному ринку праці, оскільки таких фахівець здатен швидко адаптуватися до змін, які можуть раптово виникати, здатен сприймати та компетентно реалізовувати нове та здатен сам бути ініціатором змін.

Відтак, вважаємо, що фахівцю зі спеціальної освіти для успіху на сучасному ринку праці потрібно розвивати п'ять базових метанавичок, які можемо віднести як до особистих так і доконкретно професіональних якостей:

- прагнення до постійного навчання та самовдосконалення;
- перспективне мислення та уміння поглянути на світ очима іншого;
- розвинений соціальний інтелект і навички міжособистісного спілкування;
- володіння дизайн-мисленням, тобто вмінням продукувати нестандартні рішення;
- психологічна стійкість та критичне мислення.

Аналізуючи, які ж саме здібності, уміння та навички є затребуваними на сучасному українському освітянському ринку праці, ми дійшли висновку, що вони складаються з наступних груп:

1. Інтелектуальні – загальна освіченість, аналітичне мислення, наявність власної думки, гнучкість розуму, здатність до сприяння нового, уміння бачити проблему та особливо – прагнути до самовдосконалення.
2. Міжособистісні комунікації – уміння зрозуміло викласти інформацію, уважність у спілкуванні з клієнтами, уміння вислухати, уміння ставити запитання, готовність до взаємодії, моральність та ввічливість.
3. Ділові якості – працьовитість, відповідальність, порядність, старанність, амбіційність, швидка реакція на проблеми та здатність до аналізу комплексних проблем та самоконтроль.

Цей перелік, звичайно, не повний, але якщо фахівець володіє більшою частиною вищезазваних рис, заклад освіти матиме компетентного фахівця, оскільки якість освіти напряму залежить від навичок і здібностей працівників, які цю освіту забезпечують.

Досліджуючи процес фахової підготовки фахівців зі спеціальної освіти

під час безпосереднього навчання на рівні освіти «магістр», а також аналізуючи професійну діяльність освітян під час безпосередньої професійної діяльності, констатуємо, що розвиток інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти України вже має значні успіхи та перспективи, зважаючи на значний науковий і викладацький потенціал у країні. Сьогодні стали більш визначеними потреби в додаткових якостях фахівців з акцентуванням на їх здібностях до розвитку та вдосконалення, до професійного зростання упродовж усього часу фахової діяльності.

Сучасний перелік особистих вимог до фахівця зі спеціальної освіти в умовах війни, а також після її закінчення, має обов'язково включати й психологічні вміння високого рівня, знання основ першої психологічної допомоги, уміння надавати психологічну підтримку колегам, вихованцям, учням і їх батькам, а також володіння техніками саморегуляції психологічних станів.

Варто також додати, що в складних умовах війни та дистанційного навчання, освітяни України мають продемонструвати повною мірою відданість високим ідеалам педагогічної праці, власну педагогічну майстерність та особистісну моральну відповідальність за якість організації освітнього процесу. Сьогодні всі ми можемо спостерігати, як незважаючи на особисту небезпеку, несприятливі умови праці, проживання на прифронтових територіях чи у статусі біженців за кордоном, переважна більшість освітян демонструють прагнення тримати якість освітнього процесу на високому рівні, що дозволяє високо оцінити професійний рівень та особистісну культуру українських педагогів.

Отже, основними вимогами до особистості фахівця зі спеціальної освіти є такі (їх дотримання демонструє сьогодні переважна більшість освітян України): наполегливість та цілеспрямованість у організації якісного освітнього простору, мотивація на успішність практичної реалізації дидактичних задач, креативність у побудові розвивального середовища в умовах воєнного стану, толерантність та емпатія, рефлексія власної роботи та поведінки, самооцінка та самоаналіз.

А.Л. Шашлова,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.М. Старєва

СПЕЦІФІКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ОСОБИ

Протягом проходження педагогічної практики відповідно до освітньої програми «Спеціальна освіта» освітнього рівня «магістр» на базі Миколаївського інституту розвитку людини Університету «Україна» та чотирьох інклюзивно-ресурсних центрів м. Миколаєва №1, 2, 3, 4 було проведено експериментальне дослідження процесу розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи. Загальну кількість залучених учасників експериментального дослідження – 28 фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (9 практичних психологів, 8 вчителів-логопедів, 7 вчителів-дефектологів та 4 вчителі-реабілітологи) було поділено на: 14 осіб експериментальної групи (основна вибірка) та 14 осіб контрольної групи (контрольна вибірка). Розподіл фахівців інклюзивно-ресурсних центрів на групи ґрунтувався на принципі подібності, що передбачав наявність аналогічного освітньо-кваліфікаційного рівня та педагогічного стажу роботи учасників експериментального дослідження.

Експериментальне дослідження включало три етапи: констатуючий експеримент першого порядку (вхідний моніторинг, що передбачав виявлення рівнів розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів), формуючий експеримент (розвиток професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи) та констатуючий експеримент другого порядку (контрольне дослідження, що передбачало вихідний моніторинг – виявлення змін у рівнях

розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів після проведеної із ними роботи). Кожен з окреслених етапів передбачав свою мету та методику дослідження.

Етап діагностики передбачав виявлення (моніторинг) рівнів розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів за такими критеріями, як професійно-педагогічна, соціально-громадянська, загальнокультурна, комунікативно-мовленнєва, психологічно-fasилітативна, підприємницька та інформаційно-цифрова компетентності. До кожного з критеріїв було підібрано показники та комплекс відповідних діагностичних завдань. На першому етапі експериментального дослідження було систематизовано структуру розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, що являє собою сукупність складових компонентів, які відображають різноманітні аспекти та функції характерних для представників даної професії видів практичної діяльності.

Основою розробки методики розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи виступили гуманістичний, особистісно-орієнтований, компетентнісний, системний, аксіологічний, діяльнісний, комунікативний та інтегрований методологічні підходи. Етапи та педагогічні умови реалізації розробленої експериментальної методики було відображене в експериментальній моделі методики розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи. Розглянемо їх детально у рисунку 1.1.

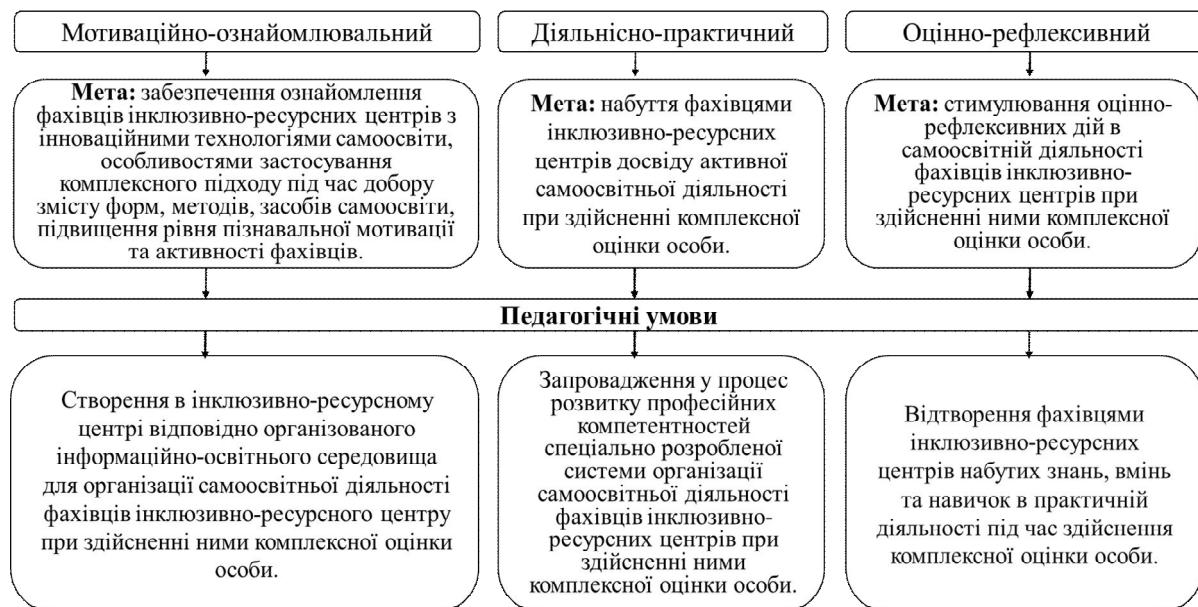

Рис. 1.1. Етапи та педагогічні умови реалізації методики розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи

Ефективність проведеного експериментального дослідження було виявлено під час констатуючого експерименту другого порядку (контрольного), в результаті проведення вихідного моніторингу для виявлення змін у рівнях розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів після реалізації експериментальної методики (див. Рис. 1.2.).

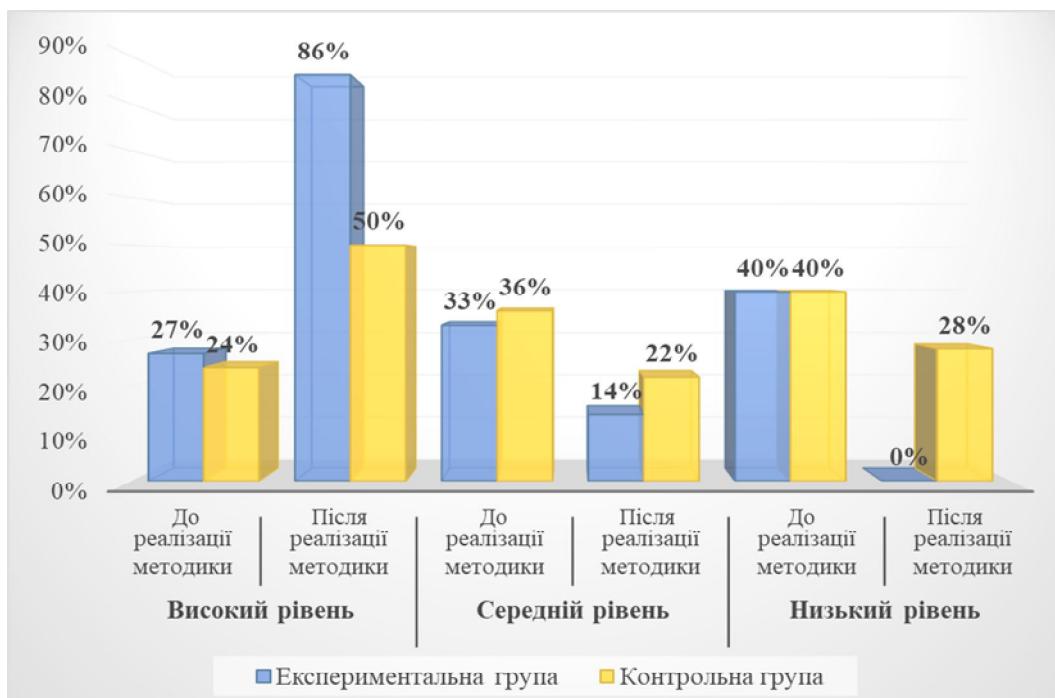

Рис 1.2. Рівень розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів «до» та «після» реалізації методики

Стан розвитку професійних компетентностей у експериментальній групі характеризувався не лише збільшенням на 59% фахівців із діагностованим високим рівнем (з 27% до 86%), а й закономірними змінами: зменшенням на 19% чисельності фахівців із середнім рівнем (з 33% до 14%) та на 40% із низьким (з 40 % до 0 %).

Особливої уваги заслуговує той факт, що подібні позитивні зміни у рівнях розвитку професійних компетентностей було виявлено й у контрольній групі: чисельність фахівців із високим рівнем зросла на 26% (з 24% до 50%), фахівців із середнім рівнем стало менше на 14% (з 36% до 22%), чисельність фахівців із низьким рівнем стала меншою на 12% (з 40% до 28%). Дані зміни були обумовлені особистою мотивацією фахівців до саморозвитку та самореалізації.

Вихідний моніторинг засвідчив наявність позитивної динаміки – розвиток не тільки професійних компетентностей фахівців інклузивно-ресурсних центрів, а й підвищення у них рівня мотивації до професійної діяльності в галузі спеціальної освіти: фахівці опанували навичками саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, навчились вирішувати різноманітні педагогічні завдання проблемного характеру.

Таким чином, було встановлено, що необхідною основою реалізації методики розвитку професійних компетентностей фахівців інклузивно-ресурсних центрів при здійсненні комплексної оцінки особи є такі педагогічні умови як створення в інклузивно-ресурсному центрі відповідно організованого інформаційно-освітнього середовища, запровадження у процес розвитку професійних компетентностей спеціально розробленої системи організації самоосвітньої діяльності фахівців інклузивно-ресурсних центрів при здійсненні ними комплексної оцінки особи, відтворення фахівцями інклузивно-ресурсних центрів набутих знань, вмінь та навичок в практичній діяльності під час здійснення комплексної оцінки особи.

А.Ф. Шевченко,
спеціальність 016 «Спеціальна освіта»,
Миколаївський інститут розвитку
людини Університету «Україна»
Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент А.О. Нікора

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗПР

У структурі навчання в умовах Нової української школи посилюється роль і значення засвоєння різних способів діяльності, підвищення їх технологічності, створення умов для адекватної соціальної та життєвої практики. Така освітня стратегія зумовлює необхідність визначення та дотримання відповідних педагогічних умов, які сприятимуть забезпеченню формування навичок трудового виховання у дітей із ЗПР з метою їхньої підготовки до самостійного життя. Дослідження теорії питання у науково-педагогічній літературі та власний досвід роботи з відповідною категорією дітей, дозволили виділити три основні групи педагогічних умов, що мають бути реалізовані у процесі трудового виховання дітей із ЗПР: організаційні умови, дидактико-виховні та корекційно-реабілітаційні. Розглянемо їх більш детально.

До організаційних умов формування навичок трудового виховання дітей із ЗПР відносимо: наявність кваліфікованих педагогічних працівників (важливим є педагог, що має спеціальну освіту, знає та використовує на практиці сучасні методики навчання); створення активно-ігрового навчального середовища; дотримання правил техніки безпеки (діти повинні бути обізнані з правилами поведінки у приміщенні, знати основні прийоми техніки безпеки з інструментами та засобами праці, тощо); співпраця з батьками.

Група дидактико-виховних умов акцентує на кількох основних моментах:

1. Адаптація та модифікація навчального матеріалу відповідно до інтелектуальних особливостей дітей із ЗПР, тобто забезпечення доступності для учнів із ЗПР змісту навчального матеріалу та його правильне структурування.

Увесь матеріал з трудового навчання, який педагоги дають дітям, його зміст і вимоги до досягнень дітей мають відповідати психофізичним

можливостям школярів. Відповідно до програм навчання дітей із ЗПР, зміст навчання дозується на тематично завершенні частини, які діти закріплюють за допомогою практичних вправ. Педагогу необхідно створити адаптаційні та модифікаційні форми навчальних програм, визначити зміст уроків трудового навчання, які будуть забезпечувати корекційно-розвивальну та виховну функцію особистості дитини.

2. Використання методів, прийомів, форм роботи, які будуть доступними для дітей із ЗПР (робота в зоні активного розвитку) та сприятимуть навчально-виховній та корекційно-реабілітаційній роботі. Кожна дитина із ЗПР має індивідуальний темп навчання, педагоги обов'язково мають це враховувати при побудові системи трудового виховання дітей. Проте, не можна забувати про систематичне повторення засвоєних умінь та навичок, щоб вони не втрачалися.

3. Емоційна насиченість занять. Наступною дидактико-виховною умовою є емоційна насиченість занять трудового навчання, яка має за мету використання на уроці трудового навчання різних засобів та форм роботи, які сприяють гармонізації психоемоційного стану учнів, підвищенню їх мотивації. Кожен педагог має підбирати ці засоби індивідуально до особистостей учнів, серед них можна зазначити такі як: музика і ритм (робота в певному ритмі), співи та декламування віршів про працю тощо. Це буде сприяти формуванню пізнавальної діяльності, та активізувати інтелектуальну діяльність.

4. Забезпечення зворотного зв'язку в системі «вчитель-учень-вчитель» засобом організації виставок дитячих робіт, онлайн-виставок. Його можна отримати через застосування різноманітного практичного матеріалу, творчих видів роботи, завдань з логічним навантаженням, бесід з учнем, виконання практичних вправ, які мають конкретний матеріальний результат і можуть бути представлені на виставка та заходах.

5. Формування стійкої мотивації у дітей до трудової діяльності. Одним із компонентів готовності дитини до трудової діяльності є привабливість праці. Цей своєрідний психологічний механізм формується під час усвідомлення дитиною того, що у процесі праці вона відкриває нове у собі, довкола себе,

випробовує свої можливості на зовсім іншому рівні вимог, здатна досягти конкретного результату, який приносить радість їй і тим, хто вболіває за її успіхи.

Група корекційно-реабілітаційних умов містить: врахування індивідуальних, зокрема інтелектуальних особливостей кожної дитини із ЗПР; корекційно-реабілітаційний супровід дитини; запобігання фізичного та розумового перевантаження учня; використання допоміжних засобів та пристосувань. Урахування індивідуальних, зокрема інтелектуальних особливостей кожної дитини є основою для активної діяльності дитини, її розвитку та виховання. Корекційно-реабілітаційний супровід дітей із ЗПР та використання додаткових пристосувань під час трудового виховання сприяє їх активному розвитку та закріпленню вже набутих умінь та навичок.

З метою запобігання фізичного та розумового перевантаження учня треба чітко дотримуватися встановленого обсягу навчального навантаження, часу для практичної роботи, надавати дитині час для відпочинку, робити паузи та переключення з одного виду діяльності на інший.

Отже, реалізація організаційних, дидактико-виховних, корекційно-реабілітаційних педагогічних умов формування навичок трудового виховання дітей із ЗПР, передбачає адаптаційну та модифікаційну роботу над змістом навчальних програм відповідно до індивідуальних особливостей кожного учня, варіативність використаних методів, прийомів, видів практичної роботи, правильну побудову уроків та системність в опануванні уміннями та навичками спрямованими на забезпечення ефективності формування навичок трудового виховання дітей означеної категорії.

**Практична складова освітньої програми майбутнього фахівця
в умовах воєнного стану в Україні: особливості, пріоритети,
перспективи:** Збірник тез за результатами практичної складової освітніх
програм / За аг. ред. А.М. Старєвої. Миколаїв: МІРЛ та МФК Університету
«Україна», 2022. 222 с.

*Відповідальні за випуск: О.А. Шевченко, С.В. Кандюк-Лебідь
Комп'ютерна верстка: С.В. Кандюк-Лебідь*

Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 2-га Військова, 22
т. 711652, 710915, 572155 Е – mail: mmirl.edu.ua@ukr.net